

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Moderní hospodářské a sociální dějiny

Dizertační práce

Mgr. Michael Polák

**Studentstvo v období poststalinismu: vysokoškolské instituce
a proměny studentské participace v Československu (1956 –
1969)**

**Students in Post-Stalinist Czechoslovakia: Universities and
Students' Participation (1956 – 1969)**

Vedoucí práce doc. PhDr. Michal Pullmann, Ph.D.

2024

Prohlašuji, že jsem dizertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 29. 2. 2024

Michael Polák v. r.

Abstrakt:

Tato dizertační práce zkoumá studentské sociální hnutí v poststalinistickém Československu (1956 – 1969). Jedním z hlavních cílů sociálních hnutí je prosadit své kulturní představy o společenských vztazích do sociální reality. Tato práce se tak ptá, jak se povedlo původně poměrně malé skupině lidí, která si vytkla za cíl vznik nezávislých studentských samospráv, prosadit svůj cíl. Dále práce analyzuje zejména dynamiku studentského hnutí, pro jejíž pochopení je potřeba rozumět problémům, které chtějí konkrétní aktéři a aktérky řešit. Proto tato práce zkoumá také každodenní zkušenost studentů a studentek. Text tak není přínosem pouze pro výzkum konkrétního sociálního hnutí, nýbrž má vypovídající hodnotu také o povaze poststalinismu jako specifické historické době.

Práce je rozdělena do čtyř fází podle vývoje sociálního hnutí. První fáze zkoumá vznik nespokojenosti studentstva. Ta vzniká zejména tehdy, když dochází k rozporům mezi očekáváními, která jsou utvářena dobovými mocenskými přísliby, a žitou realitou. V této fázi tak práce analyzuje čtyři klíčové přísliby a jejich konkrétní nenaplnění ve studentském životě. Jedná se o 1) očekávání spojená s přísliby blahobytu, 2) očekávání vycházející z příslibů vědeckotechnické revoluce, 3) problémy s nedostatečnou informovaností, 4) problémy spojené s přísliby socialistické demokracie.

Druhá fáze se týká vzniku sociálního hnutí, které vytváří intelektuální konstrukci (politický program), která má výše zmíněné problémy řešit. Toto hnutí mělo kořeny v Praze a jeho cílem bylo prosadit svůj program založený na vzniku nezávislých studentských politických organizací.

Třetí fáze zkoumá okamžik, kdy se sociálnímu hnutí podařilo prosadit svůj politický program. To se stalo během tzv. strahovských událostí, tedy po potlačení spontánní studentské demonstrace. Během těchto událostí se v krátkém časovém horizontu projeví všechny výše zmíněné typy problémů, což vyvolalo obrovskou mobilizaci studujících, kteří se postavili za program sociálního hnutí a ještě před počátkem pražského jara začali prakticky zakládat nezávislé studentské samosprávy.

Poslední fáze zkoumá praktické naplňování programu studentského hnutí, tedy zakládání studentských organizací nezávislých na KSČ a ČSM, ale také zkoumá konec

tohoto hnutí, ke kterému došlo na podzim roku 1969. To bylo způsobeno především silným represivním řezem, ale také vnitřními konflikty hnutí.

Klíčová slova: studentstvo, Československý svaz mládeže, sociální hnutí, studentské hnutí, poststalinismus, státní socialismus, rozpory, emoce

Abstract:

This dissertation examines the student social movement in post-Stalin Czechoslovakia (1956-1969). One of the main goals of social movements is to impose their cultural ideas about social relations on social reality. This thesis asks how an initially relatively small group of people who set out to establish independent student governments succeeded in achieving their goal. This thesis thus analyses primarily the dynamics of the student movement. Because understanding the dynamics of social movements requires an understanding of the problems that particular actors want to address, this thesis also examines the everyday experience of students. Thus, the text not only adds to the research on this particular social movement but also enriches the existing knowledge about the nature of post-Stalinism as a specific historical period.

The work is divided chronologically into four phases according to the development of the social movement. The first phase examines the emergence of student discontent. This discontent arises particularly when there are contradictions between expectations shaped by the promises of the official structures and lived realities. Thus, in this phase, the thesis analyses four key promises and their non-fulfilment in student life. These were 1) expectations associated with promises of welfare, 2) expectations based on the promises of the scientific and technological revolution, 3) lack of information, and 4) problems associated with the promises of socialist democracy.

The second phase concerns the emergence of a social movement that creates an intellectual construction (a political programme) to address the above-mentioned problems. This movement had its roots in Prague and its aim was to promote its programme based on the creation of independent student political organisations.

The third phase examines the moment when the social movement succeeded in pushing through its political programme. This happened after the suppression of a spontaneous student demonstration in 1967. During these events, all of the above-mentioned types of problems manifested themselves in a short period of time, triggering a huge mobilisation of students who stood up for the social movement's programme and started to establish independent student governments before the beginning of the Prague Spring.

The last phase examines the practical implementation of the student movement's programme, i.e., the establishment of student organizations independent of the Communist Party of Czechoslovakia and the Czechoslovak Youth Union. It also looks at the end of the movement, which occurred in the fall of 1969. This was mainly due to a strong repressive cut, but also due to the internal conflicts of the movement.

Keywords: Students, Czechoslovak Youth Union, Social Movements, Student Movement, Post-Stalinism, State-Socialism, Contradictions, Emotion

Obsah

Poděkování:	8
Úvod	10
Teorie, metodologie, konceptualizace	20
O povaze poststalinismu	20
Dynamika sociálního hnutí	23
1. Kontextuální kapitola	30
Studentstvo, vysoké školy a ČSM po válce	30
Odhalení kultu osobnosti a jeho dopad na československou společnost	39
Rok 1956 a studentské protesty	43
2. Rozpory v příslibech blahobytu: materiální a sociální problémy studentstva	48
3. Rozpory vědeckotechnické revoluce: problémy s technikou a moderním vybavením	58
4. Rozpory pravdy: problémy s informovaností	74
5. Rozpory vlády lidu: problémy s politickou participací	86
6. Studentské sociální hnutí	104
7. Eskalace studentských problémů. Strahovské události a jejich vyšetřování	119
8. Vznik a zánik nových studentských struktur	133
Závěr	158
Seznam použitých pramenů a literatury	164
Archivní prameny:	164
Zákony:	165
Oficiální literatura a dokumenty:	165
Dobová periodika	166
Studentská periodika:	166
Sekundární literatura	167
Seznam zkratk	175

Poděkování:

V první řadě bych rád poděkoval svému školiteli doc. Michalu Pullmannovi nejen za veškerou pomoc s psaním dizertace, ale také za to, že mě provázel mým studiem od bakalářské práce až po současnost.

Vedle toho bych rád poděkoval všem těm, kteří ochotně četli, komentovali, opravovali či kritizovali buď tuto dizertační práci, nebo texty s ní související, zejména Alžbětě Trusínové, Ondřeji Slišovi, Jakobovi Raškovi, Ondřeji Slačálkovi, Františce Schormové, Bobovi Kuříkovi, Monice Stachové, Lubošovi Studenému, Jiřímu Androvi, Markovi Jandákovi a všem kolegům a kolegyním z doktorandského semináře Michala Pullmanna. Nikdo ze zmiňovaných samozřejmě není zodpovědný za případná negativa tohoto textu.

Díky zahraničním pobytům v Hamburku a Mnichově jsem získal především čas na výzkum, ale také možnost diskutovat o (československých) dějinách s celou řadou inspirativních lidí. Rád bych tak poděkoval Česko-Bavorské vysokoškolské agentuře (BTHA) a Bavorskému centru pro střední, východní a jihovýchodní Evropu (BayHost), díky kterým jsem mohl trávit čas v Mnichově. Konkrétně můj velký dík patří Martině Guttenberger za její důkladnou péči o české studenty a studentky. Tento pobyt bych nemohl absolvovat bez záštity prof. Martina Schulze Wessela z Ludwig-Maximilian-Universität München a z Collegia Carolina, kterému tak vřele děkuji nejen za záštitu, ale zejména za možnost s ním konzultovat své téma a prezentovat ho na Kolloquium zur osteuropäischen Geschichte. Za možnost studovat v Hamburku děkuji Hermann und Elsa Schnabel Stiftung a za záštitu i možnost konzultací děkuji prof. Thorstenu Loggemu a prof. Angelice Schaser. Za možnost prezentovat své téma na interním semináři Forschungstelle für Zeitgeschichte Hamburg děkuji prof. Kirsten Heinsohn.

Rád bych také poděkoval všem ochotným archivářům a archivářkám z Národního archivu, Archivu hlavního města Prahy, Archivu bezpečnostních složek, Archivu Univerzity Karlovy, zaměstnancům a zaměstnankyním Institut für Universitätsgeschichte Hamburg a Hamburger Institut für Sozialforschung a knihovníkům a knihovnicím z Národní knihovny v Praze.

Za důležitou emoční a psychickou podporu při psaní děkuji zejména Tereze Virtové, Jakubovi Ortovi, Tereze Schwabové a Anně Remešové.

Tuto dizertační práci bych rád věnoval Lídě, Matyášovi, Yuliyi, Idě, Davidovi, Katarině a Ondrovi, se kterými mě nejen těší spolupracovat, ale také jsem jim velice vděčný za ty tři měsíce bez práce, bez kterých bych tento text nikdy nedopsal.

Úvod

V únoru 1966 poslali studenti a studentky z Filozofické fakulty dopis Ústřednímu výboru Komunistické strany Československa (dále ÚV KSČ), v němž se kriticky vyjadřovali k některým otázkám politického života a v loajálním tónu vybízeli vedení Strany, aby na XIII. sjezdu přijala některá opatření, která měla jejich slovy vést k tomu, „aby nebyla uplatňována jen stránka centralistická, ale i stránka demokratická.“¹ V dopise mimo jiné uváděli:

„Jsme lidé, kteří se pokládají za komunisty nebo se ztotožňují s myšlenkami komunismu, a proto nás deformující elementy v našem životě, se kterými se setkáváme, těžce deprimují. Chtěli bychom pomoci straně hledat cestu k nápravě. [...] Nikdo z nás, studentů – komunistů, nechce porušovat princip demokratického centralismu ve straně. Naopak, smyslem a obsahem všech našich vystoupení bylo vždy dosáhnout toho, aby byl tento princip ku prospěchu strany a věci socialismu plně realizován.“

Dopis podepsal za zástupce studentů – komunistů Zdeněk Pinc, který je dnes historiky a historičkami, ale i dobovými aktéry popisován jako jeden z tzv. pražských radikálů, tedy jeden z propagátorů vzniku nezávislých studentských samospráv.² O necelé dva roky později on a jeho kolegové a kolegyně vystoupili otevřeně proti Československému svazu mládeže (dále ČSM nebo svaz), organizaci, která měla zaštitovat politický život na československých vysokých školách.

Kolega Zdeňka Pince a další pražský radikál Karel Kovanda v lednu 1968 na celopražské schůzi ČSM provolal:

„Lenin říkal, že autorita vedoucích orgánů nevyplývá z toho, že jsou vedoucí, ale z toho, že mají důvěru mas. Nevím, jak ve straně, ale ve Svazu se Ústřední výbor Československého svazu mládeže (dále jen ÚV ČSM) důvěře netěší. ÚV je nejkonzervativnější síla, nemůžeme ji podporovat. Vystupuji z Vysokoškolského obvodního výboru ČSM (dále jen VOV ČSM) a otevřeně vyzývám k otevřené opozici

---

¹ Národní archiv (dále jen NA), č. f. 1261/0/4 f. Komunistická strana Československa – Ústřední výbor (dále jen KSČ – ÚV) 1945 - 1989, Praha – předsednictvo (dále jen P-p) 1962 – 1966, sv. 134, arch. J. 134/b. 17, sv. 134, Dopis „aktivu studentů – komunistů“ Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, 1. 3. 1966.

² PAŽOUT, Jaroslav, *Mocným navzdory: studentské hnutí v šedesátých letech v Československu*, Praha 2008, s. 80, NA, č. f. 1261/0/45, KSČ – ÚV (1945 – 1989) – Kancelář prvního tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného – tajné (dále jen KSČ – ÚV - kancelář Antonína Novotného), k. 42, inv. č. 93, Informace o jednání studentů na FF UK Praha, 1967.

vůči ÚV. Jediná cesta je samostatná studentská organizace. Jaká by měla být, to zatím přesně nevím, jen vím, že by se neměla řídit demokratickým centralismem.“³

Studující tak na přelomu roku 1967 a 1968 jako první sociální skupina atakovali jeden z pilířů komunistického vládnutí – demokratický centralismus, který, jak dokládá i výše uvedení citace, byl ještě v únoru 1966 nedotknutelný. Na jaře 1968 se začala rozpadat zastřešující mládežnická organizace ČSM a studenti a studentky začali zakládat nové vysokoškolské samosprávy, které neměly být podřízené žádné zastřešující nestudentské instituci – ani Komunistické straně Československa (dále KSČ nebo strana).

Tento proces sotva lze vysvětlit pouze změněnými politickými podmínkami období Pražského jara. Předně studenti a studentky se jako sociální skupina postavili principu demokratického centralismu ještě před počátkem změn souvisejících s nástupem Alexandera Dubčeka na post prvního tajemníka ÚV KSČ. Navíc, vznik nezávislých studentských samospráv si vytkli za cíl konkrétní aktéři a aktérky již zhruba v roce 1964.⁴ Svou snahu veřejně artikulovali na stránkách studentských časopisů či na svazáckých konferencích a stavěli se do čela sociálního hnutí, jehož cílem byla demokratizace studentského života. Jedna z hlavních otázek této práce tak je, jak lze vysvětlit, že se tomuto hnutí nakonec podařilo svých cílů dosáhnout?"

Předkládaná dizertační práce se zabývá činností a strategiemi vysokoškolských studentů a studentek v širším slova smyslu. Soustředí se zejména na vztah studentstva k ČSM, tedy k jejich zaštiťující organizaci a pokouší se zachytit jemnou dynamiku sociálního hnutí. Pro porozumění dynamiky hnutí, je vývoj hnutí analyticky rozdělen do tří resp. čtyř fází: Za prvé utváření nespokojenosti sociální skupiny. Za druhé vznik sociálního hnutí prosazujícího politický program (intelektuální konstrukci), která má vyřešit nespokojenost. Za třetí mobilizace aktérů a akterek a moment prosazení politického programu. V případě studentského hnutí šedesátých let je k těmto třem fázím třeba připojit fázi čtvrtou, a to potlačení hnutí a jeho zánik po roce 1969. Konceptuálně tato práce navazuje na historickou tradici výzkumu sociálních hnutí, kde

---

³ Archiv hlavního města Prahy (dále jen AMP), č. f. 1499, f. Komunistická strana Československa – Vysokoškolský výbor (dále jen KSČ – VV), inv. č. 516, Zpráva o aktivu vysokoškolské organizace ČSM v Praze – dne 13. ledna 1968.

⁴ Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), č. f. A7, f. Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Jaroslava Klímy (dále jen f. plk. Jaroslava Klímy), inv. č. 582, k. 21, Informácia o vzniku „Opozičnej skupiny Müllera“ medzi vysokoškolskými študentami v Prahe, 1964 – 1968.

hraje klíčovou roli zkušenosti (E. P. Thompson, Barrington Moore, Axel Honneth, Katrina Navickas),⁵ ale také na soudobé teoretiky a teoretičky sociálních hnutí, kteří vedle racionální roviny neignorují ani emoce, bez nichž končí naše porozumění dynamice sociálních hnutí na půli cesty (Jeff Goodwin, James M. Jasper, Francesca Polletta).⁶

Jak bude rozvedeno níže v metodologické části, klade následující historická analýza důraz na existující nespokojenost ve společnosti. Sociální hnutí, které prosazuje systémovou změnu, reaguje na skupinově specifické pocity zklamání a nespokojenosti. Tyto zkušenosti pak v návaznosti na společné jednání proměňuje do hnutí, které získává sílu stávající poměry změnit. Pro vysvětlení dynamiky sociálního hnutí je proto klíčové nejdříve této nespokojenosti porozumět, k čemuž směřuje výše uvedená první fáze. Zklamání a nespokojenost přitom nepojímá ani jako abstraktní kategorie ani pouze jako individuální, jedinečný prožitek historických aktérů, nýbrž vysvětluje nespokojenost primárně z každodenní a materializované zkušenosti, tedy jako sociální jev, vyskytující se zejména tehdy, dochází-li k rozporům mezi očekáváním a každodenní realitou. Na celospolečenské úrovni jsou očekávání spjata především s přísliby vládnoucí nomenklatury, která o ně opírá legitimitu svého vládnutí. Ve středu bádání proto v této první fázi stojí otázka, s čím konkrétně byli v období poststalinismu studenti a studentky nespokojeni, jaká očekávání se nenaplnovala a o co se tato očekávání opírala. Analýza první fáze dynamiky sociálního hnutí propojuje zkoumání klíčových příslibů s jejich osvojením ve společnosti; analýza tak není pouhým izolovaným výzkumem jednoho hnutí – zabývá se sice studentstvem, poskytuje však průhled k povaze poststalinismu jako celku.

Druhá fáze zkoumání se soustředí na to, jak vzniká sociální hnutí – z počátku v úzké skupině aktérů, která formuluje a nabízí politický program (intelektuální konstrukci), jehož cílem je systémově vyřešit zakoušené problémy. Aby mohlo být sociální hnutí úspěšné, musí si tento program osvojit co největší množství aktérů či

---

⁵ THOMPSON, Edward P., *The making of the english working class*, Penguin 1963, MOORE, Barrington, *Injustice. The Social Basis of Disobedience and Revolt*, London, Basingstoke 1978, HONNETH, Axel, *Kampf um Anerkennung*, Frankfurt/M 1998, NAVICKAS, Katrina, A return to materialism. Putting social history back into place, in: HANDLEY, Sasha, MCWILLIAM, Rohan, NOAKES, Lucy (eds.), *New Directions in Social and Cultural History*, Bloomsbury 2018, s. 87 – 108.

⁶ GOODWIN, Jeff, JASPER, James M., POLLETTA, Francesca (eds.), *Passionate Politics. Emotion and Social Movements*, Chicago 2001, GOODWIN, Jeff, JASPER, James M., GOODWIN, Jeff, JASPER, James M., *Emotions and Social Movements*, in STETS, Jan E., TURNER, Jonathan H. (eds.), *Handbook of the Sociology of Emotions*, New York 2007.

aktérek – vycházet vstřícně jejich zkušenostem, oslovovat jim srozumitelná a blízká témata a přetvářet je do takových pocitů a postojů, které je motivují ke společnému jednání. Tato kapitola (Studentské sociální hnutí, s. 104 – 118) proto zkoumá strategie a taktiky sociálního hnutí, které za řešení prožívaných problémů považovalo vznik nezávislých studentských samospráv. Konkrétně se zaměřuje na tzv. pražské radikály a radikálky a jejich činnost v letech 1964 – 1967. Jestliže se první fáze pokouší nabídnout makrosociologický pohled na studentstvo, druhá fáze naopak zkoumá poměrně malou skupinu lidí.

Třetí fáze se zaměří na okamžik, kdy došlo ke studentské mobilizaci, během níž se podařilo mezi studentstvem prosadit intelektuální konstrukci studentské politické nezávislosti, resp. se masa studentstva za tento návrh postavila. Došlo k tomu během tzv. Strahovských událostí trvajících zhruba od října 1967 do ledna 1968. Spontánní studentská demonstrace byla sice potlačena, nevedla však k rozbití a ukončení studentských aktivit, nýbrž naopak stimulovala další nespokojenost a protesty, a to nejen v souvislosti s následným vyšetřováním příčin a průběhu zásahu proti studentům. Jedním z hlavních argumentů této práce je, že k silné mobilizaci, která následovala po této demonstraci, nedošlo pouze kvůli policejnímu násilí a represí – ty totiž studenti a studentky znali i z jiných událostí, které k větší studentské mobilizaci nevedly. Hlavní důvod lze spatřovat v tom, že se v jedné události spojily a materializovaly hlavní typy prožívaných problémů studentstva – a teprve tato zkušenost, v níž se spojily různé kritické motivy, vedla k tak mohutné mobilizaci. Výzkum této fáze tak nakonec ovlivnil fázi první: problémy, které strahovská demonstrace v tak krátkém čase obnažila, pomohly precizovat škálu témat a postojů, na něž se zaměřil výzkum fáze první. Vztah mezi oběma fázemi (tedy první a třetí) je samozřejmě obousměrný – jelikož se nespokojenost rodila z každodenních a materializovaných zkušeností aktérů (fáze první), nikoliv jen z intelektuálních konstrukcí radikálů (fáze druhá), pokouší se práce postihnout tuto návaznost kritických motivů v poststalinském období se způsoby radikalizace studentstva v letech 1967 a 1968. Takto fázovaná analýza nespokojenosti a jejího postupného vývoje od začátku šedesátých let do roku 1968 umožnila specifikovat motivy a otázky, které byly pro kultivaci hnutí klíčové, a neztratit se tak v mnohosti postojů a každodenních zkušeností studentstva. Zároveň se v případě sledovaných kritických motivů jednalo o natolik fundamentální otázky života studentstva, že

umožnily porozumět studentské každodennosti v poststalinismu v jejích klíčových obrysech, nejen okrajových otázkách.

Poslední čtvrtá fáze zkoumá, jak zmobilizované studentstvo aplikovalo vizi studentské nezávislosti v praxi, tedy jak v období Pražského jara i celý rok po vojenské intervenci zemí Varšavské smlouvy budovali nové studentské nezávislé samosprávy. Jestliže období Pražského jara mimo jiné charakterizovalo hledání a vytváření demokratického socialismu, tato kapitola (Vznik a zánik nových studentských struktur, s. 133 - 157) zkoumá, co tato zastřešující idea znamenala pro studující. Období vytváření nových studentských samospráv nebylo plně pouze „budovatelského“ nadšení, nýbrž bylo poznamenáno celou řadou konfliktů, zejména mezi zastánci tzv. politické a odborové koncepce studentského hnutí. Rok po vojenské invazi byly rozbity i nové studentské struktury. Tato kapitola se kromě jiného snaží rozšířit naše porozumění rozkladu studentského hnutí, při němž represe hrála roli klíčovou, nikoliv však jedinou.

Jelikož se předkládaná práce soustředí na vysvětlení historické změny, zkoumá především ty aspekty studentského života či dynamiky hnutí, které měly na změnu vliv - rozpory v příslibech blahobytu, ambivalentní dopady vědeckotechnické revoluce na studentskou každodennost, problémy s informovaností či konflikty ohledně správné politické participace, které v některých případech končily represí. Tento přístup tak usnadňuje rozhodování, které perspektivy zvolit a které nikoliv. Tato práce také nesrovnává československé hnutí s fenoménem studentských bouří roku 1968. Přestože jsem si vědom jeho globálního významu, v této práci mi šlo především o lokálně zakotvený výzkum sociální dynamiky jedné konkrétní sociální skupiny – československého studentstva. Analýza vlivu zahraničních studentských hnutí by sice mohla být plodná, zcela by ale změnila záměr této práce, který tkví především v analýze vlivu každodenní zkušenost aktérů a aktérek na dynamiku sociálních hnutí.

Předkládaná dizertační práce má dvě hlavní intence: Za prvé, snaží se obecně přispět k porozumění jemné dynamiky sociálních hnutí, a to ve vztahu ke zkušenostem konkrétních aktérů i celé společenské skupiny. Vedle toho jí jde o hlubší porozumění tomu, jak se určitému hnutí podaří prosadit svůj program. Za druhé se práce chce přispěvkem k výzkumu poststalinismu jako doby se svými specifiky, odlišujícími ho od jiných historických období. Snaží se proto navázat na nedávné diskuze o povaze

poststalinismu, kde nejdůležitější pozice zastávali historici Pavel Kolář na straně jedné a Jan Mervart a Jiří Růžička na straně druhé (viz podkapitola O povaze poststalinismu, s. 20 - 23).⁷

Výzkum je vymezen lety 1956 – 1969. Začíná odhalením kultu osobnosti, které mimo jiné vedlo k celé řadě kritických vystoupení československých studentů a studentek, a končí rozpadem studentského hnutí, ke kterému došlo krátce po prvním výročí okupace v roce 1969. Původním záměrem bylo výzkum ukončit lednem 1968, kdy si studentská masa vzala za své cíle původně malého sociálního hnutí. Po krátkém výzkumu následného období však bylo jasné, že klíčové rozpory, které vedly ke vzniku studentského hnutí, hrály důležitou roli i na jeho konci. Dynamika studentského hnutí je tedy výkladově dovedena až do jeho konce v září 1969. Poslední kapitola (s. 133 – 157), která přesahuje období pražského jara i první rok po vojenské intervenci, zároveň není koncipována jako vyčerpávající analýza studentského hnutí a veškerých jeho aktivit. Sleduje zejména to, co mělo vliv na vnitřní dynamiku hnutí a jeho postupný či náhlý rozpad. Všímá si sice relativně známých studentských okupačních stávek z listopadu 1968 nebo událostí týkajících se upálení Jana Palacha, soustředí se však primárně na vnitřní spor mezi různými představami o tom, čím by se studentské organizace měly zabývat – a nachází v nich důležitý odraz diskusí a aktivit předešlých.

Přestože se práce v některých svých částech snaží sledovat i vývoj na Slovensku, zůstala slovenská perspektiva z praktických badatelských důvodů bohužel spíš doplňkem výzkumu. Převaha českých pramenů a z ní vyplývající česká perspektiva zkoumání byla dána jednak jejich dostupností, jednak tím, že sledované sociální hnutí mělo své kořeny v Praze. Také události, které vedly k rozbušce a silné studentské mobilizaci (Strahovské události) se odehrály v Praze. Přestože se rozpory, zviditelněné Strahovskými událostmi, týkaly i slovenských studentů a studentek, v opačném sledu, tedy v účinku slovenských událostí na prostředí české, to bohužel neplatí. Pro slovenské prostředí byly důležité i jiné problémy, které Strahov neeskaloval. Pro poctivý výklad vývoje na Slovensku by bylo potřeba sledovat například různé formy nacionalismu, otázku federalizace a paternalistický přístup českých aktérů a akterek ke Slovensku. Přestože patřilo k cílům překládané práce analyzovat vývoj v Čechách i na Slovensku,

---

⁷ MERVART, Jan, RŮŽIČKA, Jiří, „Rehabilitovat Marxe!“ *Československá stranická inteligence a myšlení post-stalinské modernity*, Praha 2020, KOLÁŘ, Pavel, *Soudruzi a jejich svět. Sociálně myšlenková tvářnost komunismu*, Praha 2019.

pandemie Covidu 19 a následné další praktické překážky neumožnily provést hlubší pramenný výzkum na Slovensku, bez něhož nelze formulovat závěry o slovenských studujících.

Ve výzkumu studentstva a vysokých škol v období poststalinismu a Pražského jara je na co navazovat. Do dneška představuje nejpodrobnější práci o studentském hnutí kniha Jaroslava Pažouta *Mocným navzdory. Studentské hnutí v šedesátých letech 20. století*, ve které autor sleduje západoevropské i československé studentské hnutí, jeho rozdíly i vzájemné vlivy. Pažoutova kniha (i celá řada studií) je především důkladným popisem, a to jak vývoje hnutí, tak jeho myšlenkových vlivů a právem je dodneška nejcitovanější českou knihou na toto téma.⁸ Předkládaná práce navazuje na výzkum, který předložil Jaroslav Pažout, především pokusem o jemnější analýzu dynamiky sociálního hnutí, a to zejména v první fázi, kterou se snažím důsledně vztáhnout ke specifickým rysům poststalinismu.

O studentech v období poststalinismu psal Zdeněk Nebřenský ve své knize *Marx, Engels, Beatles: Myšlenkový svět polských a československých vysokoškoláků 1956 – 1968*, v níž komparuje každodenní život českých, slovenských a polských studentů a studentek.⁹ Nebřenský chtěl ve své knize zkoumat proměnu poststalinické ideologie na základě výzkumu studentských diskuzí o každodenním životě. Jeho práce vychází z toho, že pokud chceme zkoumat studentstvo jako celek, je potřeba zkoumat ta témata, která interagovala s oficiálními dobovými přísliby. Konkrétně tak neřeší například dlouhé vlasy či odříkání vojenské služby, které si občané nemohli nijak právně či společensky nárokovat,¹⁰ nýbrž diskuze o studentských manželstvích, rozmíst'ovací řízení a studentské kluby. Přestože tak kniha vychází z metodologicky podnětných přístupů, chybí jí bohužel silnější závěry, které by celou řadu dílčích poznatků zobecnily.

Marta Edith Holečkové napsala knihu na dříve opomíjené téma – zahraniční studenty a studentky v Československu. Detailně zpracovává unikátní československý projekt – Univerzitu 17. listopadu, vysokou školu zaměřenou na zahraniční studenty a studentky či na československé studující, kteří se zde připravovali na povolání expertů a

---

⁸ PAŽOUT, Jaroslav, *Mocným navzdory*.

⁹ NEBŘENSKÝ, Zdeněk, *Marx, Engels, Beatles. Myšlenkový svět polských a československých vysokoškoláků 1956 – 1968*, Praha 2017.

¹⁰ Tamtéž, s. 45.

expertek na konkrétní zahraniční oblasti a otázky. Marta Edith Holečková nejen ukázala, že tato škola až do dneška ovlivnila českou společnost (například ukotvením nového oboru translatologie), ale také upozornila na celou řadu rozporů, které univerzita 17. listopadu obnažila. Konkrétně na rozpor mezi internacionálními akcenty československé společnosti, mezi jehož výsledky patří i založení této instituce, a uzavřeností československé společnosti, která vedla v lepším případě k přehlížení potřeb zahraničních studentů a studentek, v horším případě k otevřeně xenofobním incidentům.¹¹

Politickému životu československých studujících se věnoval historik Milan Otáhal ve své knize *Studenti a komunistická moc v českých zemích*, jejíž výzkumné těžiště sice leží primárně v období normalizace, popsal však celé období státního socialismu. Milan Otáhal popsal zajímavé specifikum československého studentstva, tedy to, že přesto že se nikdy nestalo hlavním vykonavatelem politické změny, často v moderních dějinách hrálo roli akcelerátora změn, v případě socialistické diktatury například v letech 1948, 1967 – 1968, 1989.¹² Inspirativní je také kniha *Príliš skoré predjarie... Slovenskí študenti v roku 1956* Juraje Marušiaka, který analyzuje studentská kritická vystoupení v roce 1956, která reagovala především na odhalení kultu osobnosti Stalina.¹³ Dílčí studie o studentském hnutí či o různých formách nonkonformního jednání studujících napsali také historici Petr Blažek, Ladislav Kudrna či Michal Svatoš a John P. C. Matthews,¹⁴

Autorský tým pod vedením Jiřího Knapíka a Martina France ve své knize *Mezi pionýrským šátkem a mopedem. Děti, mládež a socialismus v českých zemích 1948 – 1970* důkladně zpracovali téma dětí a mládeže v prvních 22 letech socialistické diktatury. Na základě dílčích studií z různých oblastí, které se dotýkaly dětského a

---

¹¹ HOLEČKOVÁ, Marta Edith, *Příběh zapomenuté univerzity. Univerzita 17. listopadu (1961 – 1974) a její místo v československém vzdělávacím systému a společnosti*, Praha 2019.

¹² OTÁHAL, Milan, *Studenti a komunistická moc v českých zemích 1969 – 1989*, Praha 2003.

¹³ MARUŠIAK, Juraj, *Príliš skoré predjarie... Slovenskí študenti v roku 1956*, Bratislava 2020.

¹⁴ BLAŽEK, Petr, Vyhoštění krále majálesu. Allen Ginsberg a státní bezpečnost, *Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů* 5, 2/2011, str. 28–43, BLAŽEK, Petr, Akce „Mácha“. Historická rekonstrukce petřínských událostí 1. května 1962, in: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor, *Československo 1954–1962*, Praha 2015, str. 193–202., KUDRNA, Ladislav, Nepřizpůsobiví. Studenti, máničky a další pohledem československých mocenských orgánů, *Paměť a dějiny Revue pro studium totalitních režimů* 5, č. 2/2011, s. 3 – 16, SVATOŠ, Michal, Studentský majáles roku 1965 aneb Ginsberg králem majálesu, in: SVOBODNÝ, Petr, ZILYNSKÁ, Blanka, *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970). Sborník z konference*, Praha 2001, MATTHEWS, John P. C., *Majáles 1956. Nevydařená revolta československých studentů*, Brno 2000.

mládežnického světa, byli schopni zachytit obecné trendy dobového pohledu na děti a mládež, přičemž některé závěry jsou použitelné i při pohledu na studující – zejména rostoucí důraz na uspokojování různých zájmů a potřeb rozdílných společenských skupin v 60. letech.¹⁵ Podnětné zejména s ohledem na fungování vysokých škol jsou tituly z oblasti dějiny pedagogiky a školství. Zejména jde o autory Pavla Urbáška, Jiřího Pulce a Františka Morkese.¹⁶

Tato dizertace není mou první prací na téma studentstva v 60. letech v Československu. Už ve své diplomové práci jsem se věnoval genealogii Strahovských událostí, jejichž význam pro studentské hnutí jsem sledoval optikou politiky ulice, tedy jak se na základě různých kolektivních manifestací utvářely normy o možném jednání ve veřejném pouličním prostoru. Protože není možné zkoumat dynamiku studentského sociálního hnutí a vynechat při tom strahovské události, zabývají se některé krátké části této práce stejnými událostmi jako má diplomová práce. Jedná se zejména o popis Strahovské demonstrace (s. 120 – 122). Částečný tematický překryv dizertační a diplomové práce je také v menší části mé metodologické kapitoly (str. 24 – 28). Z mé diplomové práce vznikla studie *Politika ulice. Studentské manifestace v šedesátých letech v Praze a rozpad vysokoškolských struktur ČSM*.¹⁷ Ani z této studie, ani z diplomové práce jsem žádné části nekopíroval, vyjma několika studentských citací (s. 10 - 11, 124, 126, 127). Kapitola 3 vychází z mé studie *We Want Light! Prague Students and the Failing Scientific-Technological Revolution in the Post-Stalinist Era*,¹⁸ kterou jsem napsal již v průběhu svého doktorského studia.

Tato dizertační práce se opírá především o pramenný výzkum. V Národním archivu jsem analyzoval dokumenty Ministerstva školství a kultury – kolegium ministra, jejichž obsah se věnuje vysokoškolské politice.¹⁹ Podobného ražení jsou i dokumenty Sekretariátu a Předsednictva ÚV KSČ a kanceláře prvního tajemníka ÚV

---

¹⁵ KNAPÍK, Jiří, FRANC, Martin a kol., *Mezi pionýrským šátkem a mopedem. Děti, mládež a socialismus v českých zemích 1948 – 1970*, Praha 2018, s 386 – 387.

¹⁶ URBÁŠEK, Pavel, PULEC, Jiří, *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945 – 1969*, Olomouc 2012, MORKES, František, *Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích*, Praha 2002.

¹⁷ POLÁK, Michael, *Politika ulice. Studentské manifestace v šedesátých letech v Praze a rozpad vysokoškolských struktur ČSM*, *Soudobé dějiny* 16, 2 – 3/2019.

¹⁸ POLÁK, Michael, 'We Want Light!' Prague Students and the Failing Scientific-Technological Revolution in the Post-Stalinist Era (1956–1968). *Journal of Modern European History* 20 1/2022, s. 127 – 145.

¹⁹ NA, č. f. 994/0/4, f. Ministerstvo školství a kultury, Praha – kolegium ministra (dále jen MŠK – KM).

KSČ Antonína Novotného,²⁰ které se vedle proměn na vysokých školách zabývají politickou výchovou studujících, analyzují studentské potíže či sledují politické dění na vysokých školách. Značnou překážkou výzkumu byl fakt, že dosud neexistuje ucelený fond zabývající se Československým svazem mládeže. Dodnes bohužel nezpracovaný fond ČSM se nachází v Národním archivu, ze kterého mi archiváři a archivářky zpřístupnili několik dokumentů z provenience Vysokoškolské rady ÚV ČSM.²¹ Důležité dokumenty, které mi umožnily pochopit, jak různorodé pohledy na studentstvo se uvnitř KSČ objevovaly, se nachází v Archivu hlavního města Prahy ve fondu Vysokoškolského výboru KSČ.²² Analýzy různých studentských protestů a také informace o vývoji studentského hnutí se nachází v Archivu bezpečnostních složek. Jedná se například o složku vytvořenou pro účely monitoringu Jiřího Müllera, který prováděla StB.²³ V archivu Univerzity Karlovy se nachází několik fondů věnujících se studentskému životu, mezi nimi například fond Kolejní rady areálu Strahov.²⁴

Klíčový pramen představovaly studentské časopisy, jejichž velká část se nachází na stránkách Scriptum.cz, která nekomerčně zpřístupňuje česká exilová a samizdatová periodika, a také na stránkách Knihovny a archivu Libri prohibiti.²⁵ Oběma institucím tímto děkuji za demokratizaci pramenů, která mi velmi ulehčila výzkum.

Ve všech dobových citacích byl aktualizován jazyk. Jednalo se zejména o změnu ze „s“ na „z“ ve slovech jako organizace, buržoazní, vízum apod.

---

²⁰ NA, č. f. 1261/0/4, f. Sekretariát ÚV KSČ (dále jen SÚV KSČ), 1954 – 1962, NA, č. f. 1261/0/4, f. KSČ – ÚV 1945 - 1989, P-p 1962 – 1966, NA, č. f. 1261/0/45, KSČ – ÚV - Kancelář Antonína Novotného, k. 42, inv. č. 93.

²¹ NA, fond Československý svaz mládeže, NAD 1026.

²² AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV.

²³ ABS, č. f. A7, f. plk. Jaroslava Klímy, inv. č. 582, k. 21, Informácia o vzniku „Opozičnej skupiny Müllera“ medzi vysokoškolskými študentami v Prahe, 1964 – 1968.

²⁴ Archiv Univerzity Karlovy, f. Kolejní rada areálu Strahov.

²⁵ <https://scriptum.cz/cs/periodika/studentske-casopisy-60-let-xx-stol>, <https://www.libpro.cz/studentske-casopisy/> [28. 2. 2024]

Teorie, metodologie, konceptualizace

O povaze poststalinismu

Poststalinismus je období, kterému se dlouho nedostávalo svébytné charakteristiky a historici a historičky mu ze čtyřicetiletého období socialistické diktatury věnovali nejmenší pozornost. Druhá polovina 50. let a zejména 60. léta tak byly vykládány buď ve vztahu k předchozímu období (stalinismu) jako tání, nebo jako postupná demokratizace vedoucí k pražskému jaru. Historický výzkum poststalinismu tak spíš stál ve stínu stalinského teroru, pražského jara či normalizace.

To dnes však již neplatí, zejména v posledních 15 letech začaly vycházet podnětné historické práce o poststaliniském období, které se se zaměřily na jeho specifické rysy a pomohly tak překonat jeho pojetí jako přechodného období.²⁶ V poslední době roste snaha formulovat vymezení pro období 1956 – 1967 a pochopit ho jako svébytné uspořádání, které mělo svou vlastní tvář, odlišnou od stalinismu, pražského jara i normalizace a nepředstavovalo jen přechodnou dobu („rozkladu“ starého anebo „zrání“ nového). Nedávné publikace vyvolaly také první výrazné spory o výklad poststalinismu. V poslední době tak proběhla plodná polemika mezi Pavlem Kolářem na straně jedné a Janem Mervartem a Jiřím Růžičkou na straně druhé. Obě strany přitom spojuje intence označit poststalinismus za kvalitativně svébytné období.

Pavel Kolář zkoumal především nižší komunistické straníky a straničky a poststalinistické období uvozuje šokem vyvolaným odhalením zločinů stalinismu. Tento šok tak nejen otevřel možnosti řešení zcela nových společenských témat, zároveň vedl k silnému vztahu aktérů a akterek k minulosti, a to nejen k brutalitě stalinismu, ale také k „zlatému věku“ předstaliniského leninského komunismu, kdy strana nebyla zatížena excesivním násilím.²⁷ Stalinská víra v brzké dosažení zásadně jiného společenského řádu, radikální vize utopie, se proměnila v utopii „procesuální“, která měla

---

²⁶ Výběrově: SOMMER, Vítězslav, *Angažované dějepiscectví. Straničká historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem*, Praha 2011, MERVART, Jan, *Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformním hnutí šedesátých let*, Brno 2010, KOPEČEK, Michal, *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953 – 1960*, Praha 2009, SOMMER, Vítězslav a kol., *Řídit socialismus jako firmu. Technokratické vládnutí v Československu, 1956 – 1989*, Praha 2019. Ze starších knih uvádím alespoň BLAIVE, Muriel, *Promarněná příležitost: Československo a rok 1956*, Praha 2001.

²⁷ KOLÁŘ, P., *Soudruzi a jejich svět*, s. 182.

fragmentárnější povahu a vedle vize budoucnosti se opírala i o vizi návratu. Podle Koláře tak poststalinismus charakterizuje určitá tázavá a pochybující rozprava, jisté tápaní mezi minulostí a budoucností, mezi „již ne“ a „ještě ne“. Nebo přímo slovy Pavla Koláře: „Poststalinský způsob politického jazyka naproti tomu charakterizovaly [...] pochybující rozprava, otevřené pojetí dějin a reflexivní nostalgie, která z minulosti čerpala energii pro utváření budoucnosti.“²⁸ Zároveň však Kolář poststalinismus vnímá jako poslední epochu autentické politické představitivosti, která se lišila jak od železné dogmatickosti stalinismu, pozdně socialistického ustrnutí, ale i od ideologie konce dějin devadesátých let.“²⁹

Mervart s Růžičkou zkoumají myšlení stranické inteligence. Myšlení poststalinských komunistických intelektuálů vnímají především jako snahu o dialektické překonání stalinismu, které mělo budování komunismu posunout novým směrem.³⁰ Autoři se vymezili proti Kolářově pojetí nerozhodnosti, podle nich se v poststalinismu do popředí dostávají různé formy kreativity a tvůrčího činu, kdy „převažuje projektivní vizionářství sázející na další, byť nikoliv neproblematické pokračování socialistického projektu.“³¹

Oba přístupy jsou velmi produktivní - Kolářův na poli sociálních a kulturních dějin, nabízejících průhled do poststalinismu jako společenského jevu, který proměňoval očekávání ve všech vrstvách československého obyvatelstva, Mervartův a Růžičkův především na poli intelektuálního vývoje, který nepochybně i v poststalinském období čerpal mnoho energie a obsahů z imaginace stalinské. Přestože myšlenkovou originalitu a produktivitu poststalinismu považují za klíčový aspekt doby, sama o sobě jako hlavní charakteristika poststalinismu může fungovat jen při velmi omezeném množství zkoumaných aktérů, tedy zde konkrétně stranických intelektuálů, kteří dosahovali ve společnosti velké míry autonomie. Přestože tak například mnou zkoumaní studenti a studentky měli také originální a tvůrčí myšlenky, kterými chtěli posouvat socialismus novým směrem, stejně tak zápasili s byrokratickými a administrativními překážkami, které v některých případech končily represivním zásahem. Pro jejich každodenní zkušenost s poststalinským socialismem tak byla stejně důležitá tvůrčí atmosféra šedesátých let, jako i strukturální problémy, které omezovaly

---

²⁸ KOLÁŘ, P., *Soudruzi a jejich svět*, s. 212.

²⁹ Tamtéž, s. 212.

³⁰ MERVART, J., RŮŽIČKA, J., „*Rehabilitovat Marxe!*“, s. 9.

³¹ Tamtéž, s. 14.

jejich možnosti kreativně jednat. Stejně jako pro Pavla Koláře a celou řadu dalších autorů a autorek tak jsou i pro mě v poststalinismu důležité různé podoby napětí a rozporů, které poststalinismus plodil.

Klíčový rozpor měl kořeny v odhalení kultu osobnosti, které silně otráslо legitimitou komunistického vládnutí. Komunistické strany stály v roce 1956 před nelehkým úkolem: udržet mocenskou hegemonii, což na jednu stranu vyžadovalo zbavit se zátěže minulosti a hledat nové cesty ke komunismu, tedy i nové způsoby legitimizace svého panství, na druhou stranu se musely bránit před těmi společenskými trendy, které mohly ohrozit jejich politický monopol. Jedním ze způsobů, jak se strana měla vyvinout ze stalinského teroru, měl být návrat k tzv. leninským zásadám stranického života, což nemělo znamenat nic jiného než kolektivní vedení strany.³² Strana měla být v novém narativu za stalinismu zneužita mocichtivými jednotlivci a kolektivní vedení tak mělo zabránit, aby se minulost opakovala. Strana tak měla být nadále garantkou politického, společenského a hospodářského vývoje.³³

Strana se uvnitř opravdu proměnila v názorové kolbiště, jak píše Mervart a Růžička,³⁴ zároveň kvůli potřebě udržet svou mocenskou hegemonii vystupovala jako jednolitý aktér, což vedlo k výraznému napětí. Jednotliví komunisté a komunistky mohli spatřovat různé vize překonávání stalinismu či udržování hegemonie, které mohly být v určitých situacích až protichůdné. V poststalinismu tak bylo běžné, že strana mohla určité společenské aktéry pobízet ke konkrétní aktivitě, za kterou mohla v druhém okamžiku od jiných komunistů hrozit represe. Pro potřebu udržet jednotu strany však musela tato represe být zpětně ospravedlněná, tedy strana jako celek se za ni musela postavit.

Tento základní rozpor poststalinismu tak vytvářel specifické napětí, kdy některé konkrétní politiky strany či společenské procesy lze zpětně hodnotit převážně jako emancipační (odsouzení kultu osobnosti a marxistického dogmatismu, kulturní rozkvět charakterizovaný nejen domácí tvorbou, ale také překladem či dovozem zahraničních děl, nebývalý technický rozvoj, atd.), jiné jako nově či starým způsobem represivní (nedůsledná rehabilitace obětí stalinismu, boj s revizionismem, omezování výjezdů do

---

³² BÍLÝ, Matěj, Debata o XX. sjezdu KSSS, in: BÍLÝ, Matěj, LÓŽI, Marián, ŠLOUF, Jakub, *Nervová vlákna diktatury. Regionální elity a komunikace uvnitř KSČ v letech 1945–1956*, Praha 2019, s. 235.

³³ KOLÁŘ, Soudruzi a jejich svět, s. 66 – 68.

³⁴ MERVART, J., RŮŽIČKA, J., „Rehabilitovat Marxe!“, s. 19.

zahraničí, policejní sledování lidí označených za hrozbu) – a přitom za nimi stála jedna masová organizace. Ve studentském životě se navíc tento rozpor zostřoval specifickým postavením inteligence v komunistickém myšlenkovém světě, což rozebírá podkapitola Odhalení kultu osobnosti a jeho dopady na československou společnost (s. 39 – 43). Domnívám se, že i tímto rozporem mezi emancipační a represivní komunistickou politikou můžeme vysvětlovat fakt, že např. studenti a studentky na jednu stranu zdůrazňovali svou komunistickou či socialistickou identitu a zároveň kritizovali současné podoby socialismu či politiky strany.

Potřeba udržovat legitimitu komunistické strany vedla také k tomu, že stranické elity nejenže přehnaně zdůrazňovaly pozitivní dopady vývoje komunistického Československa, navíc také budovaly přehnaná očekávání o různých oblastech života.³⁵ Tím samy zvyšovaly riziko, že nebudou v realitě naplňována, což se také běžně stávalo. Tento druhý rozměr tak také stál za zmiňovaným poststalinským napětím.

Na jednu stranu tak předkládaná práce souzní s Mervartovými a Růžičkovými závěry, že poststalinismus byl plný plodných a optimistických vizí, jimž mnoho lidí, a to nejen intelektuálů, upřímně věřilo a na jejich naplnění aktivně pracovalo. Na druhou stranu však tato práce klade důraz na represivní či jinak rozporné tendence doby a jejich účinky ve společnosti, bez nichž nejsme schopni vysvětlit specifickou společenskou dynamiku poststalinismu. Konkrétními rozpory, které se projevovaly ve studentském životě, z nichž část bude mít platnost i pro jiné sociální skupiny, se zabývají kapitoly 2 – 5.

Dynamika sociálního hnutí

Tato dizertační práce vychází především z těch sociální vědců a vědkyň, pro které klíčovou kategorií představuje zkušenost a jejichž teorie je aplikovatelná na výzkum sociálních hnutí. Stejně jako u řady jiných minulých i soudobých přístupů, i zde jde o překonání rozporu mezi důrazem na kulturu, symboly a jazyk na straně jedné, a na materialitu, ekonomické a reálné mocenské struktury na straně druhé. Předkládaná

---

³⁵ BÍLÝ, Matěj, Debata o XX. sjezdu KSSS, in: BÍLÝ, Matěj, LÓŽI, Marián, ŠLOUF, Jakub, *Nervová vlákna diktatury. Regionální elity a komunikace uvnitř KSČ v letech 1945–1956*, Praha 2019, s. 273.

analýza navazuje na historičku Katrinu Navickas,³⁶ která svým přístupem dokládá, že kulturní reprezentace nemohou být plně situovány bez pochopení společenských, politických a ekonomických sil a struktur, jež je vytvořily, a ani individuální či kolektivní praxe aktérů a akterek nemohou být hodnoceny izolovaně, bez zakotvení v materiálních silách, které umožňují nebo omezují jejich možnosti jednat.³⁷ Tímto svým přístupem navazuje na thompsonovskou tradici výzkumu, který byl schopen skloubit tradiční materialistické sociální dějiny s novějšími kulturními přístupy.³⁸ Stejně tak je potřeba zkoumat sociální hnutí, tedy sledovat nejen to, co jeho aktéři a aktérky říkají, ani pouze to, jak jednájí, ale také jejich konkrétní zkušenost a to, co ji utváří – ať už materiální struktury, mocenský diskurz či kulturní symboly.

K hlavním cílům sociálních hnutí patří mobilizovat co největší množství aktérů a akterek k prosazení společenské změny, přičemž sociální hnutí nemusíme vnímat pouze jako společenské struktury bojující o moc, nýbrž také jako sociální skupiny, snažící se prosadit své kulturní představy do společenské praxe³⁹ a tím tak proměnit svoji žitou realitu či „pravidla hry“ společenského života.⁴⁰ Sociální hnutí tak často reaguje na artikulované pocity nespokojenosti, které se snaží vyřešit. Pro výzkum dynamiky sociálních hnutí je tak v první fázi potřeba zkoumat, o jakou nespokojenost se jedná a kde, kdy a jak tato nespokojenost vzniká.

Anglický kulturní historik E. P. Thompson ve své ikonické práci *The Making of the English Working Class* nevnímal třídu či utváření třídního vědomí pouze jako statický akt, výsledek ekonomických sil, nýbrž především jako proces žité zkušenosti.⁴¹ Thompson zkoumal dělnické stížnosti, aby upozornil, že dělnictvo svou kritiku necílilo pouze na ekonomické vykořisťování, nýbrž také na celou řadu oblastí z jejich života, kdy častou příčinou bylo zneplatnění dosavadních způsobů vzájemného uznávání.⁴²

---

³⁶ NAVICKAS, Katrina, A return to materialism. Putting social history back into place, in: HANDLEY, Sasha, MCWILLIAM, Rohan, NOAKES, Lucy (eds.), *New Directions in Social and Cultural History*, Bloomsbury 2018, s. 87 – 108.

³⁷ NAVICKAS, K., A return to materialism, s. 96.

³⁸ THOMPSON, Edward P, *The making of the english working class*.

³⁹ ŠLOUF, Jakub, *Spříznění měnou: genealogie plzeňské revolty 1. června 1953*, Praha 2016, s. 27, ZNEBEJÁNEK, František, *Sociální hnutí*, Praha 1997, s. 42, TOURAINE, Alain, *The Voice and the Eye: An Analysis of Social Movements*, Cambridge 1981.

⁴⁰ ZNEBEJÁNEK, František, *Sociální hnutí*, Praha 1997, s. 42, SCOTT, Alan, *Movements of Modernity: Some Questions of Theory, Method and Interpretation*, in: CLARK, Jon, DIANI, Marco, *Alain Tourain*, 1996.

⁴¹ THOMPSON, E. P, *The making of the english working class*.

⁴² PULLMANN, Michal, Historický rozměr uznání, in: HRUBEC, Marek, a kol., *Etika sociálních konfliktů. Axel Honneth a kritická teorie uznání*, Praha 2012, s. 30–31.

Klíčovou kategorií pro Thompsona tak byla zkušenost, při které bylo důležité, co dělníci označili za útlak či zneuznání. Třídy, třídní vědomí i dělnickou nespokojenost tak utvářely jak ekonomické struktury, tak vyprávění dělníků o jejich zkušenosti.⁴³ Pro potřeby této dizertační práce je důležité to, že nespokojenost či kritika konkrétních aktérů a sociálních skupin vycházela z konkrétní zkušenosti, odehrávající se na konkrétním místě, a že pocit nespokojenosti vznikl ve chvíli, kde dochází k rozporům mezi očekáváním a žitou skutečností.

Samotná nespokojenost však k mobilizaci ani sociální změně nestačí, proto je v historickém zkoumání potřeba sledovat, jak docházelo k artikulaci strukturální změny, která měla za cíl nespokojenost řešit. Barington Moore ve svém výzkumu dělnictva v letech 1848–1920 upozornil,⁴⁴ že podmínka rozvoje dělnického aktivismu spočívala v tom, že byli schopni nespokojenost označit jako důležitou skutečnost, která je ovšem odstranitelná.⁴⁵ Moore také upozornil, že dělnický radikalismus nebyl jedinou nutnou reakcí na prožívanou nespravedlnost či nespokojenost. Radikalismus pojímal jako intelektuální konstrukci intelektuálů, kterou si dělnictvo mohlo, ale nemuselo osvojit.⁴⁶ Nespokojenost nemusela vést k mobilizaci, nýbrž mohla vyústit např. v rezignaci či hledání jiné intelektuální konstrukce. Z těchto důvodů předkládaná dizertace sleduje intelektuální konstrukce tzv. pražských radikálů a radikálek, kteří pro překonání a nápravu pocíťovaných problémů navrhovali vznik nových studentských struktur nezávislých na jiných mocenských centrech.

Konečně na dynamiku sociálních hnutí můžeme pohlížet prismatem německého filozofa Axela Honnetha a jeho teorií uznání. K mobilizaci či politické aktivitě konkrétní sociální skupiny dochází často ve chvíli, kdy dojde k zneplatnění způsobů, jakými mezi dvěma či více stranami dochází ke vzájemnému uznání. Situace, kdy jsou aktéři a aktérky schopni označit zneuznání jako morální problém a kdy kolektivně dochází k procesu morálního zobecnění zkušenosti zneuznání, může vzniknout subversivní jednání, či jinými slovy boj o rozšíření uznání.⁴⁷ V případě

---

⁴³ NAVICKAS, K., *A return to materialism*, s. 94.

⁴⁴ MOORE, Barrington, *Injustice*.

⁴⁵ PULLMANN, Michal, Sociální hnutí jako problém soudobé historické vědy v kontextu sociálních věd. Příspěvek k interdisciplinárnímu přístupu, in: KÁRNÍK, Zdeněk, KOPEČEK, Michal (eds.), *Bolševismus, komunismus, radikální socialismu v Československu, díl 1.*, Praha 2003, s. 271 – 284.

⁴⁶ PULLMANN, M., *Historický rozměr uznání*, str. 33.

⁴⁷ HONNETH, Axel, *Kampf um Anerkennung*, Frankfurt/M 1998, PULLMANN, Michal, *Sociální hnutí jako problém soudobé historické vědy v kontextu sociálních věd. Příspěvek k interdisciplinárnímu*

československých studujících došlo po násilném potlačení studentské demonstrace v říjnu 1967 k silné studentské mobilizaci, kdy studující neodsuzovali policejní akt pouze za samotné užití násilí, nýbrž ho označili za celkové zneuznání inteligence jako celku a ve velkém se tak postavili za vznik nových studentských struktur, které měly vést k lepším možnostem prosazovat své zájmy.

Klíčové ve výzkumu dynamiky hnutí je sledovat, za jakých okolností a v jakém kontextu docházelo k prosazení či prosazování intelektuální konstrukce, případně proč se neprosadily konstrukce jiné. Tato otázka je úzce spjata s významem emocí a účelově-rationálního jednání ve výzkumu sociálních hnutí. Jedním z prvních, kdož se emocemi a účelově-rationálním jednáním v sociálních hnutích zabýval, byl nepochybně Gustave Le Bon, jehož klasická, byť dnes již překonaná, teorie se stala inspirací pro celou řadu zkoumání ve 20. století. Svoji klíčovou knihu *Psychologie davu* koncipoval Le Bon v době vzepětí dělnického hnutí, které utvářelo nové specifické kolektivní praxe. Dav (protest, manifestace...) viděl jako negativní a nebezpečnou entitu, ve které vzniká nový kolektivní duch, kdy ale nedochází k zprůměrování intelektu všech zúčastněných, nýbrž k nejnižší hodnotě všech zúčastněných. Dav se tak podle Le Bona stává nemyslitelným, založeným na emocích, bez schopnosti racionálně a pozitivně se rozhodovat. Stává se tak buď objektem ovládnutí vůdců, nebo davem schopným pouze destruktivního jednání.⁴⁸

Přestože dnes již takto pejorativní pohled na kolektivní jednání neurčuje bádání o sociálních hnutích, poznamenalo Le Bonovo negativistické a emotivní vnímání kolektivního jednání dlouho interpretační trend zejména v anglosaské tradici výzkumu sociálních hnutí. Podle sociologů Jeffa Goodwina a Jamesa M. Jaspera badatelé až do 50. let 20. století patologizovali emoce, aby tím patologizovali protest obecně.⁴⁹ Tyto názory v 60. letech ustoupily do pozadí, a to zejména v souvislosti s rozmachem neinstitucionální politiky a nástupem nových sociálních hnutí, jehož aktéři a aktérky se často rodili ze stejných sociálních skupin jako badatelé a badatelky, což mimo jiné

---

přístupu, in: KÁRNÍK, Zdeněk, KOPEČEK, Michal (eds.), *Bolševismus, komunismus, radikální socialismu v Československu*, díl 1., Praha 2003, s. 277 – 279, PULLMANN, Michal, *Zneuznání, konflikt, revoluce. Místo hodnotových orientací a praktických jednání historických aktérů v dynamice sociálních hnutí*, in: ČECHUROVÁ, Jana, ŠTAIF, Jiří (eds.), *K novověkým sociálním dějinám českých zemí. Díl 6. Sociální dějiny dnes*, Praha 2004, s. 59 – 61.

⁴⁸ LE BON, Gustave: *Psychologie davů*. Praha 1946. První vydání: LE BON, Gustave, *Psychologie des foules*, Paříž 1895.

⁴⁹ GOODWIN, Jeff, JASPER, James M., *Emotions and Social Movements*, in STETS, Jan E., TURNER, Jonathan H. (eds.), *Handbook of the Sociology of Emotions*, New York 2007, s. 613.

proměnilo i vztah ke zkoumanému tématu, kdy nové výzkumy především sociální hnutí přestaly stigmatizovat. Rodily se tak nové teorie sociálních hnutí, které v anglosaském světě vycházely především z *teorie racionální volby*.⁵⁰ Jednou z nejvýznamnějších byla *teorie mobilizace zdrojů*, která vnímala účastníky a účastnice sociálních hnutí jako racionálně kalkuluující aktéry a aktérky a úspěchy či neúspěchy sociálních hnutí hodnotila z hlediska schopnosti mobilizovat různé zdroje – od lidských přes materiální po informačních atd.⁵¹ Přestože tak tato teorie překonala negativistické hodnocení protestů a sociálních hnutí, zároveň definovala racionalitu v protikladu k emocím, což vedlo k přehlížení jednoho z mocných zdrojů kolektivního jednání.⁵²

Emoce se do výzkumu sociálních hnutí vrátily v 90. letech a to v různých kontextech dynamiky sociálních hnutí. Někteří badatelé či badatelky věnovali pozornost vztahu emocí a vnitřní dynamice hnutí, tedy jak mohou mít afektivní vazby pozitivní vliv na vnitřní soudružnost hnutí,⁵³ případně jak mohou naopak vést k odchodu z hnutí.⁵⁴ Jiní si všímají, jak různé emoce, které jsou součástí rituálů či kolektivních akcí, pomáhají udržovat aktéry a aktérky v hnutí,⁵⁵ jiní zase toho, jak může silná emocionální zátěž vést k vyhoření. Například ekonom Albert Hirschman analyzoval, jak zejména v momentech, kdy přísliby hnutí převyšují dosažené cíle, dochází k tomu, že se aktéři a aktérky stahují do soukromé sféry.⁵⁶ Tento rozměr emocí tato práce sleduje především v poslední kapitole v kontextu vnitřních sporů studentského hnutí, ale také v kontextu společenského vývoje, kdy ani tak významné události, jako byly celostátní okupační stávky či dokonce upálení Jana Palacha nevedly k dosažení kladených cílů a znamenaly výrazné oslabení hnutí.

Nejčastějším tématem výzkumu emocí je ovšem jejich role při mobilizaci. V českém prostředí pracuje s emocemi ve vztahu k sociálním hnutím historik Jakub

---

⁵⁰ NOVÁK, Arnošt, *Tmavozelený svět. Radikálně ekologické aktivity v ČR po roce 1989*, Praha 2016, s. 109.

⁵¹ MCCARTHY, John D., ZALD, M., Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory, *American Journal of Sociology* 82, 1977, NOVÁK, A., *Tmavozelený svět*, 109.

⁵² GOODWIN, J., JASPER, J. M., Emotions and Social Movements, s. 616.

⁵³ ROBNETT, Belinda, *How Long, How Long? African-American Women in the Struggle for Civil Rights*, New York 1997.

⁵⁴ GOODWIN, Jeff, The Libidinal Constitution of a High-Risk Social Movement: Affectual Ties and Solidarity in the Huk Rebellion, *American Sociological Review* 62, s. 53 – 69.

⁵⁵ EYERMAN, Ron, JAMISON, Andrew, *Music and Social Movements: Mobilizing Traditions in the Twentieth Century*, Cambridge 1998.

⁵⁶ HIRSCHMAN, Albert, *Shifting Involments: Private Interest and Public Action*, Princeton 1982.

Šlouf ve své práci o genealogii plzeňských dělnických protestů v roce 1953.⁵⁷ Českému publiku také představil teoretiky Jeffa Goodwina a Jamese M. Jaspera, kteří pracují s konceptem morálního šoku. Protest se dle nich rodí v situaci, kdy jsou narušeny kolektivně sdílené hodnoty a identity potenciálních účastníků či účastnic. Ty vyvolávají „hrubý materiál“ nespokojenosti, který může, ale nemusí být nasměřován produktivním směrem.⁵⁸ Tento rozměr mobilizace na základě vyvolání silných morálních emocí byl klíčový pro studentskou aktivizaci na strahovských kolejích po výpadku proudu v říjnu 1967, které vedly k silnému emočnímu pobouření a k začátku demonstrace. Ta ovšem nebyla od počátku násilná či destruktivní, jak by mohlo vyplývat z teorie Gustava Le Bona. Naopak až do policejního zásahu se držela naučených norem „správného“ jednání ve veřejném prostoru a násilnou začala být až po počátku policejního zásahu. Samotná demonstrace sice nakonec vedla k destrukci, konkrétně ke konci starých vysokoškolských struktur ČSM, vedla ovšem také k vytváření kvalitativně nových demokratických studentských organizací.

V kapitolách 2–5 tak zkoumám, jak studenti a studentky pojmenovávali to, co považovali za problém, nespokojenost či dokonce zneuznání. V kapitole 6 popisují, jak se zrodila intelektuální konstrukce, která studentské mase nabízela program, jež měl pocíťované problémy vyřešit. V kapitole 7 zkoumám, jak násilné potlačení studentské demonstrace propojilo většinu studentských problémů do jedné krátké události, což vyvolalo hrubou nespokojenost a obrovský emoční potenciál, který se proponentům studentského hnutí podařilo přetavit v politickou aktivitu, k osvojování intelektuální konstrukce nezávislých studentských samospráv a k jejím aktivnímu naplňování. V kapitole 8 zkoumám počátek i konec nově konstituovaného hnutí, které ve změněných politických příležitostech nejprve získalo velký prostor pro rozvíjení nových politických struktur. Další změna politických příležitostí naopak začala postupně tento prostor uzavírat. Tato doba mimo jiné vytvářela obrovské množství silných emocí, kdy některé krátkodobě mohly mobilizovat k větší politické aktivitě, zároveň často ve svém delším důsledku vedly k pasivitě (zejména listopadová okupační stávka 1968 a upálení Jana Palacha v lednu 1969). V neposlední řadě i samotné studentské hnutí přinášelo zakládáním celorepublikových struktur nové spory, problémy či rozpory, které také

---

⁵⁷ ŠLOUF, Jakub, *Spříznění měnou: genealogie plzeňské revolty 1. června 1953*, Praha 2016.

⁵⁸ Tamtéž, s. 30, JASPER, James M.: *The Art of Moral Protest : Culture, Biography and Creativity in Social Movements*. Chicago 1997.

často vyvolávaly emoce, jenž některé účastníky zpasivňovaly. To se stalo jedním z důvodů slábnutí hnutí.

1. Kontextuální kapitola

Studentstvo, vysoké školy a ČSM po válce

Když se v roce 1945 znovu otevřely vysoké školy, čelily velkému náporu nastoupivších studentů a studentek, kteří doháněli dlouhou studijní pauzu, zapříčiněnou uzavřením vysokých škol nacisty v roce 1939. V tomto akademickém roce tak nastoupilo hned šest ročníků. Jestliže v akademickém roce 1935/1936 studovalo na československých vysokých školách takřka 30 tisíc studentů a studentek,⁵⁹ v letech 1946/1947 již téměř 63 tisíc (z toho cca 2100 v mimořádných formách studia). V letech 1954/1955 studovalo na československých vysokých školách zhruba 70 tisíc studujících (z toho 20 tisíc v mimořádných formách, tedy především při zaměstnání), na konci 50. let už zhruba 79 tisíc (cca 21 tisíc v mimořádné formě). V průběhu 60. let rostla čísla studujících ještě rychleji – nejvíce v letech 1965/1966, kdy vysoké školy navštěvovalo téměř 145 tisíc lidí (avšak až téměř 50 tisíc z nich při zaměstnání). V letech 1967/1968 studovalo přes 137 tisíc lidí (z toho 38 tisíc při zaměstnání). Československo tak hned po válce prožívalo to, co západní univerzity až v 60. letech – masivní růst počtu studujících, neboli masifikaci či demokratizaci vysokého školství.⁶⁰ Tento trend představoval jeden ze socialistických příslibů, tedy zpřístupnit nejvyšší vzdělání dělnické třídě, také ale vyvolával řadu problémů – od nedostatku prostor pro výuku až po zajištění ubytování studujícím atd. Tomuto aspektu se věnují kapitoly Rozpory v příslibech blahobytu: materiální a sociální problémy studentstva (s. 48 - 57) a Rozpory vědeckotechnické revoluce: problémy s technikou a moderním vybavením (s. 58 – 73).

Demokratizace vysokého školství se po válce ještě před únorem 1948 stala i oficiálním politickým programem. Jejím cílem bylo umožnit studovat každému člověku bez ohledu na jeho sociální či regionální původ. Jedním z důsledků tak bylo mimo jiné i poměrně překotné zakládání nových škol, které mělo decentralizovat síť škol, které sídlily především v Praze, Brně a Bratislavě.⁶¹ V českých zemích bylo

---

⁵⁹ STÁTNI ÚŘAD STATISTICKÝ, *Statistická ročenka Republiky Československé 1938*, Praha 1938, s. 248.

⁶⁰ JAREŠ, Jakub, SPURNÝ, Matěj, VOLNÁ, Katka a kol., *Náměstí Krasnoarmějců 2: Učitelé a studenti na Filozofické fakultě UK v období normalizace*, Praha 2012, s. 36.

⁶¹ RÁKOSNÍK, Jakub, *Sovětské sociálního státu. Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu*, Praha 2010, s. 381.

v akademickém roce 1946/1947 17 vysokých škol a 54 fakult (z toho na Slovensku 4 školy a 14 fakult), v roce 1949/50 už 25 škol a 54 fakult (na Slovensku 7 škol a 20 fakult). V polovině 50. let se na několik let ustanovil počet vysokých škol na 40 a fakult na 106 (z toho na Slovensku 12 škol a 33 fakult), aby pak v roce 1959/1960 vzrostl na 50 škol a 107 fakult (z toho na Slovensku 12 škol a 33 fakult). V druhé polovině 60. let docházelo ke slučování škol a v akademickém roce 1967/1968 bylo škol pouze 35 a 98 fakult (z toho na Slovensku 12 škol a 33 fakult).⁶² V 50. letech například vzniklo 6 nových technických škol (v Pardubicích, v Plzni, v Liberci, 2 školy v Praze v Ostravě).⁶³

Ve sledovaném období se tak nacházely vysoké školy v těchto městech: V Praze, Brně, Ostravě, Olomouci, Plzni, Liberci, Pardubicích, Hradci Králové, Ústí n. L., Bratislavě, Banské Bystrici, Nitře, Košicích, Prešově, Trnavě, Zvoleni. V letech 1959–1966 fungovaly také tzv. Pedagogické instituty, které sídlily mimo výše zmíněných městech také v Brandýse n. L., Č. Budějovicích, Karlových Varech, Jihlavě, Martině. Speciální status měly také bohoslovecké fakulty (dnes teologické), které se mimo Prahy, Bratislavu a Prešova nacházely také v Litoměřicích a v Modře.⁶⁴

Celospolečenský poválečný posun k levicovým či kolektivistickým vizím se samozřejmě dotkl i studentstva,⁶⁵ které do velké míry participovalo na raném budování socialismu po roce 1948. V únoru 1948 to ale také byli studenti a studentky, kteří v Praze demonstrovali proti komunistickému puči.⁶⁶ Tento moment tak můžeme symbolicky považovat za praktickou ukázkou důvodu stranického rozporu v přístupu ke studentstvu, který se bude projevovat v následujícím období (ovšem kořeny má už ve starších konfliktech mezi komunisty dělníky a komunisty intelektuály ve straně). Tento dvojznačný postoj vytvořil figuru, kterou nazývám *Schrödingerův student*. Student byl na jednu stranu považován za pokrokovou součást socialistického hnutí jakožto příslušník socialistické inteligence, který se podílí na budování komunismu. Zároveň

---

⁶² SSÚ, *Statistická ročenka ČSSR 1960*, s. 420, SSÚ, *Statistická ročenka ČSSR 1968*, s. 490.

⁶³ URBÁŠEK, P., PULEC, J., *Vysokoškolský vzdělávací systém*, s. 204.

⁶⁴ SSÚ, *Statistická ročenka ČSSR 1960*, s. 421 – 424, SSÚ, *Statistická ročenka ČSSR 1968*, s. 491 – 494, Státní statistický úřad, s. 490.

⁶⁵ RÁKOSNÍK, Jakub, 1945: Rekonstrukce státu a společnosti na pilířích nacionalismu a socialismu, in: RÁKOSNÍK, Jakub, SPURNÝ, M., ŠTAIF, Jiří (eds.), *Milníky moderních českých dějin. Krize konsenzu a legitimacy v letech 1848 – 1989*, Praha 2018, s. 167 – 210, KALINOVÁ, Lenka, *Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945 – 1969*, Praha 2007, s. 99 – 105.

⁶⁶ NAVRÁTIL, Antonín Průvod vysokoškoláků na Hrad 25. února 1948, in: PRAŽSKÝ AKADEMICKÝ KLUB 48, *Vysokoškoláci za svobodu. Almanach*, 1998, s. 26 – 27.

byl ale vnímán jako potenciální nositel reakčních hodnot, spojenec bývalé velkoburžoazie.⁶⁷ Tyto ambivalentní stranické postoje byly způsobeny i různou stranickou sociální skladbou a různou mírou afinity ke studentstvu a inteligenci. Za ideální typ straníka, u kterého převládala prezíravost vůči studentům, můžeme označit komunistu dělnického původu Antonína Novotného. Na druhé straně by stál například stranický intelektuál Eduard Goldstücker. Přestože tak různí straníci mohli ke studentstvu přistupovat různě, kvůli specifické poststalinské potřebě zachovat zdání jednoty komunistické strany se tato ambivalence projevovala v jednom okamžiku a vyvolávala u studentů mnohé politické emoce: od hněvu po frustraci, která vedla k politické pasivitě. Hlavní ambivalencí *Schrödingerova studenta* bylo to, že když vykonával politický akt, nebylo dopředu jisté, jestli jeho činnost bude brána jako ukázka správné socialistické politické práce, či jako reakční diverze. Více se touto ambivalencí budou zabývat následující kapitoly.

Krátké období po roce 1948 je nicméně označováno pojmem *studentokracie*, což odrazilo revoluční pokusy o radikální proměnu společenských vztahů, které se neprojevovaly pouze u studentů, ale i například u mládeže obecně. Právě z tohoto období pochází experimenty typu *Mládež vede Brno*,⁶⁸ které měly na krátkou dobu radikálně převrátit společenské věkové hierarchie. *Studentokracie* se tak v prvních letech socialistické diktatury projevila především během vysokoškolských čistek – nejprve hned v únoru 1948 a pak na přelomu let 1948/1949. Byli to právě studenti, kteří stáli v čele prověrek, a kteří se podíleli na tzv. stalinizaci vysokých škol.⁶⁹ V únoru 1948 se tak postavili do čela nově vytvořených Akčních výborů, ve kterých prováděli studentské prověrky s cílem zbavit vysoké školy nejaktivnějších odpůrců KSČ. Dotkly se především představitelů lidoveckých či národně-sociálních studentských spolků či účastníků protikomunistického pochodu – řadových studentů a studentek se příliš netýkaly.⁷⁰

Čistky z roku 1949 měly o poznání větší dopad. Jednalo se o tzv. studijní prověrku, která podle historika Jaroslava Cuhry měla čtyři cíle. Za prvé se jednalo o

---

⁶⁷ Podobně o rozporném postoji ke studentstvu, které je na jednu stranu vnímáno jako budoucí elita, na druhou stranu jako potenciální nepřítel, píše i historik Juraj Marušiak, MARUŠIAK, Juraj, *Príliš skoré predjarie*, s. 95.

⁶⁸ KNAPÍK, J., FRANC, M. a kol., *Mezi pionýrským šátkem a mopedem*, s. 654.

⁶⁹ CONELLY, John, *Ztročená univerzita. Sovětizace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945 – 1956*, Praha 2008.

⁷⁰ ČERNÁ, M., CUHRA, J. a kol., *Prověrky*, s. 24.

politickou a třídní prověrku, jejímž cílem mělo být uvolnění místa na vysokých školách pro studenty a studentky z rolnických a dělnických rodin a naplnit tak přísliby demokratizace (viz dále). Za druhé měly prověrky získat pro aktivní podporu komunistické politiky tzv. indiferentní studenty a studentky. Třetím cílem bylo mobilizovat tzv. pokrokové studenty a studentky k větší politické aktivitě. A konečně, za čtvrté, měly prověrky za cíl zlepšit studijní průměr studenstva, tedy vyloučit ze studia studující se špatným prospěchem.⁷¹ Vedle toho všeho se tyto prověrky staly základem pro kádrové posudky, které měly vliv na studentskou každodenní realitu po následujících 40 let.

Prověrky vedly k vyloučení více jak 9 tisíc lidí, z nichž část musela nastoupit do zaměstnání, část do vojenské služby, část dokonce skončila ve vězení.⁷² Na Slovensku proběhla ještě další vlna čistek v souvislosti s procesy proti buržoaznímu nacionalismu v roce 1950, které vedly k vyloučení dalších 570 osob (kvůli prověrkám z předchozího roku bylo vyloučeno cca 1000 studentů a studentek).⁷³ Míru radikalizace ovlivnil do velké míry fakt, že čistky studenti a studentky vykonávali často horlivěji, než bylo od Komunistické strany očekáváno.⁷⁴ I to byl jeden z důvodů toho, že porevoluční snaha o radikální proměnu věkových hierarchií vzala pomalu za své a od podobných experimentů se začalo upouštět – jak u mládeže obecně, tak u studentstva.⁷⁵ Na studenstvo se postupně začalo hledět více jako na pasivní objekt výchovy, možnosti participace na chodu univerzit se zmenšovaly a jejich politická účast byla směřována spíše do pomoci s hospodářskou obnovou Československa (viz. kapitola Rozpory vědeckotechnické revoluce: problémy s technikou a moderním vybavením, s. 66 - 68 a Rozpory vlády lidu: problémy s politickou participací, s. 88).

Proces demokratizace vysokoškolského studia však i v průběhu 50. a 60. let pokračoval. Jak už bylo zmíněno, jeho cílem bylo rozšíření možností studia na všechny sociální vrstvy společnosti. Záměrem naopak nebylo a ani nemohlo být znemožnění studia lidem jiného než dělnického či rolnického původu – po válce kvůli holocaustu Židů a nucenému vysídlení obyvatel německé národnosti často chyběla (zejména) technicky vzdělaná inteligence a vysoké školy se tak nemohly spoléhat pouze na

---

⁷¹ ČERNÁ, M., CUHRA, J. a kol., *Prověrky*, s. 25 – 27.

⁷² Tamtéž, s. 18.

⁷³ MARUŠIAK, Juraj, *Príliš skoré predjarie*, s. 69.

⁷⁴ ČERNÁ, M., CUHRA, J. a kol., *Prověrky*, s. 48.

⁷⁵ KNAPÍK, J., FRANCO, M. a kol., *Mezi pionýrským šátkem a mopedem*, s. 654.

studentstvo z protěžovaných sociálních vrstev.⁷⁶ Komunistická strana tak sledovala cíl, aby skladba na vysokých školách zhruba odrážela skladbu společnosti, resp. aby se jí alespoň přibližovala. Pro zvýšení počtu studujících z dělnického a rolnického prostředí tak byly dokonce zakládány internátní kurzy s celodenní výukou pro nejlepší zaměstnance různých podniků, které trvaly 1 – 2 roky a měly je připravit na studium na vysokých školách.⁷⁷ Přestože tyto kurzy měly určité pozitivní výsledky, byl o ně i o samotné studium na vysokých školách mezi dělnictvem a rolnictvem menší zájem, než se očekávalo. Byly tak často prováděny náborové kampaně, které měly ovšem také jen dílčí úspěch.⁷⁸

Takto pojatá demokratizace vysokého školství tak vedla i k tomu, že se během přijímacího řízení vedle kritérií jako byl prospěch na střední škole, studijní předpoklady, znalosti v oboru či aktivita ve společenských institucích (ČSM, Revoluční odborové hnutí...) kladl důraz i na třídní původ. Význam, jaký toto kritérium při výběru uchazeče hrálo, se proměňoval. Po celá padesátá léta to bylo poměrně významné kritérium, v šedesátých letech začal jeho význam pomalu klesat a to ze dvou důvodů – za prvé to souviselo s větším důrazem na společenskou jednotu, který hlásala ústava vydaná v roce 1960 (viz dále), za druhé se stále větší potřebou vysokoškolského vzdělání v souvislosti se zaváděním výdobytků vědeckotechnické revoluce.⁷⁹ Ve druhé polovině 60. let tak kritérium sociálního původu hrálo minimální roli, v roce 1967 de facto zaniklo a Akční program z dubna 1968 ho odmítl explicitně.⁸⁰

Jaké tedy byly výsledky takto pojaté demokratizace? V roce 1955 bylo 29,1 % studujících dělnického původu, v roce 1960 již 39,3 % a v roce 1964 37,9 %. Rolnického původu bylo v roce 1954 13,4 % studujících, v roce 1964 ale pouze 8,3 %.⁸¹ Počty studentů z dělnických rodin tak rostly, zatímco z rolnických stagnovaly či klesaly. Obecně se však jednalo o velký nárůst počtu studujících dělnického původu, který vynikne ve srovnání se západoevropskými univerzitami, kde byla tato čísla až

---

⁷⁶ URBÁŠEK, P., PULEC, J., *Vysokoškolský vzdělávací systém*, s. 16.

⁷⁷ MORKES, F., *Kapitoly o školství*, s. 57.

⁷⁸ Tamtéž, s. 58.

⁷⁹ NA, č. f. 994/0/4, f. MŠK – KM, číslo kolegia (dále jen č. k.) 31, k. 42, Návrh nových zásad pro přijímání žáků a studentů na VŠ A SŠ, 31. 8. 1961.

⁸⁰ URBÁŠEK, P., PULEC, J., *Vysokoškolský vzdělávací systém*, s. 347 – 348.

⁸¹ JIRKOVÁ, Marie, SOBOTKA, Ladislav, *Demokratizace vzdělání v socialistické společnosti*, Praha 1978, s. 66 a 76.

několikrát menší.⁸² Přesto ani v Československu sociální skladba studujících neodrážela sociální skladbu společnosti, kdy dělnictvo tvořilo v letech 1950–1967 zhruba 56 – 58 % populace a rolnictvo 10–14 %.⁸³ Straníci se snažili také zvýšit počet členů a členek KSČ na vysokých školách. Dlouhodobý cíl představoval alespoň 8 % studujících ve straně, průměrně však toto číslo dosáhlo pouze 5 %.⁸⁴

V rámci demokratizace měl růst i počet studujících žen.⁸⁵ Jestliže v akademickém roce 1935/1936 jich ze všech posluchačů bylo zhruba 15 %, ⁸⁶ v akademickém roce 1947/1948 20 %, na konci 50. let už to bylo 24,3 %, v polovině 60. let zhruba 25 % a na v akademickém roce 67/68 již 28,4%.⁸⁷ Přestože studentek tak reálně přibývalo, ani zde se nepodařilo dosáhnout přesného společenského odrazu.

Po celé sledované období také rostl rychleji počet studujících na Slovensku v rámci politiky zrychlené industrializace dříve více agrárního Slovenska. V letech 1947/1948 studovalo 13,4 % lidí na slovenských školách, v letech 1954/1955 již 28,6 %, v letech 1965/1966 již 34,1 % a v letech 1967/1968 35 %.⁸⁸

V Československu studovali také zahraniční studenti a studentky. V 50. letech se jejich aktuální počet pohyboval mezi 700 – 2000. V 60. letech mezi cca 1500 – 3 000.⁸⁹ V druhé polovině 60. let studenti a studentky z kapitalistických zemí tvořili asi jen 5 % celkového počtu zahraničních studentů. Další dvě skupiny tvořili studující z východního bloku a z mimoevropských zemí (především Alžírsko, Guinea, Mali, Ghana, Severní Vietnam, Mongolsko, Severní Korea, Kuba, Irák, Egypt, Sýrie, Alžírsko, Jemen, Libanon a dalších).⁹⁰ Jak píše historička Marta Edith Holečková, přesná genderová struktura není známa, ale v roce 1968 se odhadovalo, že mezi zahraničním studentstvem bylo zhruba 15 % žen.⁹¹ Zatímco v 50. letech studovali zahraniční studenti a studentky roztroušeně na většině československých škol, v roce 1961 vznikla v Praze Univerzita

---

⁸² Uvádím zde pár čísel pro srovnání, rok 1964: Francie – 8,3 % dělnického původu, Holandsko – 6 %, Itálie – 15,3 %, Rakousko 5 %. Východoevropským zemím se počtem studentů a studentek dělnického původu blížila pouze Velká Británie, kde v roce 1960 studovalo 25 % dělnického původu, tamtéž.

⁸³ SSÚ, *Statistická ročenka ČSSR 1968*, s. 93.

⁸⁴ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 102, k. 8, Zápis ze zasedání pléna 6. 4. 1967.

⁸⁵ RÁKOSNÍK, Jakub, *Sovětské sociálního státu. Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu*, Praha 2010, s. 383.

⁸⁶ STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ, *Statistická ročenka Republiky Československé 1938*, Praha 1938, s. 248.

⁸⁷ SSÚ, *Statistická ročenka ČSSR 1960*, s. 420, SSÚ, *Statistická ročenka ČSSR 1968*, s. 490.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ HOLEČKOVÁ, M., E., *Příběh zapomenuté univerzity*, s. 111 – 112.

⁹¹ Tamtéž, s. 113.

17. listopadu, kde měli vedle zahraničních studentů studovat také domácí odborníci a odbornice pro expertní činnost v zahraničí.⁹² Zrušena byla v roce 1974.

V systému vysokého školství probíhaly po roce 1945 a zejména po roce 1948 překotné změny, které se týkaly změn titulů, délky studia, délky a podoby vojenské služby, délky praxí, změn ve vnitřní personální struktuře škol atd. Jen v letech 1950–1956 bylo vydáno 14 vládních nařízení, které měnily strukturu českých vysokých škol.⁹³ Asi nejvýraznější proměnou bylo zavedení přijímacích pohovorů (viz výše), zrušení poplatků za studium,⁹⁴ vznik kateder marxismu-leninismu. Obecně tato léta znamenala velký zásah do akademických tradic a svobod vysokého školství (především podřízením školství ministerstvům, změny v udělování titulů, vliv strany a represivních složek na složení pedagogů a pedagožek na konkrétních školách, podřízení výzkumných témat potřebám strany atd.)⁹⁵

V dubnu 1949 sloučením Svazu české mládeže a Svazu slovenské mládeže vznikl Československý svaz mládeže. Jednalo se o jednotnou organizaci mládeže, ve které se měla organizovat veškerá dělnická, rolnická a vysokoškolská mládež ve věku 15–24 let.⁹⁶ Protože ČSM byla de facto jediná organizace, kde se měli studenti a studentky politicky organizovat, je vztah studentstva a ČSM klíčovou otázkou této práce a věnuje se mu především kapitola Rozpory vlády lidu: Problémy s politickou participací (s. 86 - 103) a další.

Nejnižším orgánem ČSM byla základní organizace, která na vysokých školách měla většinou podobu tzv. ročníkových výborů. Nejvyšší orgán na škole představovaly fakultní výbory. Tam měli být ideálně zástupci a zástupkyně napříč ročníky i katedrami. Předsednictvo fakultních výborů ČSM bylo voleno. Přestože se systém volby na různých fakultách mohl mírně lišit, většinou počet kandidátů nepřesáhl počet volených míst a volba byla veřejná. Fakultní výbory byly nadále podřízeny okresním a či městským výborům ČSM, které byly podřízeny Ústřednímu výboru ČSM, při kterém také existovala Vysokoškolská rada ÚV ČSM. Nejvyšší orgán byl oficiálně Sjezd⁹⁷, de

---

⁹² HOLEČKOVÁ, M., E., *Příběh zapomenuté univerzity*, s. 73.

⁹³ URBÁŠEK, P., PULEC, J., *Vysokoškolský vzdělávací systém*, s. 203.

⁹⁴ KALINOVÁ, L., *Společenské proměny*, s. 93.

⁹⁵ CONELLY, J., *Zotročená univerzita*, 61 – 124.

⁹⁶ KNAPÍK, J., FRANC, M. a kol., *Mezi pionýrským šátkem a mopedem*, s. 380.

⁹⁷ ÚV ČSM, *Stanovy Československého svazu mládeže. Schválené III. sjezdem ČSM v prosinci 1958 a doplněné IV. sjezdem v dubnu 1963*, Praha 1963, s. 15 – 37.

facto však hlavní vliv na chod organizace i exekutivní funkce ležely v rukou Ústředního výboru. V roce 1958 byl svaz oficiálně podřízen pod přímé vedení Ústředním výborem Komunistické strany Československa.⁹⁸

Hlavním cílem ČSM byla příprava nadaných kádrů na vstup do komunistické strany, udržování stranického ideologického vlivu na studující mládež, ale také hájení studentských zájmů. Poslední zmiňovaný rozměr posílil v šedesátých letech. V 50. letech bylo na děti a mládež často pohlíženo jako na malé či mladé dospělé a jejich svět tak měl být odrazem světa dospělosti.⁹⁹ Zároveň to znamenalo, že zájmy mládeže napříč sociálním prostředím měly být vesměs totožné a byl kladen velký důraz na zájmy celku. Politická účast v ČSM tak dlouho znamenala hlavně organizaci a účast na obnově poválečného hospodářství, pomoc s propagandistickými akcemi apod. V šedesátých letech svět dětí a mládeže přestává být kopií světa dospělých, ale také dochází k většímu pochopení a důrazu na specifické zájmy různých sociálních vrstev. Vysokoškolské struktury ČSM tak měly čím dál víc hájit specifické zájmy studující mládeže (jako byly studentská stipendia, výjezdy do zahraničí atd.) či organizovaly specifické trávení volného času.¹⁰⁰ Tento trend byl navíc posílen rostoucím významem expertního vědění a inteligence v 60. letech, což vedlo straníky mimo jiné k přijetí tzv. *politiky důvěry* ke studentstvu, v rámci které měli mít studující více pravomocí na vysokých školách, ale také více zodpovědnosti (viz kapitoly Rozpory pravdy: problémy s informovaností, s. 74 – 85 a Rozpory vlády lidu: problémy s politickou participací, s. 86 - 103).¹⁰¹

I z těchto důvodů vznikly v roce 1963 ve studentských městech Vysokoškolské obvodní výbory ČSM, které propojovaly zástupce a zástupkyně vysokých škol daného města.¹⁰² Přestože tak v 60. letech došlo k určité diverzifikaci v rámci ČSM, politicky se aktivizovat mimo jeho rámec bylo až do konce roku 1967 nepřipustné. Vysokoškolské struktury ČSM se po tzv. strahovských událostech začaly na konci roku rozpadat a v průběhu roku 1968 je začaly nahrazovat nezávislé studentské samosprávy, spolky a městská centra, která od května roku 1968 do září roku 1969 kooperovaly pod hlavičkou nově vzniklé zaštiťující studentské organizace – Svazu vysokoškolského

---

⁹⁸ NEBŘENSKÝ, Z., *Marx, Engels, Beatles*, 328.

⁹⁹ KNAPÍK, J., FRANČ, M. a kol., *Mezi pionýrským šátkem a mopedem*.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 384.

¹⁰¹ POLÁK, Michael, *Politika ulice*, 230 – 234.

¹⁰² PAŽOUT, J., *Mocným navzdory*, s. 81–82.

studentstva ČSM byl v roce 1970 nahrazen Socialistickým svazem mládeže (viz kapitola Vznik a zánik studentských struktur, s 132 - 156).

Odhalení kultu osobnosti a jeho dopad na československou společnost

V březnu 1956 se československá společnost ze západoevropských rádiových vln dozvěděla o obsahu tajného referátu Nikity Sergejeviče Chruščova. Tato tzv. druhá Stalinova smrt v celém východoevropském bloku vyvolala obrovský politický emoční šok. Milionům lidem se rozpadly hierarchie myšlenkové světa, ve kterém stál vůdce socialismu Stalin na centrálním místě a vedlo to u nich k zásadní krizi sociální a politické identity.¹⁰³ Komunistické strany východního bloku tak stály před velkou krizí legitimacy svého vládnutí. Po ztrátě hlavního vykladače politického kánonu tak i uvnitř strany zavládlo na krátkou dobu období politické anomie. I Komunistická strana Československa stála před nelehkým úkolem, musela se vyrovnat s důsledky odhalení kultu osobnosti a zároveň si udržet politickou hegemonii. Uvnitř se tak otevřela diskuzím na téma, co znamená překonávání kultu osobnosti? Kam až při jeho překonávání zajít?¹⁰⁴

Výsledkem těchto diskuzí byl tzv. návrat od Stalina k Leninovi, tedy k tzv. leninským normám strany, neboli k většímu uplatňování kolektivního vedení strany, jež mělo zabránit uzurpování moci jednotlivci. Zatímco v Sovětském svazu tak mohli zkrátka škrtnout Stalina a vrátit se k prvnímu vůdci sovětského státu, v Československu k úplnému odmítnutí Klementa Gottwalda jakožto prvního socialistického prezidenta dojít nemohlo.¹⁰⁵ I zde však zavládl důraz na zneužití nevinné strany mocichtivými jednotlivci. Strana tak ze stalinismu měla vyjít čistá a stát se i nadále garantkou vládnutí, společenského pokroku a průvodkyní na cestě do světa komunismu. Pro komunistickou stranu tak poststalinismus znamenal především hledání nových východisek, které povedou k dialektickému překonání stalinismu a vybudování komunismu.¹⁰⁶

Ztrátou garanta závazné interpretace ideologického kánonu se tak strana zevnitř proměnila v názorové kolbiště, ve kterém docházelo k diskuzím o správné podobě socialismu.¹⁰⁷ Těmto diskuzím, ze začátku velmi živelným, bylo brzy potřeba nastavit

---

¹⁰³ KOLÁŘ, P., *Soudruzi a jejich svět*, s. 27.

¹⁰⁴ BÍLÝ, Matěj, *Debata o XX. sjezdu KSSS*, s. 233 – 280.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 255 – 258, BLAIVE, M., *Promarněná příležitost*, s. 67, PERNES, Jiří, *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, Brno 2008, s. 133.

¹⁰⁶ MERVART, J., RŮŽIČKA, J., „*Rehabilitovat Marxe!*“, s. 9.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 19.

hranice – došlo k tomu nejpozději v červnu téhož roku, kdy Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu vydal dokument *O překonání kultu osobnosti a jeho důsledků*, kdy sice i nadále odmítal dogmatismus, ale zavrhl také tzv. revizionismus.¹⁰⁸ Za hranici možných diskuzí patřily zejména návrhy na zavedení stranického pluralismu, zpochybňování politické hegemonie komunistických stran či zpochybňování ústřední role Sovětského svazu v zemích tzv. východního bloku.

Paradox stalinismu spočíval v tom, jak píše historici Jan Mervart a Jiří Růžička, že byla utlumována vnitrostranická resp. celospolečenská diskuze, ale zpětně byla vyžadovaná,¹⁰⁹ poststalinismus tento paradox obrátil. Diskuze o klíčových politických otázkách byly otevírány, ale zpětně za ně hrozila represivní reakce. Tento moment tak považují za zrod klíčové charakteristiky poststalinismu – tedy za zrod tzv. poststalinského napětí, napětí tvořené snahou o hledání nových cest ke komunismu a potřebou udržovat politickou hegemonii a mocenský monopol komunistické strany.¹¹⁰

Na jednu stranu tak strana odmítala dogmatismus a vybízela k hledání nových cest k budování komunismu, na druhou stranu opakovaně útočila na tzv. revizionisty.¹¹¹ Na jednu stranu strana deklarovala odstraňování kultu osobnosti, na druhou stranu odmítala plnou rehabilitaci nekomunistických obětí stalinských procesů. Strana iniciovala různé reformní procesy a vybízela širokou veřejnost k participaci, na druhou stranu trestala za vybočení z nejasného kánonu poststalinského pojetí marxismu-leninismu. Toto napětí mezi emancipačními a represivními snahami tak vytvářelo určitou dvojkolejnost – tedy napětí mezi přísliby a z nich plynoucím očekáváním a každodenní realitou. Domnívám se, že tato dvojkolejnost neznačila jen nejisté myšlenkové abstraktní proudy ve straně, nýbrž že měla své personální zástupce z masa a kostí. Tedy jedny, které současná historiografie označuje za konzervativce, kteří hájili především mocenský status quo, a reformisty, kteří hledali nové cesty vedoucí ke komunismu.¹¹² Klíčový rozměr poststalinismu, snaha uhájit hegemonii komunistické strany, vedl k tomu, že jedna strana (tzv. reformisti) mohla společnost (či konkrétní

---

¹⁰⁸ KOLÁŘ, P., *Soudruzi a jejich svět*, s. 53.

¹⁰⁹ MERVART, J., RŮŽIČKA, J., „Rehabilitovat Marxe!“, s. 91.

¹¹⁰ Toto poststalinské napětí jsem poprvé rozpracoval v textu KRÍŽKOVSKÝ, Matyáš, POLÁK, Michael, SLAČÁLEK, Ondřej, *The Anti-Authoritarianism of the Movement of Revolutionary Youth? Three Contextualisations, Contradictions. A Journal for Critical Thought* 5, 2/2021, s. 41.

¹¹¹ KOPEČEK, Michal, *Obraz vnitřního nepřítele – revizionismus na stránkách Otázek míru a socialismu v letech 1958 – 1969*, in: KÁRNÍK, Zdeněk, KOPEČEK, Michal, *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, Svazek I.*, s. 225 – 252.

¹¹² SCHULZE WESSEL, Martin, *Pražské jaro. Průlom do nového světa*, Praha 2018, s. 13.

společenskou skupinu) vybízet ke konkrétní aktivitě, druhá strana (tzv. konzervativci), ji za ni mohli trestat. První strana (tzv. reformisti) pak musela pro zachování stranické jednoty represí hájit. Docházelo tak ve sledovaném období k něčemu, co v kontextu NDR německý historik Martin Sabrow nazývá diktatura konsenzu.¹¹³ V našem kontextu to znamená zachování zdání jednoty komunistické strany za každou cenu i v momentu, ve kterém uvnitř konsenzus nepanoval.

Jsem si vědom toho, že pojem *dvojkolejnost* může působit příliš zjednodušeně, domnívám se však, že pro konceptualizaci každodenní zkušenosti různých konkrétních aktérů a akterek může fungovat lépe než například *vícekolajnost*. Protože na konkrétní problém či konflikt mohlo být mezi straníky více pohledů, v konkrétním okamžiku platilo, že to byl rozpor mezi „udělejte něco“ a „tady je trest“, případně „slibujeme něco“ a „něco není“.

Tato dvojkolejnost se dá i ilustrovat na konkrétních konfliktech – mohlo se jednat například o konflikt mezi stranickými intelektuály, o kterých píše Jiří Růžička a Jan Mervart, tedy mezi technooptimisty a humanisty na straně jedné a ideologickou komisí ÚV KSČ, která se snažila vytvořit monopolní postavení na výklad poststalinské doktríny, na straně druhé.¹¹⁴ V případě studentů se tato dvojkolejnost objevovala neustále, zejména pak po roce 1963, kdy vznikla nová stranická sekce – Vysokoškolské výbory KSČ v Praze, Brně a Bratislavě (dále VV KSČ, jedná se ještě o jinou instituci než Vysokoškolské obvodní výbory ČSM, o kterých pojednává předchozí kapitola). Docházelo tak častým animozitám, kdy straníci, intelektuálové z VV KSČ všemožně podporovali studentskou aktivitu a např. lidé z vedení ÚV ČSM či ÚV KSČ za tuto aktivitu vynucovali tresty (např. v roce 1965, kde byli organizátoři potrestáni důtkami za aktivitu spojenou s majálem, ke které je burcovali komunisté z VV KSČ).¹¹⁵ Tento rozměr bude nejvíce rozveden a analyzován v kapitole Rozpory vlády lidu: problémy s politickou participací (s. 85 - 103).

Komunistické straně se sice podařilo udržet si mocenský monopol přes krizi v roce 1956, úplně se zbavit zátěže minulosti se jí však nepodařilo. Kritika nedostatečného odstranění kultu osobnosti či slabého vyrovnání se s represivní

---

¹¹³ SABROW, Martin, *Das Diktat des Konsenses. Geschichtswissenschaft in der DDR 1949 – 1969*, München 2001.

¹¹⁴ MERVART, J., RŮŽIČKA, J., „*Rehabilitovat Marxe!*“, s. 187.

¹¹⁵ POLÁK, Michael, *Politika ulice*, s. 244.

minulostí se po celé sledované období opakovaně vyskytovala. Až do roku 1968 se však tato kritika neproměnila v politický program konkrétních aktérů či sociálních skupin, které by měly šanci změnit rozložení mocenských sil. V této dizertační práci ukazují, že větší dopad na politickou mobilizaci měla témata spojená s přísliby socialistické nomenklatury, a to zvláště v případě, že se je nedařilo naplňovat. Kolektivně vedená strana (ve spolupráci s dalšími masovými organizacemi, které pod ní spadaly, v našem případě Československý svaz mládeže) tak i nadále měla být v postsocialismu hlavní držitelkou politické moci. Strana měla nabízet nové směry na cestě k socialismu, ale stala se tak i hlavním potenciálním viníkem v případě, že nebudou tyto přísliby naplňovány.

Jaké konkrétní proměny probíhaly v poststalinismu? V první řadě skončila první budovatelská fáze, která byla charakteristická důrazem na velkou fyzickou oběť jednotlivce pro socialismus. Místo toho začaly být dobudované kontury socialistické společnosti. Z toho vyplývala řada věcí. Za prvé se místo obětí pro socialismus očekávaly výdobytky socialistické ekonomiky, tedy tyto přísliby byly spojeny s fundamentem socialistické ideologie – blahobytem pro všechny. Historici a historičky to nazývají přechodem k zaopatřovacímu státu.¹¹⁶ Od konce padesátých let také ubývalo důrazu na voluntaristické pojetí kultu fyzické práce. Místo toho rostl důraz na tzv. vědeckotechnickou revoluci v praxi se projevující automatizací, mechanizací a chemizací výrobního procesu. S tím byl spojený důraz na klíčové postavení intelektuálů, vědců a expertů ve společnosti, jejich rostoucí prestiž, ale také na moderní každodennost nejen na pracovištích, ale i v domácnostech.¹¹⁷ Kult osobnosti měl také deformovat přístup k pravdě a k informacím. Strana jako nositelka epistemologického primátu měla však lépe distribuovat informace, ať už se jednalo o lepší chápání společenských potřeb (a s tím například obnovená sociologie), ale i větší otevření hranic a zvýšení možností cestování na Západ. V neposlední řadě nejpozději rokem 1960 a vydáním socialistické ústavy byl vyhlášen konec diktatury proletariátu, tedy fáze budování socialismu, která byla charakterizovaná zostřeným třídním bojem. Měla nastat fáze sociální jednoty, z čehož vyplýval nejen příslib odumírání represe, ale také apel na

---

¹¹⁶ JARAUSCH, Konrad, Care and Coercion: The GDR as Welfare Dictatorship, in: JARAUSCH, Konrad (ed.) Dictatorship as Experience: Towards a Socio-Cultural History of the GDR, New York 1999, str. 47 – 69.

¹¹⁷ REID, E. Susan, The Krushchev Kitchen: Domesticating the Scientific-Technological Revolution, *Journal of Contemporary History* 40, 2/2005, 289–316.

větší politickou angažovanost široké veřejnosti,¹¹⁸ k čemuž byly i zakládány nové politické instituce (v našem případě Vysokoškolské obvodní výbory ČSM).¹¹⁹ Tyto jednotlivé proměny a jejich vliv na studentstvo budou více rozebrány v následujících kapitolách.

Všechny tyto přísliby byly v systému plánované ekonomiky a mocenského monopolu jedné politické strany spojeny s vytvářením infrastruktur, které ručily za distribuci statků, informací či politických možností.¹²⁰ Přímým podřízením svazu mládeže komunistické straně se tak garantem této distribuce stal Svaz mládeže. Stal se tak i případným cílem kritiky vyplývající z nespokojenosti studentstva v případech, kdy pociťovali, že tato distribuce není spravedlivá, resp. že se nespravedlivá distribuce nedá napravit povolenou politickou cestou.

Rok 1956 a studentské protesty

Rok 1956 znamenal velké znejistění i pro studenty a studentky, kteří se v nastalé situaci ocitli v hodnotové nejasnosti a anomii. Především komunističtí studenti a studentky tak také prožívali krizi politické identity, ale dohromady s nestraníky hledali možné příčiny prožívaných problémů i jejich řešení. Zejména v první polovině roku se konala celá řada kolektivních studentských kritických vystoupení – počínaje srocním studentů v pyžamech na bratislavské koleji v Suvorovovej ulici přezdívanou „Suvorák“ (tzv. pyžamová revolúcia) a majálesovými pochody tisíců studujících v univerzitních městech konče.¹²¹ Sledovaná vystoupení tak můžeme sledovat jako prvotní poststalinské kritické období, kdy aktéři a aktérky testovali možné hranice kritiky (tedy co kritizovat mohli a co nebylo přípustné), ale i to, jakou formou kritizovat (na jaké platformě, v jakém místě, jakým způsobem).

Ve všech kritických vystoupeních panoval specifický vztah mezi předpolitickými (materiálními, každodenními) a politickými tématy. K tzv. pyžamové

---

¹¹⁸ JIČÍNSKÝ, Zdeněk, *Právní myšlení v šedesátých letech a za normalizace*, Praha 1992, s. 15, 32.

¹¹⁹ POLÁK, Michael, *Politika ulice*, s. 233.

¹²⁰ ANAND, Nikhil, GUPTA, Akhil, APPEL, Hannah, *The Promise of Infrastructure*, Durkam 2018.

¹²¹ MARUŠIAK, Juraj, *Príliš skoré predjarie*, s. 111 – 114, MATTHEWS, J. P. C., *Majáles 1956*, BLAŽEK, Petr, *Majáles 1956. Pražská studentská slavnost ve fotografiích Antonína Rozsypala, Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů* 10, 1/2006, s. 112.

revolúcií v lednu 1956 (která se konala ještě před odhalením kultu osobnosti) vedla informace o rozkazu ministra obrany Alexeje Čepičky, který měl prosadit prodloužení vojenské služby po ukončení studia ze dvou měsíců na rok a silně tak ovlivnit perspektivu budoucího povolání, a to zejména studujícími v posledních ročnících, kteří už měli domluvené pracovní zařazení.¹²² Morální šok, který to vyvolalo, vedl od kritiky rozkazu k širokým diskuzím na další témata spojená s celou plejádou studentských problémů. Zde tak problém materiálního rázu vedl k politizaci diskuzí asi 300 studentů a studentek, které nakonec nevyústily ve větší politické vystoupení.¹²³ U kritických schůzí především pražských studentů a studentek v průběhu dubna už byl tento proces obrácený. Kritika kultu osobnosti vedená shora, ale i vztek na fakt, že se níže postaveným straníkům a straničkám dostaly informace ze západního tisku a ne od svých soudruhů z vedení, vyvolala i tady řadu kritických vystoupení, které ale kromě výsostně politických témat vedla k celé řadě kritik materiální a studijní každodennosti.

Tento typ kritiky se tak objevoval nejčastěji. Kritizovaly se zejména menzy, nedostatek studentského bydlení a jeho kvalita. V oblasti studijní každodennosti studenti a studentky kritizovali především příliš velké množství povinných přednášek či drahá skripta a jejich nedostatek. Tento okruh problémů můžeme demonstrovat na skupině studentů a studentek převlečených za kostlivce, kteří na bratislavském majálesu nesli nápis „Stravujeme sa v študentských jedálňach RaJ“.¹²⁴

Domnívám se, že právě fakt, jakým se veřejnost dozvěděla o Chruščovově kritice stalinismu, vedla k tomu, že se kritika špatné distribuce informací stala určitým leitmotivem většiny kritických rezolucí – ať už se jednalo o kritiku toho, jak strana a vláda spravovaly nižší straníky o klíčových rozhodnutích, kritiku mládežnických časopisů za nezáživný obsah či o absenci informací o kapitalistickém světě. V pražském majálesovém průvodu tuto kritiku ztvárnila skupina studentů s páskami přes oči a přes pusy, držící transparent s nápisem „Mladá Fronta.“¹²⁵

Také se už v roce 1956 začal objevovat typ kritiky, jehož relevance rostla od konce padesátých let v souvislosti s vědeckotechnickou revolucí. Šlo o kritiku špatné technické vybavenosti či neefektivitu organizace – ať už studia, ale také třeba výrobní

---

¹²² MARUŠIAK, Juraj, *Príliš skoré predjarie*, s. 111.

¹²³ Tamtéž, s. 111 – 114.

¹²⁴ MARUŠIAK, Juraj, *Príliš skoré predjarie*, s. 121.

¹²⁵ BLAŽEK, P., *Majáles 1956*, s. 112.

práce, se kterou se studující seznamovali na praxích či brigádách. V roce 1956 se jednalo zejména o kritiku neustálých změn ve (vysokoškolském) vzdělávacím systému a neefektivní využívání pracovních sil mladých lidí na brigádách. Studijní reformu z roku 1953 tak měla na bratislavském majálesu symbolizovat zmrzačená postava na invalidním vozíku.¹²⁶

Dalším souborem kritiky se staly slabé možnosti politické participace studentstva, zejména se tedy jednalo o kritiku ČSM na vysokých školách, formální podobu činnosti, časté schůzování, neatraktivitu témat a v posledku zejména normativní pojetí studenta jako pasivního objektu výuky, který vedl k paternalistické pozici studujících na vysokých školách. Dobře tento soubor kritiky na bratislavském majálesu ztvárnila postava převlečená za děvčátko s dudlíkem v puse s nápisem „Já som vysokoškoláčka“.¹²⁷

Posledním velkým souborem byla kritika politická, ať už československého či mezinárodního charakteru. Jednalo se o kritiku kultu osobnosti, přílišného uznání, kterému se dostávalo Sovětskému svazu, pasivní role nekomunistických stran v Národní frontě či se výjimečně objevovaly i požadavky na další politické strany. Na pražském majálesu tak například studenti nesli tři transparenty s nápisy „kult“, „kultík“, „kultíček“.¹²⁸

Nutno dodat, že ve většině studentských rezolucí dominovala studentská problematika, tedy témata spjatá s materiálními a studijními problémy či kritika informovanosti.¹²⁹ Nejkritičtější politicky byly zejména rezoluce vzniklé na Matematicko-fyzikálním ústavu Univerzity Karlovy¹³⁰ či rezoluce ČSM na Pedagogické fakultě Karlovy Univerzity v Praze.¹³¹

Velice důležitým aktem se stala reakce vedení ČSM, které 11. – 13. května 1956 (tedy ještě před majálesovými slavnostmi) vypracovalo reakci na studentské rezoluce, vznikající v průběhu dubna a května. Hlavním aspektem bylo, že ÚV ČSM uznalo v celé řadě případů chybu a převzalo za ně zodpovědnost.¹³² Přiznalo, že činnost ČSM

---

¹²⁶ MARUŠIAK, Juraj, *Príliš skoré predjarie*, s. 121.

¹²⁷ Tamtéž, s. 121.

¹²⁸ MATTHEWS, J. P. C., *Majáles 1956*, s. 29.

¹²⁹ MARUŠIAK, Juraj, *Príliš skoré predjarie*, s. 124.

¹³⁰ MATTHEWS, J. P. C., *Majáles 1956*, s. 41 – 45.

¹³¹ Tamtéž, s. 46 – 51.

¹³² PERNES, Jiří, *Krize komunistického režimu*, s. 140.

se formalizovala, že svaz neotevívá mládeži možnosti hájit svá materiální práva, že se jich nezastává tam, kde zastání potřebují (především na brigádách a praxích), přiznalo nezáživnost tisku směřující na mladé (především svazová periodika *Mladá fronta* a *Smenna*) i to, že politickou činnost místo širokého pléna dobrovolníků dělají především placení funkcionáři. Za všechny tyto problémy a mnohé další tak vedení svazu v rezoluci přijalo zodpovědnost a vybízelo k nápravě.¹³³

Důležité ovšem bylo, že rezoluce také vymezila (či spíše naznačila) hranice možné kritiky, a to v této části:

„Orgány ČSM musí stát v čele diskuzí i úsilí o vyřešení spravedlivých požadavků studentů, současně však musí odmítat neoprávněné požadavky i pokusy některých jednotlivců – obcházet organizaci Svazu mládeže a útočit na ideové základy našeho vysokého školství a jeho hlavní poslání, jimž je výchova vysoce kvalifikovaných odborníků, připravených dát obětavě své znalosti do služeb lidu a budování socialismu.“¹³⁴

Formální hranice politické praxe do budoucna tak byla jasná: studenti a studentky se mohli politicky angažovat pouze a jedině na půdě ČSM. Ideologická hranice politické praxe z tohoto výroku tak zřejmá nebyla, ale vyplynula z jiných především stranických rezolucí či částečně i menší vlny represe, která zejména v druhé půlce roku 1956 přišla. Nepřípustné bylo především kritizovat socialismus jako celek, mocenský monopol KSČ, princip demokratického centralismu či Sovětský svaz. Ne zcela zřetelně ohraničená hranice toho, co je a co není možné kritizovat, vedla v budoucnu k mnohým nepřehledným situacím, během kterých se tato hranice znovu a znovu rýsovala.¹³⁵

Tento dokument můžeme také brát za jeden z původních zdrojů konkrétních příslibů poststalinismu, které směřovaly ke studentstvu (a mládeži jako celku) a které tak na následujících 11 let vymezovaly hlavní pole, kde se ve studentské každodenní zkušenosti odehrávaly střety mezi očekáváním a (ne)naplněnými přísliby. Tyto přísliby jsem rozdělil do 4 kategorií a každé z nich jsou věnovány v textu vlastní kapitoly: 1)

---

¹³³ Resoluce IV. plenárního zasedání Ústředního výboru ČSM, *Mladá fronta*, 15. 5. 1956, s. 3 – 4.

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ To, jak se v socialistických diktaturách vyjednávali hranice možného jednání na příkladu NDR viz LINDENBERGER, Thomas, *Die Diktatur der Grenzen: Zur Einleitung, Herrschaft und Eigen-sinn in der Diktatur*, Köln 1999.

sociální a materiální rozměr studentského života, 2) moderní a technická každodennost, 3) informovanost, 4) politická participace.

Rezoluce ÚV ČSM měla ještě jeden důležitý rozměr. Studentstvo v ní představovalo jedinou skupinu mládeže, která byla zmíněna i s negativními konotacemi (viz výše). I tady se tak částečně projevil onen schrödingerovský pohled na studenty a studentky, ve kterém bylo studentstvo zároveň součástí pokrokové mládeže, zároveň potenciální riziko nepřátelské či reakční činnosti.

Jestliže represivní reakce na jednání studentů a studentek v průběhu první poloviny roku 1956 byly relativně nízké, na podzim mírně přitvrdily, a to zejména kvůli strachu z dalších protestů vyvolaným událostmi v Maďarsku. Několik studentů bylo buď za organizaci kritických schůzí či za přešlapy na majálesových průvodech vyloučeno ze studia či z komunistické strany. Především ve vedení strany později posílilo zejména negativní hodnocení studentských vystoupení, které stvrdilo negativní pohled některých straníků na studentstvo jako celek. Studenti a studentky v Praze se provinili především obsahem, ti z Bratislavy zas tím, že některá kritická vystoupení neprobíhala na půdě ČSM.¹³⁶

Ke zmírnění napětí však nevedla primárně represe, ale mimo jiné fakt, že strana i svaz akceptovaly velkou část studentské kritiky, a také to, že strana začala jednat k nápravě alespoň některých problémů. Vzniklo například opatření, kterým se měly od 1. září zvýšit různé typy vysokoškolských stipendií, Ministerstvo školství vypracovalo návrh na zlepšení stravování v menzách, ale také se zveřejňovaly informace o plánovaných výstavbách studentských kolejí.¹³⁷

Následující čtyři kapitoly zkoumají oblasti, kde docházelo v letech 1956 - 1967 k největším rozporům mezi studentským očekáváním vyvolaným oficiálními přísliby a každodenní realitou. Byly to právě tyto oblasti, které se různými způsoby projevily na konci října 1967 při velké studentské mobilizaci během strahovských událostí (ať už v den spontánní demonstrace či v následujících dnech) a právě fakt, že se tolik studentských problémů projevilo najednou v tak krátkou dobu.

---

¹³⁶ MARUŠIAK, Juraj, *Príliš skoré predjarie*, s.119.

¹³⁷ NA, č. f. 1261/0/4, f. SÚV KSČ 1954 – 1962, sv. 107, arch. j. 137/1, Zpráva o některých opatřeních ke zlepšení práce vysokých škol, 18. 9. 1956.

2. Rozpory v příslibech blahobytu: materiální a sociální problémy studentstva

„Ať žije XIII. plat!“¹³⁸

heslo na studentském majálesu, 1966

Jedním z hlavních příslibů socialismu byla sociální spravedlnost a blahobyt pro široké masy společnosti a je tak nezpochybnitelné, že otázka zvyšování životní úrovně představovala klíčový úkol komunistického vládnutí.¹³⁹ Jednalo se nejen o zásadní příslib, ale také o potenciálně výbušné téma v případě jejího nenaplnění.

V počátcích státně socialistické diktatury měl tento příslib jinou podobu a jiný kontext než v pozdějších letech. Krátké období československého stalinismu nepřineslo jen velkou míru násilí a represe, ale také se jednalo o období budovatelského nadšení, ať už souvisejícího s obnovou válkou zničeného národního hospodářství nebo budováním socialismu obecně.¹⁴⁰ Toto období tak bylo charakteristické masovou mobilizací doprovázenou étosem jisté individuální oběti a materiálního odříkání pro blaho celku a budoucích generací.¹⁴¹ Nejpozději dělnické protesty v roce 1953 proti měnové reformě, která znehodnotila životní úspory obyvatelstva, byly dobrým indikátorem toho, že étos oběti přestával fungovat.¹⁴² Obětování se tak postupně nahrazovalo očekávání uspokojování materiálních potřeb široké masy obyvatelstva, které bylo samozřejmě podmíněno účastí na pracovním či studijním procesu.¹⁴³

Tyto přísliby ještě posílily v roce 1956 v rámci udržování politické legitimacy po politických otřesech spojených s odhalením kultu osobnosti,¹⁴⁴ a v roce 1960 byly stvrzeny vydáním socialistické ústavy. Ta symbolicky vyhlášovala završení první etapy na cestě ke komunismu - výstavbu socialismu:

¹³⁸ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 96, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 27. 5. 1966.

¹³⁹ RÁKOSNÍK, Jakub, *Sovětizace sociálního státu. Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu*, Praha 2010, s. 89 – 90.

¹⁴⁰ Selhávání tohoto příslibu již v období stalinismu sleduje také historik Jiří Suk, který mimo jiné popsal poúnorový důraz na budování těžkého průmyslu po vzoru Sovětského svazu a podcenění růstu životní úrovně dělnictva, SUK, Jiří, *Veřejné záchodky ze zlata. Konflikt mezi komunistickým utopismem a ekonomickou racionalitou v předsrpnovém Československu*, Praha 2016, s. 75 – 90.

¹⁴¹ SOMMER, V., a kol., *Řídit socialismus jako firmu*, s. 58.

¹⁴² ŠLOUF, J., *Spríznění měnou*.

¹⁴³ PRŮCHA, Václav a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992. 2. díl. Období 1945 – 1992*, Brno 2009, s. 612.

¹⁴⁴ BÍLÝ, Matěj, *Debata o XX. sjezdu KSSS*, 272 – 273.

„Socialismus v naší vlasti zvítězil! ... Dopršujeme socialistickou výstavbu, přecházíme k budování socialistické společnosti, shromažďujeme síly pro přechod ke komunismu.“¹⁴⁵ „[...] Za těchto patnáct let dovedl [naš pracující lid] svou prací a svým cílevědomým úsilím ve všech oblastech lidské činnosti dosáhnout takových úspěchů, jaké byly za kapitalismu nemyslitelné. [...] Naše národní hospodářství se rozvíjí a sílí jako nikdy předtím. Výroba rok od roku vzrůstá a životní úroveň všech pracujících se neustále zvyšuje.“¹⁴⁶

Ústava nedeclarovala pouze celospolečenské úspěchy, nýbrž měla být i jistou zárukou, že se občané mohou správnou formou (tj. nenarušující principy státního socialismu) domáhat svých práv, přičemž v ústavě dominovala práva sociální.¹⁴⁷ Kritika materiálních podmínek studia tak představovala po celé sledované období legitimní téma kritiky. Zatímco některá témata, kterým se věnuji v této dizertační práci, se začala objevovat až později, kritika bytové situace, menz atd. plnily studentské časopisy již po celou druhou půli 50. let.¹⁴⁸

Kritika materiálních podmínek byla i nejčastějším tématem studentských rezolucí z roku 1956 (viz podkapitola Rok 1956 a studentské protesty, s. 43 - 48). Reakce vedení ČSM ještě posílila možné očekávání studentů a studentek v oblasti budoucího naplňování jejich potřeb ve zmiňované rezoluci, která legitimizovala sociální požadavky studujících a přislíbila studentské problémy řešit:

„Druhá pětiletka [...] vytvoří předpoklady pro zkrácení pracovní doby, pro další podstatné zvýšení životní úrovně lidu. V jejím průběhu vyrostou tisíce novátorů a zlepšovatelů, tisíce mladých příslušníků nové inteligence. [...] Nebyli jsme dost pozorní k oprávněným požadavkům mladých lidí, kteří nás upozorňovali na nedostatky v ubytování, stravování i hygieny v domovech mladých dělníků a studentů, zvláště v brigádách mládeže [...] Ústřední výbor souhlasí s kritikou organizace studia na vysokých školách, jež se týká neúnosného nahromadění zkoušek, povinné docházky na

---

¹⁴⁵ ČESKOSLOVENSKO, Ústavní zákon ze dne 11. července 1969, Ústava Československé socialistické republiky, Praha 1960, Prohlášení I., dostupné online: https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html, [6. 2. 2024, 19:00].

¹⁴⁶ Tamtéž, Prohlášení II., dostupné online: https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html, [6. 2. 2024].

¹⁴⁷ JIČÍNSKÝ, Z., *Právní myšlení*, str. 32.

¹⁴⁸ např. Dr. K., Jak se stravují chemici?, Elixír. Časopis CV ČSM VŠCHT v Praze, r. 1, č. 2, 5. 5. 1959, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r01-c02-05-05-1959-lp-simek_1362522657.pdf [27. 2. 2024].

všechny přednášky, vysoké ceny skript a studijní literatury, nízké kvality stravování v menzách a vážných závad v ubytování.“¹⁴⁹

Vedení ČSM tak veřejně legitimizovalo toto téma kritiky i přijalo zodpovědnost za (ne)naplňování příslibů spojených s materiálními podmínkami studujících.

Vliv na rostoucí očekávání ohledně zvyšování životní úrovně měly i reálné úspěchy socialistické výstavby. V letech 1953–1960 vzrostla průmyslová produkce o více než 60 % a spolu s tím rostla i životní úroveň obyvatel – např. reálné příjmy obyvatel vzrostly zhruba o 40 % a spolu s tím rostla i míra osobní spotřeby.¹⁵⁰ Hned v roce 1956 došlo ke zvýšení důchodů, bylo vyhlášeno opatření k rozvoji bytové výstavby, zlepšil se přístup k závodním rekreacím atd.¹⁵¹ Tento růst však také vyvolával nereálná očekávání a vedl k naddimenzování třetí pětiletky (1961–1965), která naopak skončila velkou ekonomickou krizí.¹⁵² Nicméně studující očekávali, že výtobytky ekonomického růstu budou distribuovány i jim.

Na pražském studentském majálesu, který byl znovu povolen v roce 1965, se objevilo heslo na transparentu, jenž hlásal: „Kdo nepracuje, ať jí v menze!“¹⁵³ Kritika menz se však neobjevila až v roce 1965, naopak se jednalo o jednu ze stálých studentské kritiky. Na nízké úrovni menz se shodly snad všichni zainteresovaní aktéři a aktérky – studující, vyučující, vedení škol, zaměstnanci a zaměstnankyně i vedoucí menz.¹⁵⁴ Pod palbu kritiky se dostávala především chuťová a nutriční úroveň jídla, ale také špatná hygiena, dlouhé fronty, organizace prostoru či kapacity menz. Příhodně všechny typy kritiky ztvárnil v roce 1959 student Vysoké školy chemicko-technologické v povídce s názvem *Krátké přátelství*:

„...Šel jsem tedy do menzy na oběd, to znamená, že jsem prošel jedněmi dveřmi do koleje a druhými zase vyšel zpátky na ulici, abych se postavil na konec fronty. Jsou lidé v menzovním stravování zkušený a nezkušený. Muž, který stál ve frontě přede mnou,

¹⁴⁹ Resoluce IV. plenárního zasedání Ústředního výboru ČSM, *Mladá fronta*, 15. 5. 1956, s. 3 – 4.

¹⁵⁰ SPURNÝ, Matěj, 1968: Mezi diktaturou, technokracií a demokracií, in RÁKOSNÍK, J., SPURNÝ, M., ŠTAIF, J. (eds.), *Milníky moderních českých dějin*, s. 211.

¹⁵¹ MARUŠIAK, Juraj, *Príliš skoré predjarie*, s. 208.

¹⁵² SPURNÝ, M., 1968: Mezi diktaturou, technokracií a demokracií, s. 212.

¹⁵³ NA, č. f. 1261/0/45, KSČ – ÚV - Kancelář Antonína Novotného, k. 42, inv. č. 93, Majáles 1965 (fotografie), 1965. – 114.

¹⁵⁴ -aj-, Menza vaří, *Impuls. Měsíčník Vysoké školy zemědělské (Praha)*, roč. 1, č. 3, 20. 11. 1964, s. 13 – 14, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/impuls-r1-c3-20-11-1964-oa-tyl_1428865296.pdf, [6. 2. 2024].

jistě patřil do té druhé skupiny. Bylo to patrné na první pohled. Tak především se vůbec nepokusil přeběhnout ostatní, což ho v očích ostatních snížilo na úroveň naprostého zelenáče. Neměl ani žádnou literaturu, ba dokonce ani skládací kapesní šachy, kterými by si mohl krátit čekání [...] Když jsem se vrátil do jídelny, seděl už můj nový přítel u stolu a jeho strnulý pohled se ztrácel kdesi daleko za úrovní tácu s tím, co jsme si my zkušení už navykli nazývat obědem. Popřál jsem mu srdečně dobré chutnání, což on považoval za nemístný cynismus. Nechal jsem ho tedy být a spustil lžici do kouřícího talíře polévky. Na hladině se v blízkosti lžice v mžiku udělala velká mastná oka... [Soused] váhavě obrátil oči k talíři s hlavním jídlm. ‚Co je tohle za jídlo?‘ ptá se. ‚Guláš, guláš s knedlíčkem‘ – povídám já. ‚Aha, guláš‘ – povídá on a pozorně se znovu zadívá na talíř. Naše rozmluva upoutala pozornost souseda po mé pravé ruce. ‚Mýlíte se‘ – povídá – ‚je to hovězí na kmíně.‘ [...] Vstal jsem a šel se podívat na jídelní lístek. Bylo to vepřové na papričce. ... [Soused] mi vyličil [...] jak jakási paní hadrem namočeným do parafínu nebo něčeho podobného nanáší na použité tácy dosti silnou impregnační vrstvu, která je zřejmě užitečná, ale poněkud nepříjemně lepí prsty. Vyslovil jsem domnění, že jde o úkon, který ve své prapůvodní podobě měl vlastně za úkol použité podnosy mýt, ale můj nový přítel to vyloučil jako nemožnost. [...] Zdvihl jsem se, že mu přinesu čaj. Naplnil jsem tou temnou tekutinou dva hrnky a vrátil se ke stolu. Soused se vytřeštěně podíval nejprve na hrnky, pak na mne. Potom začal bezdůvodně čichat ke kávě. ‚Nevlastním automobil.‘ povídá. [...]‘ Viděl jsem svého nového přítele již jen jednou. Postával v hale koleje a nabízel kolemjdoucím jakési lístky. Podíval jsem se blíž. Byly to stravenky na oběd.¹⁵⁵

Podobně laděná kritika tak zaznívala napříč studentskými časopisy, městy v Čechách, na Moravě i na Slovensku. Rozdíly samozřejmě existovaly. Například studenti Plzně tvrdili, že jídlo v pardubické menze je na takové úrovni, že nevidí rozdíl mezi menzou a restaurací.¹⁵⁶ Obecně se však jednalo o nejčastější kritiku. Důležitou skutečnost představoval fakt, že se jednalo o kritiku legitimní, tedy takovou, za kterou nehrozil postih. Naopak se opakovaně setkávala s přísliby a občas i reálnou změnou. Hned jako dovětek k výše citovanému textu redakce časopisu informovala, že na

---

¹⁵⁵ Jek, Krátké přátelství, *Elixir. Časopis CV ČSM VŠCHT v Praze*, r. 2, č. 4., 3. 11. 1959, s. 11 – 13, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r02-c04-03-11-1959-lp-simek_1362522693.pdf, [6. 2. 2024].

¹⁵⁶ Babický, Jan, Redaktoři na pardubickém perníku, *Index. Časopis plzeňských vysokoškoláků*, roč. 2, č. 4, 5.5.1966, s. 7, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/index-c04-05-05-1966-lp-weigel_1433868965.pdf, [6.2.2024].

základě stížností studentů z minulých čísel škola vypracovává směrnice na zlepšení stravování.¹⁵⁷

O ožehavosti problematiky vypovídala i skutečnost, jak často to bylo tématem v dokumentech Ministerstva školství nebo na schůzích komunistů a komunistek na vysokých školách. Především ti, kteří byli se studenty a studentkami v každodenním styku, si uvědomovali, že neschopnost distribuovat studujícím zdravé a chutné jídlo, by se mohlo stát zdrojem odřeknutí loajality.¹⁵⁸ Menzy se nakonec hlavním zdrojem vypovězení poslušnosti nestaly, ale o tom, jak palčivý problém pro studenty a studentky tento rozpor mezi přísliby o rostoucí životní úrovni a každodenní zkušeností to byl, vypovídá fakt, že v době demokratizačního procesu na jaře roku 1968 studenti a studentky plzeňských škol vyhlásili jednodenní hladovku proti špatné kvalitě a složení jídelníčku v menzách.¹⁵⁹

Dalším tématem byla finanční situace, a to jak za jejich studia, tak i s ohledem na budoucnost, tedy po absolvování studia. Na náklady života studujících měla přispívat primárně rodina. Doplňkem měla být prospěchová a sociální stipendia, jejichž výše se stala častým zdrojem vyjednávání z obou stran. Zvýšení různých druhů stipendií mělo stabilizační funkci a docházelo k němu po různých studentských či společenských krizích: například v roce 1956 po majálesech a kritických vystoupeních studujících,¹⁶⁰ v lednu 1968 po tzv. strahovských událostech¹⁶¹ či v říjnu téhož roku po invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa.¹⁶²

Stipendia však také hrála roli disciplinační. Například v roce 1956 bylo rozhodnuto vydávat stipendia až po konání majálesu, aby proběhlo méně incidentů s opilými studenty či studentkami.¹⁶³ Stipendia byla také často podmíněna tím, že

---

¹⁵⁷ REDAKCE, Poznámka redakce, *Elixir. Časopis CV ČSM VŠCHT v Praze*, r. 2, č. 4., 3. 11. 1959, s. 13, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r02-c04-03-11-1959-lp-simek_1362522693.pdf, [6. 2. 2024].

¹⁵⁸ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 85, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 11. 11. 1964.

¹⁵⁹ PAŽOUT, J., *Mocným navzdory*, s. 112.

¹⁶⁰ NA, č. f. 1261/0/4, f. SÚV KSČ 1954 – 1962, sv. 107, arch. j. 137/1, Zpráva o některých opatřeních ke zlepšení práce vysokých škol, 18. 9. 1956.

¹⁶¹ REDAKCE, Stipendijní řád v novém šatě, *Buchar, Orgán studentů ČVUT Fakulty strojího inženýrství, vydává Fakultní výbor ČSM*, č. 1, 1968., s. 3, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/buchar-r1968-c1-0a-hrdlicka_1362526662.pdf, [6. 2. 2024]

¹⁶² REDAKCE, Stanovisko předsednictva SVS k návrhu na zvýšení stipendií, *Bulletin Svazu vysokoškolského studentstva*, č. 2., 21. 10. 1968, s. 17, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-svs-c02-21-10-1968-lp-d201_1428857147.pdf, [6. 2. 2024].

¹⁶³ BLAŽEK, P., *Majáles 1956*, s. 108.

studující se vzdali možnosti rozhodnout o svém studijním umístění po absolvování vysoké školy (o systému umístění absolventů viz kapitola Rozpory vědeckotechnické revoluce: problémy s technikou a moderním vybavením, s. 69 - 71).¹⁶⁴

V neposlední řadě hrála stipendia roli represivní.¹⁶⁵ Odebrání stipendií mohlo u velké části studujících vést de facto k ukončení studia. Této formy trestu se dočkali například někteří studenti a studentky v roce 1956.¹⁶⁶ Důležité je také dodat, že ve stipendijních komisích, které schvalovali udělení stipendia, seděli i studentští zástupci a zástupkyně ČSM.¹⁶⁷

Vývoj výše různých typů stipendií nás může upozornit na jeden z procesů, které v průběhu 50. a 60. let probíhaly. V padesátých letech byl kladen důraz především na růst sociálního stipendia, což mělo podpořit proces demokratizace školství, tedy zvýšit podíl dětí z dělnických a rolnických rodin.¹⁶⁸ V 60. letech naopak docházelo k opouštění důrazu na třídní původ s ohledem na sociální jednotu, který měl být charakteristický pro společnost 60. let, ale také s ohledem na potřebu kvalitně vzdělaných širokých vrstev populace v kontextu vědeckotechnické revoluce (viz kapitola Rozpory vědeckotechnické revoluce: problémy s technikou a moderním vybavením, s. 58 - 73). Zvýšil se tak primárně důraz na prospěchová stipendia, která měla motivovat k lepším studijním výsledkům.¹⁶⁹

Výše stipendia se stala častou kritikou studentů a studentek, tón kritiky byl však v porovnání s kritikou menz či kolejí opatrnější a smířlivější. Častěji byla využívána ve vztahu k rostoucím cenám za bydlení, stravu či ceny studijních materiálů. Vyšší obezřetnost v kritice udělování stipendií byla nejspíše výsledkem kombinace jistého respektu či strachu z tématu, na kterém byla celá řada studujících závislá, v kombinaci s jistým vděkem, že stipendia a bezplatné školství vůbec existují.

---

¹⁶⁴ NEBŘENSKÝ, Z., *Marx, Engels, Beatles*, s. 244.

¹⁶⁵ O represivní rovině sociálního zákonodárství v období stalinismu a poststalinismu viz RÁKOSNÍK, Jakub, *Sověťizace sociálního státu. Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu*, Praha 2010, s. 273 – 306.

¹⁶⁶ MARUŠIAK, Juraj, *Príliš skoré predjarie*, s. 148.

¹⁶⁷ NA, č. f. 994/0/4, f. MŠK – KM, č. k. 1, k. 13, Ideově výchovná práce na vysokých školách, 9. 1. 1958.

¹⁶⁸ NA, č. f. 1261/0/4, f. SÚV KSČ 1954 – 1962, sv. 107, arch. j. 137/1, Zpráva o některých opatřeních ke zlepšení práce vysokých škol, 18. 9. 1956.

¹⁶⁹ REDAKCE, Přípravy a názory ministerstva školství, *Buchar. Orgán studentů ČVUT Fakulty strojního inženýrství, vydává Fakultní výbor ČSM*, 1964, č. 3, s. 3, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/buchar-c03-15-04-1964-0a-hrdlicka_1490632738.pdf, [6. 2. 2024].

Kritičtější však již byla otázka budoucího ohodnocení po absolvování školy. Po nástupu do zaměstnání měli absolventi vysokých škol zpravidla nižší platy, než jejich vrstevníci, kteří začali pracovat hned po střední škole či učilišti. Toto téma se stalo terčem časté kritiky i satirických textů ze strany studentů a studentek,¹⁷⁰ na problém si však stěžovali i komunističtí pedagogové a pedagožky na vysokých školách. O tom, že se jednalo mezi mladými o všeobecně známé informace, referují i slova nejmenovaného komunistického pedagoga, jež byla součástí analýzy problémů komunistické výchovy vypracované Vysokoškolským výborem KSČ:

„Ze zkušenosti vím, že když jsem jezdil po karlovarském okrese a přesvědčoval studenty o výhodách vysokoškolského studia, argumentovali tito lidé tím, že studovat 5 let na vysoké škole a pak nastoupit s platem 1000 Kčs měsíčně se nevyplácí. Tento názor se projevuje většinou u dětí z dělnických rodin. Ti porovnávají svůj příjem, kterého by docílili po dostudování, a příjem svých rodičů a docházejí pak spolu se svými rodiči k závěru o nesmyslnosti studia.“¹⁷¹

Na univerzitách kolovaly i příběhy o tom, jak těžké je najít bydlení poblíž místa, na které byli absolventi umístěni. Např. v roce 1963 75 % nově zařazených absolventů potřebovalo v místě nového pracoviště byt, ale celá třetina z nich žádala neúspěšně, protože podniky zkrátka tolika byty nedisponovaly. Čerství absolventi tak museli často dojíždět za prací dlouhé vzdálenosti.¹⁷²

Dalším místem, kde docházelo k rozporům mezi očekáváním a realitou, byly pracovní brigády či výrobní praxe. Pracovních brigád se mohli studenti a studentky účastnit dobrovolně (účast však vedla většinou k dalším výhodám) a za výdělek, výrobní praxe byly na většině škol povinné. Pokud se však jednalo o pobyty, kam studující pouze nedojížděli, ale také tam přespávali, prožívali na nich podobné problémy, jako v běžném životě. Přestože obecně vzpomínali studenti a studentky na tyto brigády a praxe v dobrém (především díky dlouhému pobytu se svými vrstevníky),

---

¹⁷⁰ KUPEC, Milan, Statistika. Obavy. Svatka, *Buchar, Orgán studentů ČVUT Fakulty strojího inženýrství, vydává Fakultní výbor ČSM*, č. 5, 2.11.1964, s. 15 – 17, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/buchar-c05-02-11-1964-oa-hrdlicka_1362524886.pdf, [6. 2. 2024].

¹⁷¹ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 82, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 15. 5. 1964.

¹⁷² URBÁŠEK, P., PULEC, J., *Vysokoškolský vzdělávací systém*, s. 344, POLÁK, M., ‘We Want Light!’, s. 139.

kritika mířila opět na špatné jídlo a nevyhovující bydlení.¹⁷³ Vedle toho kritizovali i pracovní proces, tomu se ale věnuje další kapitola. Nejkritičtějším rozměrem, co se týče sociálních podmínek brigád, byla skutečnost, že výdělek na nich po dlouhou dobu snižoval výši stipendií. To vedlo k nepřekvapivému důsledku – neochotu stipendistů se brigád účastnit. Od této praxe bylo po stížnosti studentek a studentů od počátku šedesátých let postupně opouštěno.¹⁷⁴

Především na studentských majálesech znovu povolených v roce 1965 nebo na každoročních spontánních setkáních mládeže na Prvního máje v pražských petřínských sadech, které nezřídka končily násilnými střety s policií, se objevovala materiální a sociální kritika, která byla straníky i vedoucími svazáky vnímána nelibě. Šlo o kritiku materiální či rozvojové pomoci neevropským komunistickým zemím či stranám. Na těchto akcích tak mladí či studující performovali kontrast mezi pocíťovaným nedostatkem a materiální podporou spřátelených socialistických zemí. Jednalo se většinou o nápisy na transparentech nebo skandovaná hesla, např.: „Kuba sí, maso ne“, „Maso dáme Kubě, máme prázdno v hubě“, „My tu tvrdnem na Petříně a maso je zatím v Číně“ a další.¹⁷⁵

Největší problém studujících, otázka bydlení, byl problémem celospolečenským. Komunistické Československo jej zdědilo již z meziválečné éry, kdy přes funkcionalistickou tradici výstavby trápila česká města přelidněnost.¹⁷⁶ Ani masová poválečná výstavba nedokázala tento problém zcela vyřešit. Do roku 1961 se sice podařilo postavit zhruba 650 tisíc bytů, ale ve stejnou dobu musel být zhruba poloviční počet z bytového fondu vyřazen.¹⁷⁷ Na to, o jak závažný problém se jednalo, upozornil už v roce 1955 předseda vlády Viliam Široký, který ve svém prohlášení poukázal na neuspokojivý stav bytové situace.¹⁷⁸ Na konci padesátých let se téma bydlení dostalo do celospolečenského hledáčku, jen v letech 1959 – 1969 proběhlo dohromady 1019 organizovaných debat se 100 000 účastníky na téma bydlení. Podle plánu ÚV KSČ

---

¹⁷³JOD, První kroky, *Elixír. Zpravodaj CV ČSM VŠCHT v Praze*, r. 4., č. 4, 13. 12. 1961, s. 3, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r04-c03-04-13-12-1961-lp-weigel-simek_1362523632.pdf, [6. 2. 2024].

¹⁷⁴NA, č. f. 994/0/4, f. MŠK – KM, č. k. 22, k. 29, Návrh přestavby studia na filosofických fakultách, 16. 6. 1960.

¹⁷⁵BLAŽEK, P., Akce „Mácha“, s. 194.

¹⁷⁶SOMMER, V., a kol., *Řídit socialismus jako firmu*, s. 146.

¹⁷⁷Tamtéž, s. 146.

¹⁷⁸NEBŘENSKÝ, Z., *Marx, Engels, Beatles*, s. 158.

z přelomu 50. a 60. let mělo být do konce desetiletí postaveno zhruba 1 milion 200 tisíc bytů.¹⁷⁹

Pro studující se problém s nedostatkem bydlení stal klíčový. Přestože v některých studentských městech, např. v Pardubicích, Liberci, Olomouci, Prešově či Žilině bylo ubytování na kolejích dostačující, především v metropolích (Praha, Brno, Bratislava) ubytovací kapacity představovaly zásadní problém. V Praze, kterou problémy zasáhly nejmarkantněji, se přes snahu Ministerstva školství nepodařilo s bytovým odborem města vyjednat levnější byty určené studujícím, tudíž ti, kteří neměli ve městě rodiče, ani si nemohli dovolit platit běžný nájem, se museli spolehnout na koleje.¹⁸⁰ Probíhající výstavba kolejí však nestačila uspokojovat rostoucí počet studujících. Např. v akademickém roce 1959/1960 Praha disponovala 33 kolejními budovami, ve kterých byla schopná ubytovat cca 10 tisíc studentů z celkových cca 20 tisíc žadatelů.¹⁸¹ Praha tak byla každý rok svědkem opakující se události, kdy stovky nových studentů a studentek neměli kde bydlet. Na začátku každého roku se tak koleje, ale i učebny, tělocvičny či chodby škol měnily v noclehárny.¹⁸²

Podobné problémy jako v Praze byly také v Brně a v Bratislavě. Tam ve stejné době chybělo ubytování pro zhruba 2000 studentů. Problémy s bydlením v Bratislavě byly umocněny demokratizací školství, tedy nejen rostoucím počtem studujících, ale zejména velkým procentem studentů a studentek s agrárním původem, stěhujících se do vysokoškolských měst.¹⁸³ Tyto problémy měla v Praze vyřešit urychlená dostavba kolejí na Suchdole a výstavba komplexu kolejí na Strahově, která měla poskytnout bydlení až 4800 studentům. Koleje na Strahově se však podařilo dostavit až v roce 1965 a kapacitní potíže trvaly i nadále.¹⁸⁴

Problémy s nedostatkem bydlení tak studující řešili různě. Jak již bylo zmíněno, na začátku semestru řada z nich přespávala na různých místech od škol, po kamarády a známé. Vedle toho se na kolejích nedodržovaly normy maximálního počtu studentů na

---

¹⁷⁹ SOMMER, V., a kol., *Řídit socialismus jako firmu*, s. 147.

¹⁸⁰ NA, č. f. 994/0/4, f. MŠK – KM, č. k. 22, k. 29, Rozbor ubytování studentů vysokých škol v kolejích, 16. 6. 1960.

¹⁸¹ POLÁK, M., 'We Want Light!', s. 139, <https://doi.org/10.1177/16118944211072648>, NA, č. f. 994/0/4, f. MŠK – KM, č. k. 22, k. 29, Rozbor ubytování studentů vysokých škol v kolejích, 16. 6. 1960.

¹⁸² NA, č. f. 994/0/4, f. MŠK – KM, č. k. 22, k. 29, Rozbor ubytování studentů vysokých škol v kolejích, 16. 6. 1960.

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 516, Stížnost na situaci na koleji Strahov, 10. 10. 1967.

určený počet metrů čtverečních na osobu (v letech 1959/1960 3,9 m² místo 6 m²). Přeplněné koleje však přinášely další potíže, a to především hygienického rázu. Nebylo tak úplně výjimkou, že se po kolejích šířily nemoci, jako se stalo právě v říjnu roku 1967, kdy se na Strahově šířila salmonelóza.¹⁸⁵

Zejména v Praze náladě mezi studentstvem nepomohl fakt, že studentské koleje byly často využívány jinak, než byl jejich původní záměr. Například koleje na Praze 2 v Řeznické ulici byly předány KSČ na školení funkcionářů. Studenty a studentky to tak mohlo vést k pocitu, že kapacity k bydlení jsou, ale nejsou to oni, kterým jsou distribuovány.¹⁸⁶

Komunistické elity – ať už straničtí či svazoví vůdci po celé sledované období deklarovali zlepšující se materiální a sociální každodennost, čímž vyvolávali mnohdy až nereálná očekávání, které se ne vždy dařilo naplnit. Heslo na transparentu z majálesového průvodu z roku 1965 to vyjádřilo pregnantně: „Zvýšili jsme životní úroveň, že na ni nedosáhnem!“¹⁸⁷ Prožívaný pocit nenaplňování příslibů o sociálním blahobytu tak vytvářel napětí a pocity zneuznání, které mohly být nadále politizovány. Není tak náhoda, že největší studentská mobilizace od roku 1948 (říjnová spontánní demonstrace v roce 1967 a následné zpochybnění mládežnického mocenského monopolu ČSM) začala právě na kolejích.

---

¹⁸⁵ NA, č. f. 1261/0/45, KSČ – ÚV - Kancelář Antonína Novotného, k. 42, inv. č. 93, Informace o situaci mezi pražskými studenty a na pražských vysokých školách, 1967.

¹⁸⁶ NA, č. f. 994/0/4, f. MŠK – KM, č. k. 22, k. 29, Rozbor ubytování studentů vysokých škol v kolejích, 16. 6. 1960.

¹⁸⁷ NA, č. f. 1261/0/45, KSČ – ÚV - Kancelář Antonína Novotného, k. 42, inv. č. 93, Majáles 1965 (fotografie), 1965. – 114.

3. Rozpory vědeckotechnické revoluce: problémy s technikou a moderním vybavením

„Komunismus - toť sovětská moc plus elektrifikace celé země.“¹⁸⁸

V. I. Lenin

Rozpory zkoumané v této kapitole se projevovaly na podobných místech jako rozpory vycházející z příslibů materiálního blahobytu, vycházely však z jiných kořenů – konkrétně z vědeckotechnické revoluce a obecně z představ marxistů-leninistů o vědecké a moderní podstatě komunistické ideologie.

Na diktatury sovětského typu lze nahlížet jako na jednu z forem organizované modernity,¹⁸⁹ vedle systémů jako americký nový úděl, poválečná evropská demokracie či fašismus. Organizovaná modernita byla reakcí na rozpad liberálního a hospodářského politického řádu ve 30. letech. Liberální představu autonomně jednajících kolektivů mělo nahradit nové pojetí vycházející z klíčové role třídně, etnicky nebo kulturně definovaných kolektivů. Státy i společnosti měly být lépe poznatelné a kontrolovatelné shora, aby se dalo předcházet konfliktům. K tomu byli zapotřebí experti a vědci, kteří měli poskytovat a třídit informace o společnosti.¹⁹⁰

Hospodářství zemí sovětského typu bylo od začátku založené na plánování, přestože otcové zakladatelé vědeckého komunismu Karl Marx ani Friedrich Engels se jím obšírněji nezabývali.¹⁹¹ Plánování však mělo jiný význam než v západní Evropě poválečných let. Mělo být způsobem, jak bude socialismus jako první politický systém na světě vědomě a koordinovaně přetvářet svět kolem sebe k spravedlivější a humánnější společnosti.¹⁹² Přestože technooptimistické utopické vize společnosti byly součástí socialistických států od jejich počátků, v období tzv. stalinismu měly jinou podobu než v pozdějším období. Jak píše historik Matěj Spurný: „Chápání vědy [...]

¹⁸⁸ LENIN, Vladimír I., *Spisy, sv. 31, duben – prosinec*, Praha 1955, s. 517.

¹⁸⁹ WAGNER, Peter, *A sociology of Modernity, Liberty and Discipline*, London, New York 1994.

¹⁹⁰ SOMMER, V., a kol., *Řídit socialismus jako firmu*, s. 17.

¹⁹¹ Friedrich Engels zmiňuje plánování na třech odstavcích v *Anti-Dühring*, ENGELS, Bedřich, *Anti-Dühring. Pana Evžena Dühringa převrat vědy*, Praha 1947, s. 238, převzato z SOMMER, V., a kol., *Řídit socialismus jako firmu*, s. 32.

¹⁹² SOMMER, *Řídit socialismus jako firmu*, s. 33.

bylo v období stalinismu velmi úzce vázáno na marxisticko-leninská ideologická východiska a vedle nepřístupnosti jejich dekonstrukce bylo charakteristické celkově holistickým přístupem. Důraz na vědu a expertizu navíc v praxi mnohdy ustupoval prostému důrazu na produkci a romantickému kultu fyzické práce, jež byla reprezentována jako dominantní způsob integrace společnosti.¹⁹³

V Chruščovově éře se zřetelně proměňoval vztah k vědeckému poznání. Na dvacátém sjezdu sovětských komunistů Nikita Chruščov nejen odsoudil takzvaný kult osobnosti, nýbrž i ohlásil nástup optimistické mytologie technologického pokroku.¹⁹⁴ Zatímco tak stalinské období vsadilo na okamžitý výkon a mobilizaci všech dostupných zdrojů, poststalinská vize se opírala o nutnost zvědečtění vládnutí a zavádění nových efektivnějších metod organizace práce.¹⁹⁵ Pojem vědeckotechnická revoluce v politickém kontextu byl v Sovětském svazu poprvé zaznamenán již v roce 1955 z úst předsedy rady ministrů Nikolaje A. Bulganina, který nový věk založený na atomu, mechanizaci, automatizaci, letů do vesmíru spojil s výstavbou komunismu.¹⁹⁶ Přestože poválečný vědecký pokrok a vědeckotechnická revoluce byly klíčovým fenoménem i pro západní kapitalistický svět, v marxistickém pojetí měly pouze v socialistickém světě její výtěžky sloužit k budování blahobytu celé země, nejen hrstce nejbohatších, vlastníci výrobní prostředky. Když tak byla vědeckotechnická revoluce v roce 1961 na XXII. Sjezdu KSSS povýšena na oficiální programový termín, byla spojována s přísliby sociálního blahobytu pro všechny.¹⁹⁷

Nejinak tomu bylo i v dalších zemích socialistického tábora. Nejen v Československu byl tento fenomén spjat s potřebou revize a překonání stalinských přístupů. V československém prostředí se od sklonku padesátých let intelektuální i mocenské elity začaly stále častěji hlásit k pojmu vědeckotechnická revoluce. Již od roku 1957 začaly stránky kulturního časopisu *Literární noviny* naplňovat texty o nejnovějších vědeckých objevech, propojení modernity a komunismu a vztahu techniky

---

¹⁹³ SPURNÝ, M., 1968: Mezi diktaturou, technokracií a demokracií, s. 214 – 215.

¹⁹⁴ KOLÁŘ, Pavel, Pražské jaro jako průsečík evropských duchovních dějin aneb budoucnost mezi Richtou a Grausem, in: KOLÁŘ, Pavel, PULLMANN, Michal, *Co byla normalizace?*, Praha 2017, s. 147–148.

¹⁹⁵ SOMMER, *Řídit socialismus jako firmu*, s. 41.

¹⁹⁶ GUTH, Stephan One future only. The Soviet Union in the Age of the Scientific-Technical Revolution, *Journal of modern European History* 13, 3/2015, s. 356.

¹⁹⁷ REID, E. S., *The Krushchev Kitchen*, s. 289–316.

a revoluce, které nastartovala stať filozofa Jiřího Zemana s názvem *Člověk a stroj*.¹⁹⁸ Víra ve vědeckotechnický pokrok, který má být dalším nositelem osvobození člověka a vybudování komunistické společnosti, se postupně stala sdílenou vizí nejen intelektuálů, ale osvojovaly si ji i špičky komunistické strany či široká veřejnost. Přestože s tímto termínem i straníci pracovali již dříve, nejpozději v roce 1965 po XIII. Sjezdu KSČ tvořila součást oficiální politiky strany.¹⁹⁹

Nejvýraznějším československým teoretikem vědeckotechnické revoluce se stal filosof a sociolog Radovan Richta, který v průběhu 60. let kritizoval důraz na voluntaristické pojetí budování socialismu a plédoval pro co nejefektivnější zapojení technologického pokroku v řízení hospodářství i společnosti.²⁰⁰ Automatizace, chemizace, nové metody racionálního řízení podniků a technologické inovace měly nahradit idol fyzické práce. Klíčovou a shrnující knihou Radovana Richty a jeho týmu složeného z celé řady technických i sociálně-vědních expertů, kteří vypracovávali podkladové materiály o vědeckotechnické revoluci pro XIII. sjezd KSČ, byla *Civilizace na rozcestí*. Richta, který se dlouhodobě zabýval vztahem rozvoje výrobních sil a společenskou a politickou změnou, v ní povýšil vědu na samostatnou výrobní sílu: „Tato zvláštní civilizační, poznávací funkce dělá z vědy skutečnou, vlastní výrobní sílu lidského života, výrobce lidského rozvoje. V současných výrobních převratech – zároveň s postupem zespolečenštění výroby – prostupuje věda celý výrobní postup, srůstá s ním, mění se v nejrevolučnější a univerzální výrobní sílu společnosti.“²⁰¹

Richtovo pojetí expertního vládnutí obsahovalo celou řadu emancipačních motivů. Důraz na vědu měl umožnit proměnu všech oblastí lidského života. Automatizace výroby měla pomalu odstraňovat potřebu monotónní a manuální práce, čímž mělo dojít k všestrannému rozvoji a osvobození člověka. Richta také přepokládal, že nahrazení industriálního socialismu plně automatizovanými pracovišti bude vyžadovat všestranně vzdělanějšího člověka a jeho větší účast na politickém rozhodování. Revoluční subjekt budoucnosti tak již v pojetí vizionářů vědeckotechnické revoluce nepředstavoval tvrdě pracující dělník či stranický aktivista, nýbrž vědec

---

¹⁹⁸ ZEMAN, Jiří „Člověk a stroj“, Literární noviny 18. 6. 1957, č. 20, SPURNÝ, M., 1968: Mezi diktaturou, technokracií a demokracií, s. 215.

¹⁹⁹ SOMMER, V., a kol., *Řídit socialismus jako firmu*, s. 61.

²⁰⁰ O Richtově myšlení see SOMMER, Vítězslav, Scientists of the world, unite! Radovan Richta's Theory of Scientific and Technological revolution, in: ARONOVA, Elena, TURCHETI, Simone (eds.), *Science Studies during the Cold War and Beyond. Paradigms Defected*, New York 2016, s. 177. – 205.

²⁰¹ RICHTA, R., *Civilizace na rozcestí*, s. 125.

v laboratoři.²⁰² Vnímání vědy jako výrobní síly tedy významně proměňovalo deklarativní postavení inteligence i jejich budoucích představitelů – vysokoškoláků - v socialistickém státě dělníků.

Víra ve vědeckotechnickou revoluci pochopitelně ovlivnila i vysoké školy. Divokost stalinského období se týkala i organizačních a strukturálních změn vysokých škol.²⁰³ Brzy po Chruščovově vystoupení se začalo mluvit o zvědečtění organizace vysokých škol a potřebě decentralizace, ke které došlo již v roce 1957, kdy byla řada povinností i pravomocí z rukou ÚV KSČ a Ministerstva školství a kultury (MŠK) předána do rukou rektorů a děkanů. Zvědečtění řízení vysokých škol mělo uklidnit divoký a špatně koordinovaný rozvoj VŠ.

Ruku v ruce se stále sílící vírou ve vědeckotechnologický pokrok a roli vědy a techniky v budování socialismu potažmo komunismu rostl význam vysokých škol jakožto institucí, které měly vychovávat budoucí experty. Ve stále vědečtěji řízené společnosti i hospodářství bylo zapotřebí široce vzdělané populace. Po celou sledovanou dobu tak výrazně rostl počet studujících, viz podkapitola Studentstvo, vysoké školy a ČSM po válce (s. 30 – 39). Tak zatímco v roce 1950 mělo vysokoškolské vzdělání necelých 62 tisíc obyvatel, v roce 1961 již 156,4 tisíce lidí. Z ekonomicky aktivních lidí mělo v roce 1960 2,6 % vysokoškolské vzdělání. V nejoptimističtějších plánech se počítalo s tím, že v roce 1980 by většina populace měla mít buď vysokoškolské vzdělání či střední odborné, aby vůbec zvládla život v tak rozvinuté společnosti, jakou se měl socialismus stát.²⁰⁴

O rostoucí úloze vzdělání se hovořilo téměř na každé schůzi MŠK i na řadě jednání ÚV KSČ a charakterizovala ji například tato slova, která zazněla na kolegiu ministra školství a kultury v roce 1961: „Prostředkem pro zajištění takového růstu výrobních sil je zavádění nové techniky, automatizace, mechanizace, elektrifikace a chemizace celého národního hospodářství. Uskutečnění této technické revoluce pak záleží na lidech, na tom, aby se jim dostalo vzdělání odpovídající úrovni nových úkolů ve všech oborech výrobní a vůbec společenské činnosti. Z toho vyplývají požadavky na

---

²⁰² SOMMER, *Řídit socialismus jako firmu*, s. 61.

²⁰³ URBÁŠEK, P., PULEC, J., *Vysokoškolský vzdělávací systém*, s. 203.

²⁰⁴ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 84, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 22. 9. 1964.

výchovu stále většího počtu středně i vysokoškolsky vzdělaných pracovníků pro národní hospodářství i činnost v nadstavbě.“²⁰⁵

Nemělo se ovšem jednat pouze o změny kvantitativní, které měly určovat podobu vysokých škol. Jedním z trendů, který měl podtrhnout význam vzdělání pro život v rozvinutém socialismu, byla koncepce *revoluční přestavby* vycházející ze směrnice ÚV KSČ *O těsném spojení školy se životem a o další vzdělání v ČSR*. Ta nejen vyzývala vysoké školy k přípravě inženýrů pro nově se rozvíjející obory (elektronika, automatizace, jaderná energie),²⁰⁶ ale také k úzkému zapojení studentů do výrobního procesu skrz povinné praxe a brigády. Na těch se měli nejen naučit pracovat na moderních strojích, zároveň měli přinést nejnovější poznatky vysokých škol do podniků.²⁰⁷ S tím souvisel i rozvoj tzv. *polytechnického vzdělání* na všech úrovních vzdělávacího procesu, v jehož rámci docházelo k propojování jednotlivých předmětů, začleňování vědeckotechnických základů hlavních odvětví výroby do předmětů přírodních věd, důraz na praktickou výuku (cvičení v dílnách a laboratořích, exkurze do závodů a zemědělských podniků), otevírání technických zájmových kroužků atd.²⁰⁸ To vše bylo spojeno s deklaracemi o vybavování škol nejmodernější technikou a zajištění co nejlepší materiální základny pro studium.²⁰⁹

Víra ve vědeckou budoucnost socialismu byla doprovázena důrazem na sociální jednotu. Oba ideály vyjadřovala socialistická ústava z roku 1960. Rostoucí prestiž inteligence i jejích budoucích představitelů – studentstva – spolu s deklarovanou sociální jednotou tak i představovaly určitý příslib větší možnosti prosazování vlastních zájmů.

Všechny tyto trendy měly výrazně proměnit i každodenní realitu studentů a studentek. Zlepšování materiálních podmínek studentstva se neopíralo jen o všeobecné deklarace o kvalitním životě socialistických občanů, nýbrž vycházel i z vědeckotechnického diskurzu. Technicky rozvinutá socialistická společnost potřebovala stále více špičkových odborníků, kteří se utvářeli na vysokých školách.

---

²⁰⁵ NA, č. f. 994/0/4, f. MŠK – KM, č. k. 31, k. 42, Návrh nových zásad pro přijímání žáků a studentů na VŠ A SŠ, 31. 8. 1961.

²⁰⁶ URBÁŠEK, P., PULEC, J., *Vysokoškolský vzdělávací systém*, s. 229.

²⁰⁷ NA, č. f. 994/0/4, f. MŠK – KM, č. k. 32, k. 9, Směrnice o spolupráci vysokých škol s praxí formou vzájemné aktivní družby, 12. 9. 1957.

²⁰⁸ Tamtéž, č. k. 26, k. 41, Zhodnocení druhé pětiletky v oblasti školství a kultury (1956 – 1960), 6. 7. 1961.

²⁰⁹ NA, č. f. 994/0/4, f. MŠK – KM, č. k. 25, k. 15, Návrh rozvoje školství a kultury na l. 1961 – 1965, 29. 9. 1958.

Členové ÚV KSČ pracovali s jednoduchou rovnicí, že lepší materiální podmínky pro studium rovná se lepší intelektuální výsledky.

V neposlední řadě však všudypřítomné přísliby vědeckotechnické revoluce o plně automatizovaných pracovištích, moderními stroji vybavených laboratořích, racionálně a vědecky řízené práci vyvolávaly velké očekávání týkající se moderní podoby každodenního života rozvinutého socialismu. Stránky studentských časopisů jednotlivých fakult byly plné článků o nejnovějších technologiích, vynálezech, ale i futurologických vizích teoretiků vědeckotechnické revoluce o moderní socialistické společnosti. Docházelo tak k tomu, co historik Rudolf Mrázek s odkazem na Søren Kierkegaard nazývá *entuziasmus představivosti* – tedy kolektivním očekáváním technické vyspělosti, které může stimulovat různé hluboce politické emoce.²¹⁰ Jak upozorňují nedávné antropologické výzkumy, technologie a technické infrastruktury nemají jen svou prostorovou a technickou funkci, ale jsou také napojeny na různé přísliby, naděje, touhy a sny.²¹¹ Technologie a technické infrastruktury v moderních společnostech vstupují do lidského podvědomí, drží se v lidské představivosti a mobilizují vlivy, smysly, touhy, hrdosti, strach či frustraci a všechny tyto pocity mohou být hluboce politické.²¹²

Osvojením si diskurzu moderního socialismu a později i diskurzu vědeckotechnické revoluce mohli vládnoucí komunisté legitimizovat své panství a mobilizovat obyvatelstvo k dalšímu budování komunismu, zároveň díky svému monopolu moci na sebe brali zodpovědnost za riziko jeho případného selhávání v každodenním životě.²¹³

V roce 1956 Praha hostila Kongres Mezinárodního svazu studentstva, na který měly přijet stovky zahraničních delegátů z celého světa. Zasedání se konalo ve Sjezdovém paláci na pražském Výstavišti, bydlet měli delegáti v nově postavených kolejiích, snídat v nové budově menzy, jejíž výstavba musela být kvůli Kongresu

---

²¹⁰ MRÁZEK, Rudolf, *Engineers of Happy Land: Technology and Nationalism in a Colony*, Princeton 2002, s. 161.

²¹¹ KURÍK, Bob, Temporal Collision: Time, Infrastructure, and Protest in the Shadow of the Hamburg Port, in FREJLACHOVÁ, Kateřina, PAZDETA, Miroslav, ŘÍHA, Tadeáš, (eds.) *Steel Cities. Architecture of Logistics in Central and Eastern Europe*, ed. Kateřina Frejlichová, Miroslav Pazdera, Tadeáš Řiha, Praha 2020, s. 311.

²¹² LARKIN, Brian, The Politics and Poetics of Infrastructure, *Annual Review of Anthropology* 42, 2013, s. 333.

²¹³ O temporálním aspektu technologických aspirací a technických infrastruktur moderních společností též ANAND, N., GUPTA, A., APPEL, H., *The Promise of Infrastructure*.

uspíšena. Vrcholnou ukázkou vyspělosti však mělo být „bezdrátové sluchátkové zařízení, které bude zároveň skvělou propagací našeho vyspělého průmyslu v zahraničí.“²¹⁴ Kongres tak měl mimo jiné demonstrovat vyspělé moderní podmínky socialistického studenta i československého hospodářství vůbec.

Ve skutečnosti však i MŠK upozorňovalo na to, že výstavba univerzitních budov ani jejich vybavování nestíhají tempo přírůstku nových studentů. Od druhé poloviny padesátých let po celá šedesátá léta téměř každý rozbor nedostatků vysokého školství informoval o nedostatečné prostorové vybavenosti fakult a o malých učebnách. Netýkalo se to pouze studijních prostor, ale i absencí místností společného setkávání studentů i pedagogů, jak si postěžoval rektor VŠE Vladimír Sedlák na schůzi Vysokoškolského výboru KSČ v červnu 1964: „...ve 20. století – století přístrojů a techniky, nejsou v Praze místnosti ani prostory, kde se mladí lidé mohou sejít a podiskutovat o stávajících problémech.“²¹⁵

Neustále se opakující pocity zklamání a rozhořčení vyvolávalo technické vybavení laboratoří, dílen a knihoven. Již od poloviny padesátých let apelovalo kolegium ministra školství, aby se vytvářely „předpoklady v materiálním vybavení vysokoškolských laboratoří a dílen minimálně takovým zařízením, na němž se budou moci studenti seznámit se všemi technickými operacemi.“ Ve stejném dokumentu členové kolegia zdůrazňovali nutnost zlepšit kvalitu dílen a laboratoří a zařídit fakulty moderním vybavením, aby se studující nesetkávali s moderními stroji až v praxi.²¹⁶ Ani o osm let později však situaci straníci z vysokých škol nehodnotili lépe: „Základním nedostatkem, ovlivňujícím bezprostředně život studentů na vysokých školách, je absolutní nedostatek prostor pro výuku. Jde zejména o studovny, knihovny, laboratoře, dílny, rýsovny, ateliéry a jiné prostory, v nichž probíhá praktická výuka. [...] Nepříznivý výchovný vliv má i zastaralé a nedostatečné vybavení škol stroji a zařízeními. Studenti se dostávají do styku vesměs se zařízeními neodpovídajícím úrovni teoretický výuky.“²¹⁷ Na vysokých školách se také šířil pocit o nespravedlivé či neefektivní distribuci moderní výbavy, ať už mezi akademickými institucemi nebo

---

²¹⁴ NA, č. f. 1261/0/4, f. SÚV KSČ 1954 – 1962, sv. 100, arch. j. 122/2, Přípravy na IV. Kongres studentstva v Praze 26. srpna, 4. 9. 1956.

²¹⁵ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 83, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 12. 6. 1964.

²¹⁶ NA, č. f. 994/0/4, f. MŠK – KM, č. k. 25, k. 15, Návrh rozvoje školství a kultury na l. 1961 – 1965, 29. 9. 1958.

²¹⁷ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 81, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 15. 4. 1964.

v rámci jednotlivých škol. Např. chemik a pedagog profesor Rudolf Bretschneider z VŠCHT na schůzi pléna Vysokoškolského výboru KSČ upozornil na podřízený vztah univerzit vůči ústavům Akademie věd:

„Například dostaneme cizí přístroj, ale už opotřebovaný. Nejprve ho dostane však Akademie, pak nám ho přenechá a koupí si jiný a tak to jde kolem. Toto všechno vidí profesori, docenti a nakonec i ti studenti a to rozhodně věci nepřispívá.“²¹⁸

Redaktoři časopisu pražských strojařů *Buchar* zase upozornili na neefektivní distribuci v rámci školy v článku *Smith*:

„Buchar dělají sami mladí. Nejstarší z nás je Smith. Ač je minimálně 35 let star, hárají v něm přímo mladicky nerozvážené vášně. Je ochoten pracovat pouze vyšprajcovanými různými podložkami a i tak píše velmi neseriózně. ... Řešení? Smith do výslužby, nový psací stroj vhodný pro Rotaprint ze skladu do redakce. Proč k tomu nedošlo? S. Grünfeldová správně tvrdí: ‚Nové psací stroje musíme dát především katedrám. Tam jsou potřebnější.‘ Co je tedy nesprávné? Už nejméně půl roku leží v regále rozmnožovny dva nové, skoro nepoužité stroje. Katedry je nepotřebují? My pro novou techniku tisku ano!“²¹⁹

Pomalá výstavba i rostoucí počet studentů způsoboval velkou vytíženost laboratoří a dalších praktických učeben, kterou komplikovala ještě zastaralost jejího vybavení. Malý počet praktických učeben způsoboval, že byly neustále v provozu a nestíhaly se v nich provádět ani základní hygienická opatření.²²⁰

Vnímání technické vybavenosti škol studenty a studentkami názorně ilustruje krátká satirická povídka studenta Strojní fakulty Českého vysokého učení technického (ČVUT), která vypráví o jeho noční cestě na fakultu:

„[...] V laboratořích lze najít Duchy Konstruktorů. Jako i ostatní duchové jsou vtěleni do hmoty. Úpí a sténají tedy spolu s plody své celoživotní práce – kompresory, měřicími přístroji, atd. atd. – a jen se diví, že je lidé nedají na zasloužený odpočinek. Podařilo se mi navázat kontakt s jedním takovým duchem. Privil: ‚Vím, že jsem zakletý

---

²¹⁸ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 92, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 28. 1. 1966.

²¹⁹ REDAKCE, Smith, *Buchar*, *Mimořádné číslo věnované 1. máji, Orgán studentů ČVUT Fakulty strojního inženýrství*, č. 4, duben 1964, s. 21, <https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2022/10/Buchar-c4-koneckvetna1964.pdf>, [7. 2. 2024].

²²⁰ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 82, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 15. 5. 1964.

do svých konstrukcí za to, že jsem je předimenzoval. Ale můžeš mne vysvobodit.‘ Na to jsem odpověděl: ‚Milý duchu, to snad šlo kdysi, ale teď jsou objektivní potíže, víš?‘ Duch nepřestal škemrat. Dokazoval jsem mu, že staré stroje jsou někdy lepší než nové, že nejsou investice apod. On však vedl stále svou: ‚Vysvobod’ mě a mé bližní, dej naše stroje do muzea! Vždyť co se můžete naučit na překonaných konstrukcích, to najdete v knihách.‘ Tak nás aspoň dej do šrotu, vždyť šrot potřebujete! Vysvobod’ nás! Bohatě se ti odměníme! Duch počal dorážet a chtěl mne vyděsit svým jekem, skřípěním a jinými hrůzostrašnými efekty. Už, už jsem se hroutil, ale vzpomněl jsem si na kouzelnou průpovídku a vykřikl jsem třikrát: ‚Nejsem kompetentní!‘ Ihned nato se dal duch na ústup [...]“²²¹

Na špatnou vybavenost fakult si nestěžovali pouze studenti a studentky technických oborů či medicín, nýbrž i uměleckých škol. Z velkého množství rozborů nálad na vysokých školách vyplývalo, že si studující problémy vztahovali k celkovým problémům socialistického státu a postavení inteligence ve společnosti. Jak například konstatovali zástupci Vysokoškolského výboru KSČ ve zprávě pro potřeby ČSM:

„Mezi studenty vládne pesimistická nálada ze ztráty možnosti uplatnit se v socialistické společnosti a z toho vyplývá nechuť k jakékoliv politické práci.“²²² Jeden z důvodů studenti a studentky uváděli, „že chybí základní vybavenost v dílenské výuce.“²²³

Deziluze studentů a studentek z pomalého zavádění moderní techniky na univerzitách měla umírňovat zkušenost s praxí a brigád, na kterých se v první linii měli seznámit s výdobytky mechanizace a automatizace, ale také racionálně řízené práce. I zde se však rozpory mezi přísliby a prožívanou zkušeností spíše prohlubovaly.

Od konce druhé světové války i po převzetí moci komunisty v roce 1948 se studenti a studentky podíleli na hospodářské obnově pohraničí, které utrpělo největší ránu způsobené nejen válkou, ale především nuceným vysídlením více jak 3 miliónu lidí, především německy mluvících obyvatel.²²⁴ Tento akt způsobil nejen mnohé životní

---

²²¹ DRH, Fantastická pohádka pro techniky, Buchar, č. 3, duben 1964, s. 26 – 27, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/buchar-c03-15-04-1964-0a-hrdlicka_1490632738.pdf, [7. 2. 2024]

²²² AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 85, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 11. 11. 1964.

²²³ Tamtéž.

²²⁴ SPURNÝ, Matěj, Building a New Society in the Czech Borderlands after 1945, in: HOFFMANN, Stefan Ludwig, Sandrine KOTT, Sandrine, WIEVIORKA, Oliver (eds.), *Seeking Peace in the Wake of War. Europe (1943 – 1947)*, Amsterdam 2015, s. 163 – 182.

tragédie, ale také byl zdrojem dlouhodobého problému s nedostatkem pracovních sil v Československu. Jedním z řešení vykrývání nedostatku pracovních sil byly pravidelné brigády v zemědělství a průmyslu, které byly sice placené a oficiálně dobrovolné, ale stávaly se také častou podmínkou např. pro přijetí na vysokou školu.²²⁵ Druhou cestou, jakou studenti a studentky získávali zkušenost s výrobním procesem, byly vysokoškolské praxe ve výrobě.

Po roce 1956 měla pod hlavičkou tzv. *revoluční přestavby a spojení výuky se životem* studentská participace na výrobě ještě posílit a být systematictější zařazena do samotné výuky. V některých ročnících studia studenti a studentky dokonce trávili střídavě dva týdny na fakultě a dva týdny na výrobní praxi. Praxe pro studenty a studentky technických oborů velmi ovlivňovala i samotný obsah výuky, např. 90 % absolventských prací tematicky souviselo s výrobní praxí na závodech. Každá fakulta měla navázat spolupráci s konkrétním závodem, státním statkem, JZD, ústavem, úřadem, orgánem, vědeckou nebo uměleckou organizací. Fakulty a podniky měly navzájem pořádat exkurze, vzdělávací kurzy a přednášky. Studenti a studentky měli podnikům poskytovat nejnovější poznatky ze škol a naopak se naučit pracovat na nejmodernějších strojích.²²⁶

I toto očekávání však naráželo na problémy každodenní zkušenosti. Přestože ještě v roce 1956 se komunisté z ÚV KSČ i MŠK radovali, kolik práce mládež v pohraničí vykonala – v roce 1956 měla obdělat až 20 tisíc hektarů ladem ležící půdy a na dalších 100 tisících hektarech pomohla zvýšit intenzitu zemědělské výroby – již ve stejném dokumentu přiznali, že je to doprovázeno řadou nedostatků.²²⁷ Především se od začátku jednalo o špatně distribuovanou práci a zařazování studentů na nejméně kvalifikovanou manuální práci. Tento aspekt navíc tvrdě kontrastoval s tím, jak se v diskurzu padesátých let mluvilo o roli mládeže v pomoci s budováním socialismu. Měla to být právě mládež, která měla v hospodářství zavádět nejnovější techniku a moderní organizaci práce.²²⁸

---

²²⁵ VERNER, Jiří, *Fenoménn chmelových brigád v socialistickém Československu*, diplomová práce FF UK, Praha 2014.

²²⁶ NA, č. f. 994/0/4, f. MŠK – KM, č. k. 32, k. 9, Směrnice o spolupráci vysokých škol s praxí formou vzájemné aktivní družby, 12. 9. 1957.

²²⁷ NA, (SÚV KSČ 1952 – 1964), č. f. 1261/0/14, sv. 97, arch. j. 116/b. 2, „Zpráva z celostátní konference nejlepších pracovníků brigád mládeže“, 2. 5. 1956.

²²⁸ Např. projev předsedy ÚV ČSM na II. sjezdu ČSM v roce 1955, ÚV ČSM, *II. sjezd Československého svazu mládeže*, 3. – 6. II. 1955. *Projevy a dokumenty*, Praha 1955.

Tento problém setrval po celý zbytek padesátých let i v letech šedesátých. Nejvíce si na to stěžovali studenti a studentky ze stavařských škol, kteří poukazovali na fakt, že jsou prakticky zařazováni pouze na pomocné či manuální práce.²²⁹ Podobně si stěžovali studující prvních ročníků potravinářské fakulty VŠCHT, kteří byli v roce 1960 na praxi ve Smíchovském pivovaru. 3 Kčs na hodinu, které dostávali, nepovažovali za příliš velkou částku, ale byli rádi, že si na praxi alespoň něco vydělali. Hůře už vnímali své pracovní zařazení:

„...tady na stáčírně sudů pracujeme již víc jak měsíc a děláme stále tutéž práci – to znamená, že válíme naplněné sudy a na rampu a do skladu. A my bychom rádi poznali všechny provozy a seznámili se s chodem celého závodu. Podobně to mají i zbývající dvě skupiny. Jistě, podnik má nedostatek pracovních sil a nemůže nás stále přerazovat – ale přece jen je to škoda.“²³⁰

S rostoucím významem vědeckotechnické revoluce a jejím neustálým zdůrazňováním na všech mediálních úrovních rostla kritika špatné technické vybavenosti podniků. Tak dotazovaní studenti a studentky z ČVUT a Vysoké školy chemicko-technologické (VŠCHT) upozorňovali v dotazníku o problémech na vysokých školách, že „nepříznivě působí na studenty praxe v podnicích se zastaralou technikou, neboť studentům je brána důvěra v praktickou uskutečnitelnost pokrokových metod.“²³¹ Ve studentském časopise *Impuls* Vysoké školy zemědělské byla rubrika Století experimentů, ve které si redaktoři a redaktorky dělali v každém čísle legraci z technických nedostatků, které byli schopni satiricky spojovat s dobovým diskurzem. Například na jaře roku 1967 takto popsali třicíti kabely z budovy školy:

„V rámci zlepšení vzhledu naší školy bylo před několika měsíci mezi rektorátem a fakultou mechanizační instalováno umělecké dílo ‚Kabel a pět podpor.‘ Dílo vyjadřuje těsné spojení moderního zemědělství s technikou.“²³²

---

²²⁹ NA, č. f. 994/0/4, f. MŠK – KM, č. k. 13, k. 39, Návrh definitivních zásad pro zabezpečení žáků a studentů ve výrobě a rozbor dosavadních zkušeností, 13. 4. 1961.

²³⁰ REDAKCE, Praktikanti, *Elixír. Zpravodaj CV ČSM na VŠCHT*, r. 3, č. 1 a 2, 25. 10. 1960, s. 4 – 6, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r03-c01-02-25-10-1960-weigel-simek_1362523095.pdf, [7. 2. 2024].

²³¹ AMP, č. f. 1499, f. KSC – VV, inv. č. 81, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 15. 4. 1964.

²³² REDAKCE, Století experimentů, *Impuls. Časopis studentů VŠZ Praha-Suchdol*, roč. 3, č. 3 – 4, 1967, s. 28, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/impuls-r3-c3-4-kveten-cerven1967-otyp1_1428865976.pdf, [7. 2. 2024].

Z různých průzkumů a vyjádření studentů a studentek je zřejmé, že byli senzitivní k tomuto rozporu mezi deklaracemi a žitou realitou a byli schopni ho marxistickým jazykem artikulovat. Jedním z příkladů jsou slova posluchače Vysoké školy zemědělské:

„Jestliže základní otázkou komunistické výchovy je výchova ke komunistickému poměru člověka k práci, pak odstranění všech nedostatků, které brzdí výuku studenta, je základní podmínkou toho, aby studenti měli vědomí, že organizace a náplň studia je produktivní a plně zaměřena na získání takových vědomostí, kterých je třeba pro řešení stále náročnějších úkolů v rozvoji naší socialistické společnosti.“²³³

Již od roku 1964 se začali od pedagogů komunistů šířit hlasy, že spojení výuky s praxí naprosto selhává a nesplňuje svůj účel a mělo by být zrušeno, respektive organizováno na dobrovolné bázi. Učitelé z ČVUT selhávání výrobních praxí a brigád zdůvodňovali celkovou špatnou hospodářskou situací, která se promítala i na vybavení podniků. Několik měsíců, které zdržují studenty a studentky od běžné výuky, podle nich pouze způsobilo, že studenti a studentky se nejen kvůli špatnému vybavení a zařazování na manuální práce nic nového nenaučili, naopak ještě zapomněli i to málo z technických předmětů, které jim po maturitě zůstalo v hlavách.²³⁴

Fakt, že ze studentů a studentek se de facto stávala levná pracovní síla, která vykrývala nedostatek pracovníků, studující i pedagogové a pedagožky kritizovali. Jen v roce 1964 studenti a studentky ČVUT odpracovali více než 970 tisíc hodin a více než polovina z toho byla brána z vyučovacích hodin. V roce 1964 např. národní podnik Armabeton, který stavěl studentské koleje na Strahově, podmínil včasné ukončení stavebních prací účastí 200 studentů denně až do června roku 1965. Ve stejnou dobu se 300 studentů denně mělo podílet na výstavbě kolejí ve dvou pražských čtvrtích - na Petřínách a na Větrníku.²³⁵

Nespokojenost studentstva nevycházela pouze z právě prožívané zkušenosti, ale hrály v ni roli i představy o jejich budoucnosti. Nástup do zaměstnání absolventů vysokých škol byl ovlivněn diskurzem o reciprocitě socialistické společnosti. Absolventi vysokých škol měli vrátit společnosti to, že jim umožnila získat nejvyšší

---

²³³ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 83, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 12. 6. 1964.

²³⁴ Tamtéž, inv. č. 82, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 15. 5. 1964.

²³⁵ Tamtéž.

vzdělání. Z tohoto nároku vycházel systém rozmíst'ovacího řízení, na kterém se podílely školy, podniky i státní plánovací komise. Složitý systém umístěnek tak po konzultaci se studenty a studentkami, kteří na jeho výsledky měli nejmenší vliv, určoval, do jakého podniku nastoupí. K tomu se vázala povinnost zůstat na pracovní pozici minimálně 3 roky.²³⁶ Přestože se tento složitý systém v průběhu 50. a 60. let vyvíjel a měnila se důležitost role jednotlivých aktérů do procesu zapojených, v různé podobě existoval po celé sledované období.²³⁷

I zde se studující setkávali s nenaplněním svých očekávání a selháváním rozmíst'ovací infrastruktury. Problémy se podobaly nedostatkům z praxí a brigád. Z šetření z roku 1964 vyplynulo, že 40 % čerstvých absolventů na svém novém pracovišti vůbec neuplatnilo své vzdělání. Jejich kolegové a kolegyně bez vysokoškolského vzdělání – zato však s několikaletou praxí – pracovali na vyšších místech, zatímco oni byli zařazováni opět na nejméně důležitá místa. Infrastruktura rozdělování prací tak často umístila absolventa na pracovní místo, na které jejich vzdělání potřeba nebylo nebo naopak nestačilo. Protože v podnicích často chyběly doškolovací kurzy, čerstvým absolventům byla často ukládána náročná manuální práce. Když po 3 letech mohli ze zákona změnit zaměstnání, nabyté znalosti už mohly přijít vniveč. V jiných případech sice studenti i studentky své vzdělání využít mohli, avšak závody nebyly dostatečně vybaveny, aby naplnily jejich představy o moderním socialistickém podniku, o kterém slýchaly na školách.²³⁸

Představu o životní situaci absolventů vysokých škol ztvárnil student ČVUT ve studentském časopise *Buchar* v kritickém textu s názvem Krátká divadelní hra s nepříliš absurdním námětem. Tak to ještě bývá:

„Děj prvý: Vážení soudruzi, dovoluji vám, abych vás jménem závodu co nejsrdčněji uvítal. Přicházíte do našeho závodu, jistě se vám bude líbit u nás. U nás bude o vás co nejlépe postaráno. Budeme pečovat o váš odborný růst i o vaši morální vyspělost. Jsme přesvědčeni, že budete nadšeni našimi halami, celým naším závodem a především organizací práce, která je zásluhou vedení našeho závodu skutečně na výši.

---

²³⁶ RÁKOSNÍK, Jakub, *Sovětské sociální státní. Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu*, Praha 2010, s. 382.

²³⁷ NEBŘENSKÝ, Z., *Marx, Engels, Beatles*, s. 219 – 298.

²³⁸ NA, č. f. 994/0/4, f. MŠK – KM, č. k. 3, Návrh zásad pro novelizaci vlád. Nařízení č. 16/1963 Sb. o umístění absolventů vysokých škol, konzervatoří a středních odborných škol, 25. 2. 1965.

Děj druhý: Jo, Franto, tady máš ty nový soudruhy. Tak támhleten je dost silnej, tak by mohl v soustružně vozit špony. Vás dva si vezme Tonda k ruce, a abych nezapomněl, v přípravě nemá kdo jezdit s ještěrkou, tak tam by mohl jít ten poslední, má specializaci dopravní zařízení, tak to je akorát.²³⁹

Po celé sledované období se tak ve studentské každodennosti nenaplněovaly přísliby spojené s vědeckotechnickou revolucí. Špatné prostorové i technické vybavení fakult nekorespondovalo s příslibem zlepšování materiálních a technologických podmínek studia. Na výrobních praxích či brigádách nebylo znát deklarované racionální řízení podniků a konečně nefunkční rozmísťovací řízení a přidělování zaměstnání studentům i studentkám v podnicích na pozice nesouvisející s jejich vzděláním či nízké mzdy a absence dostupného bydlení v okolí podniku nenaplněvalo studenty a studentky pocitem uznání, které by jim, jako budoucím představitelům pokroku, mělo náležet. Prvotním zdrojem masové studentské mobilizace, která vedla k rozkladu vysokoškolských struktur ČSM, se však staly nefunkční elektrické kabely na strahovských kolejích, tedy selhání technické infrastruktury.

Technické infrastruktury jsou v nejzákladnější definici Briana Larkina „vestavěné sítě, které zprostředkovávají pohyb zboží, lidí a myšlenek a umožňují jejich výměnu v prostoru.“²⁴⁰ Jak však upozorňuje nejen on, technické infrastruktury se v moderních společnostech staly důležitým aspektem vládnutí a rozdělování. „Jestliže infrastruktury distribuují věci, energie, informace, jídlo, vodu a další zdroje nezbytné pro člověka i jiné organické materiály, pak distribuují i život samotný.“²⁴¹ Jako takové se moderní infrastruktury stávají elementem technopolitiky a moci. V distribučních sítích konkrétních infrastruktur tak můžeme sledovat, „komu, co a za co je distribuováno, komu nikoli a jak se tvoří ona štěpící linie.“²⁴² Technické infrastruktury se tak v moderních společnostech stávají místem častého politického vyjednávání – a to zvláště tam, kde dochází k jejich selhání, či kde chybí úplně. To se stalo také na strahovských kolejích.

---

²³⁹ LK, Krátká divadelní hra s nepříliš absurdním námětem. Tak to ještě bývá, *Buchar. Orgán studentů ČVUT Fakulty strojního inženýrství*, č. 5, listopad 1965, s. 14 – 15, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/buchar-c05-02-11-1964-oa-hrdlicka_1362524886.pdf, [7. 2. 2024].

²⁴⁰ LARKIN, B. *The Politics and Poetics of Infrastructure*, s. 328, překlad převzat z KUŘÍK, B., *Temporal Collision*, s. 311.

²⁴¹ KUŘÍK, BOB, *Temporal Collision*, s. 308.

²⁴² Tamtéž.

Koleje na Strahově nejen že nevyřešily úplně problém s nedostatkem bytů, zároveň přinášely od začátku zklamání, co se týče jejich vybavenosti. Pokoje byly malé, často netekla teplá voda či nefungovalo topení. Přestože podobné problémy prožívali studující na různých dalších kolejích, neplatilo to plošně pro všechny. Například v podobné době byly postaveny koleje v Praze na Suchdole, které si studenti a studentky pochvalovali.²⁴³ Podobně pozitivně mluvili studující z Ústí o podmínkách na kolejích v Olomouci, či Plzeňané o kolejích v Pardubicích.²⁴⁴ Přestože většina studujících podmínky na kolejích spíše kritizovala, zmíněné pozitivní příklady u nich spíš vyvolávali pocity, jaké by koleje mohly být. Ještě kritičtější však byly zkušenosti ze zahraničí. Přestože řada studentů a studentek po návratu ze studijních pobytů vzpomínalo, že tamní univerzity řešili podobné problémy s bydlením jako v Československu, některé zkušenosti z kapitalistického Západu však byly naopak pozitivní, což kontrastovalo se zdůrazňováním o podmínce socialismu ke spravedlivé distribuci výtobytků vědeckotechnické revoluce.²⁴⁵

Historik a antropolog Rudolf Mrázek ve své práci popisuje, jak infrastruktury v moderní společnosti vytvářejí smyslové a politické zkušenosti (demonstruje to na příkladu koloniální Indonesie, kde např. čistota silnic měla performovat čistotu demokracie).²⁴⁶ Podobně můžeme vnímat absenci tepla či světla na studentských kolejích, tedy v době budování národních, mezinárodních i vesmírných infrastruktur: studená voda pak může symbolizovat pocit zneuznání. Nebo ještě jinak, nefunkční centrální topení mohlo symbolizovat nefungující centrální plánování či dokonce nefunkční demokratický centralismus.

O nefunkční infrastruktuře, která distribuuje základní vjemově získávané potřeby, satiricky napsal redaktor *Elixíru* ve své vzpomínce na praxi v NDR:

„Často nás děsila německá důkladnost. Představte si, že otočíte vypínačem, a světlo svítí, otočíte kohoutkem a voda teče, rovněž výtahy jezdí a zvonky zvoní. Jedním

---

²⁴³ -PRO-, Darovanému, *Elixír. Časopis studentů VŠCHT v Praze*, r. 8, bez čísla, duben 1966, s. 6, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r08-necislovano-duben-1966-lp-dnebosky_1362082724.pdf, [7. 2. 2024].

²⁴⁴ REDAKCE, *Hejrup, časopis VV ČSM na PF v Ústí n. L.*, nečíslováno, 3. května 1965, s. 4, <https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2022/04/Hejrup-dubenkveten-03-05-1965.pdf>, [7. 2. 2024].

²⁴⁵ REDAKCE, Z mezinárodního studentského semináře pořádaného Stockholms studentkarers centralorganisation SSCO ve Stockholmu ve dnech 3. – 9. 10. 1965, *Aktuality, vydává vysokoškolská rada ÚV ČSM*, č. 2, 1966, s. 23 – 24, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/aktuality-1966-c02-lp-dnebosky_1361612074.pdf, [7. 2. 2024].

²⁴⁶ MRÁZEK, R. *Engineers of Happy Land*, s. 8.

slovem – hrůza. S velikou horlivostí jsme prověřovali všechny tyto mechanismy a způsobilo nám nesmírnou radost, když jsme konečně našli jedno světlo, které nesvítilo. Proslýchá se však, že jej používala vedle bydlící skupina Pardubičáků.“²⁴⁷

Bodem zlomu se pak staly na Strahově výpadky elektrického proudu způsobené špatně položenými kabely. Ty byly položeny v roce 1965 a už od počátku technici věděli, že se jedná o nevhodně zvolené kabely. Kvůli nedostatku času a prostředků však stejně byly položeny.²⁴⁸ Když se tak 31. října 1967 potkaly nejprve desítky později stovky studujících před kolejemi, prostor okolo nich ozařoval svit ze svíček ne z elektrických lamp. Na vlastní kůži tak pociťovali nenaplnění příslibů modernity nuceným využíváním vosku, tedy materiálu spojeného se starším obdobím. Ústřední heslo demonstrace „Chceme světlo!“ tak sice můžeme vnímat jako metaforu požadavku po demokratizaci, zároveň ho můžeme číst zcela doslovně.

---

²⁴⁷ -TL-, Praxe v cizině, *Elixir. Zpravodaj CV ČSM VŠCHT v Praze*, č. 1, r. 4, 30. září 1961, s. 6, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r04-c01-30-09-1961-lp-weigel_1362523580.pdf, [7. 2. 2024].

²⁴⁸ NA, č. f. 1261/0/45, KSČ – ÚV - Kancelář Antonína Novotného, k. 42, inv. č. 93, Informace o demonstraci studentů dne 31. 10. 1967 v souvislosti s havarijní situací v areálu kolejí Strahov.

4. Rozpory pravdy: problémy s informovaností

„Je lepší říkat pravdu, protože ta je největší spojenkyně revoluce.“²⁴⁹

Luboš Kohout, předseda CZV KSČ FF UK, 1965

Komunistické hnutí mělo od svých zakladatelů Karla Marxe a Bedřicha Engelse až po konkrétní vykonavatele socialistické moci ve 20. století specifický vztah k pravdě. Zatímco kapitalismus měl být založen na falešném vědomí mas a jako takový měl být celý založený na lži, kterou vládnoucí kapitalisté udržovali k ovládnutí dělnické třídy,²⁵⁰ komunisté naopak disponovali objektivním poznáním společenských vztahů i historického vývoje, který nezastavitelně šel ke komunismu – do říše svobody.²⁵¹ Komunisté a především komunistické strany tak měli být obdařeni specifickou epistemologickou předností pochopit objektivní dějinný pohyb, což mělo navíc legitimizovat mocenský monopol komunistických stran.

Vrcholu epistemologického primátu dosáhly komunistické strany za stalinismu, jak píší historici Jan Mervart a Jiří Růžička: „Stalinismus byl důsledně založen na leninské představě strany jako avantgardy dělnické třídy, která měla disponovat exkluzivním přístupem k poznání – a která na tomto základě měla také oprávnění realitu, jakmile ji poznala, měnit prostřednictvím politické akce.“²⁵² V poststalinismu byla tato epistemologická síla strany lehce umenšena, především bylo v praxi umožněno vícero aktérům zprostředkovávat pravdu subjektivně (především ve vědě a umění).²⁵³ Přesto však komunisté i nadále pracovali s dichotomií falešného kapitalismu a objektivně pravdivého socialismu a komunistické strany i nadále platily za garantky správného výkladu pravdy.²⁵⁴

²⁴⁹ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 89, č. f. 1499, k. 7, Zápis ze zasedání slavnostního pléna 25. 11. 1965.

²⁵⁰ KOPEČEK, Michal, Hledání ztraceného smyslu revoluce, s. 329, RUMML, Vladimír, SROVNAL, Jindřich, Nové problémy marxistické filosofie a staré prohřešky proti materialistické dialektice, Filosofický časopis 7/1959, s. 303 – 304, MITIN, Mark Borisovič, *Demokracie sovětská a demokracie buržoazní*, Praha 1949, s. 11 – 15.

²⁵¹ KOLÁŘ, P., *Soudruzi a jejich svět*, s. 12.

²⁵² MERVART, J., RŮŽIČKA, J., „Rehabilitovat Marxe!“, s. 17.

²⁵³ Tamtéž, s. 17 – 18.

²⁵⁴ Historik Michal Kopeček ve své knize o zrodu marxistického revizionismu ve střední Evropě popsal, jak se marxistický filozof Ladislav Tondl snažil překonat schematické pojetí marxistické epistemologie a

Tento dichotomický výklad pravdivosti také v sociální realitě vytvářel určité potenciálně rozporné pole – jestliže je socialismus objektivní pravda, proč státní aparát omezuje cestu k poznání (cenzura)? Jestliže komunistická strana (či dceřiné organizace jako ČSM) je garantka distribuce pravdy, je také garantkou distribuce informací. A právě kritika přístupu k informacím představovala nejen jeden z leitmotivů studentské kritiky, ale stala se také jedním z katalyzátorů strahovských událostí v říjnu roku 1967.

Kritika špatné distribuce informací se objevovala v celé řadě oblastí: od té nejobecnější, které se týkaly mezinárodního či tuzemského politického dění až po ty nejnižší, které se vztahovaly např. k podmínkám studentské praxe. Rozpor o distribuci informací, jak bylo zmíněno v předchozích kapitolách, hrál klíčovou roli již v roce 1956, kdy lidé nejen nechápali to, jak mohla strana v minulosti lhát o svém dřívějším vůdci, ale také to, jak se o Stalinových zločinech vůbec dozvěděli – z médií falešného kapitalismu.²⁵⁵ Kritika špatné informovanosti hrála ve studentských rezolucích klíčovou roli, například v Rezoluci Fakultní organizace ČSM Matematicko-fyzikální fakulty UK studující psali:

„Žádáme, aby náš tisk, rozhlas i zpravodajský film informovaly veřejnost daleko rychleji, pravdivěji a samostatněji než dosud. Proti západnímu tisku i tisku jiných lidově demokratických zemí seznamoval veřejnost s některými výsledky XX. sjezdu KSSS opožděně. Některé podstatné skutečnosti obsažené v projevech vedoucích představitelů mezinárodního dělnického hnutí prostě zamlčel. Často pak dochází k tomu paradoxu, že i o záležitostech strany se dozvídáme dříve z buržoazních pramenů. Považujeme strach před buržoazními názory, které je možné v polemice věcně vyvracet, za zcela neodůvodnitelný.“²⁵⁶

Tyto principiální požadavky doplnili zcela konkrétními: více společenské diskuze, víc informací o stranických a vládních rozhodnutích, konec omezování dovozu západní literatury, časopisů a tisku, konec rušení západního rozhlasu, informace o hospodářských úspěších i neúspěších kapitalistických i socialistických ekonomik, větší

---

jak silnou potřebu se s jeho texty vypořádat to vyvolalo u stranických propagandistů, KOPEČEK, M., *Hledání ztraceného smyslu revoluce*, s. 322 – 332.

²⁵⁵ MATTHEWS, J. P. C., *Majáles 1956*, s. 12.

²⁵⁶ Rezoluce Fakultní organizace ČSM Matematicko-fyzikální fakulty UK, in: MATTHEWS, J. P. C., *Majáles 1956*, s. 41 – 45.

možnosti vycestovat do zahraničí, ale i více informací o práci vedoucích pracovníků na různých úrovních socialistické společnosti i práci svazových orgánů.²⁵⁷

Stejně jako u jiných zkoumaných témat i u distribuce informací vedení ČSM v květnu 1956 přiznalo, že selhávalo a přislíbilo nápravu. Ve své květnové rezoluci, tak konstatovalo:

„Velké myšlenky marxismu-leninismu byly dosud umrtvovány vážnými nedostatky v dosavadním systému učebního roku i frázovitým a dogmatickým výkladem. Mládež přitom nedostávala odpověď na vážné otázky našeho života. Neumožňovali jsme ji správně se orientovat ve složitých otázkách budování socialismu. Ústřední výbor soudí, že v zájmu odstranění těchto nedostatků je nutné všestranně napomáhati rozvoji otevřené diskuze v celé naší propagandistické práci. [...]“²⁵⁸

Ve stejné rezoluci ale také přislíbil řadu konkrétních příslibů, které měly vést k lepší studentské informovanosti:

„Svazácké organizace ať pořádají pro mládež večery otázek a odpovědí za účasti zkušených a vzdělaných pracovníků, funkcionářů, poslanců, umělců, vědců, sportovců atd. [...] Významnou výchovnou zbraní našeho Svazu je jeho tisk. Časopisy mládeže se musí stát otevřenou tribunou názorů mladé generace, musí jí být blízké a rozšiřovat její obzor i znalost a vést k tvořivé účasti na výstavbě socialismu, i bojovat proti všem nezdravým zjevům v práci ČSM, i v životě mládeže. [...] Ústřední výbor se současně obrací na Ministerstva zahraničních věcí a financí s žádostí, aby podstatně zjednodušila a zrychlila vyřizování formalit spojených s cestou do zahraničí a tak pomohla rozvíjení mezinárodních styků mládeže.“²⁵⁹

Jeden ze způsobů, jak se strana i svaz pokoušeli zlepšit studentskou informovanost, byl politický program oficiálně nazvaný *Strana hovoří s mládeží*. Jednalo se o diskuzní besedy studentů a studentek s čelními představiteli strany či veřejného života na různá témata. Jejich počet vzrůstal zejména v druhé polovině šedesátých let. Přestože se nejednalo o systémové vyřešení problémů s distribucí informací, jejich návštěvnost ukazovala nejen na velký hlad mladých lidí po

---

²⁵⁷ Rezoluce Fakultní organizace ČSM Matematicko-fyzikální fakulty UK, in: MATTHEWS, J. P. C., *Majáles 1956*, s. 41 – 45.

²⁵⁸ Resoluce IV. plenárního zasedání Ústředního výboru ČSM, *Mladá fronta*, 15. 5. 1956, s. 3 – 4.

²⁵⁹ Tamtéž.

informacích, ale také na jejich velkou popularitu. Na té se shodovali jak straníci, tak studující.²⁶⁰

Jestliže základní zdroj informací měl představovat denní tisk, mezi studujícími k němu panoval po celé sledované období spíše negativní vztah – a to jak k *Rudému právu*, tak k oficiálním svazovým novinám *Mladé frontě*.²⁶¹ Hodnotili je obecně negativně, především za nezáživnost, ale také za nedostatek informací o tuzemské i mezinárodní politice. Specifická kritika denního tisku neargumentovala jen špatnou distribucí informací ke studentstvu, ale i obráceně – špatnou či žádnou informovaností o studentech či studentských akcích. Studenti a studentky tak kritizovali absenci zpráv o politických aktivitách studentstva, jako byly lokální či celostátní konference,²⁶² ale například i informace o majálesu. Tradičně v ironickém hávu tak referoval pražský strojařský časopis *Buchar* v květnu 1965:

„Dále musíme vyjádřit svou vděčnost, že náš tisk taktně pomlčel o všech drobných nedostacích, které se na úspěšném majáles vyskytly, tím, že o majáles nenapsal, kromě nedělních deníků, ani řádku.“²⁶³

Zejména *Mladá fronta*, oficiální noviny ČSM, se staly terčem kritiky. Na rozdíl od *Rudého práva* měla sloužit k potřebám mladých, a proto od ní měli studující i vyšší očekávání. Přestože v 60. letech začal růst důraz na specifické potřeby různých sociálních vrstev – tedy i například studujících,²⁶⁴ nepřevážilo to argument o potřebě jednotné mládeže. Svazácký tisk se tak věnoval více specifikům mladého dělnictva, kterého bylo několikanásobně více než studentů a studentek vysokých škol. Suplovat mediální a informační potřeby studujících tak měly především studentské časopisy. Přestože příslib studentského deníku se objevoval v celém sledovaném období, studující se nakonec v roce 1965 dočkali pouze všestudentského týdeníku *Student*.²⁶⁵ Od druhé poloviny padesátých let tak roli médií hrály především menší studentské časopisy, které

---

²⁶⁰ -HRK-, Hovory se stranou, *Elixír. Časopis studentů VŠCHT v Praze*, r. 8, č. 5, leden 1965, s. 7, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r08-leden-1966-lp-dnebosky_1362082245.pdf, [7. 2. 2024], AMP, č. f. 1499, f. KSC – VV, inv. č. 83, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 12. 6. 1964.

²⁶¹ AMP, č. f. 1499, f. KSC – VV, inv. č. 81, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 15. 4. 1964.

²⁶² ĎARF, Tisk cudně pomlčel, *Elixír. Časopis studentů VŠCHT v Praze*, r. 9, č. 6, 23. června 1967, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r09-c06-23-06-1967-lp-weigel_1428863016.pdf, [7. 2. 2024].

²⁶³ -JAJ-, Majáles, *Buchar, Orgán studentů ČVUT Fakulty strojního inženýrství*, č. 7, 28. 5. 1965, s. 18, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/buchar-c07-28-05-1965-oa-hrdlicka_1361623038.pdf, [7. 2. 2024].

²⁶⁴ KNAPÍK, J., FRANC, M. a kol., *Mezi pionýrským sátkem a mopedem*, 386 – 387.

²⁶⁵ REDAKCE, Konečně vyjde, *Elixír. Časopis studentů VŠCHT v Praze*, r. 8, č. 1, září 1965, s. 3.

byly zakládány buď jako oborové časopisy jednotlivých škol, či jako celoškolské časopisy. Nejen studenti a studentky, ale i komunističtí funkcionáři na vysokých školách jim rozuměli jako suplementům ke studentské informovanosti.²⁶⁶

Studentské časopisy byly zakládány oficiálně pod hlavičkou fakultních výborů ČSM jednotlivých škol. Redakci tvořili pouze studenti a studentky a jména časopisů většinou určitým způsobem korespondovala s tématem studovaného oboru, např. *Elektron* (Fakulta elektrotechnická na Vysokém učení technickém v Brně) či *Reflex* (Fakulta všeobecného lékařství UK v Praze). Přesný počet bohužel stále není znám (a nepodařilo se ho dohledat ani autorovi této práce), jistě však můžeme mluvit o desítkách takových časopisů po celé republice. Například v roce 1966 jich v jeden moment vycházelo 37.²⁶⁷

Jejich náplň se v průběhu sledovaného období relativně proměňovala. Oficiálně měly tvořit především prostředníka informací mezi fakultními výbory ČSM a studujícími, o což se většinou redakce časopisů pokoušely. Po celé sledované období tak informovaly např. o možnostech brigád, které ČSM vypisovalo, či o důležitých událostech na škole. Zejména v šedesátých letech ale také studentské časopisy paradoxně představovaly hlavní platformu kritiky konkrétních problémů svazu a zejména kritiku vedení, tedy Ústředního výboru.

Podobu časopisů hlavně po obsahové stránce ovlivnila tzv. *politika důvěry* prosazovaná od první poloviny 60. let. Ta měla představovat stranickou politiku vůči studentstvu, založenou na větší podpoře specifických studentských potřeb, větší míru studentského politického zapojení, ale také vyšší zodpovědnost. *Politika důvěry* měla deklarativně za cíl vychovávat budoucí elitu, která bude schopná samostatně řešit celospolečenské problémy.²⁶⁸ *Politice důvěry* se věnují i další části této dizertační práce, pro tuto kapitolu je však důležité, že v rámci diskurzu politické důvěry bylo zdůrazňováno, že studující mají upozorňovat na problémy, které se týkají jejich studia a vysokých škol, ale také na celospolečenské problémy.²⁶⁹

---

²⁶⁶ REDAKCE, O informovanosti a o VOV, *Bulletin VOV ČSM Praha*, pol. března. 1967, s. 4 – 6.

²⁶⁷ REDAKCE, Informace, *Aktuality*, vydává vysokoškolská rada ÚV ČSM, č. 5, 1966, s. 7, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/aktuality-1966-c05-lp-dnebosky_1361612211.pdf, [7. 2. 2024].

²⁶⁸ POLÁK, Michael, *Politika ulice*, s. 232 – 233.

²⁶⁹ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 1034, Protokol ustavující konference VV KSČ v Praze, konané dne 3. listopadu 1963.

Přestože není možné najít jednu přesnou událost či konkrétní moment, kdy se studentské časopisy proměnily z primárně informativních a pouze lehce kritických na výrazné kritické médium, obecně to můžeme podobně jako na celospolečenské dynamice sledovat především od roku 1963, kdy byly založeny dvě nové instituce: Vysokoškolský obvodní výbor ČSM (dále VOV ČSM) ve všech vysokoškolských městech a Vysokoškolský výbor KSČ v Bratislavě, Brně a Praze. Zatímco prvně zmiňovaný výbor ČSM byl určen studujícím, ve VV KSČ zasedali komunističtí pedagogové a pedagožky.²⁷⁰ Obě instituce vznikly mimo jiné jako institucionální vyjádření *politiky důvěry* a na zakládajících konferencích obou institucí padaly apely na větší kritickou úlohu studentů a studentek. Tyto instituce byly mimo jiné zakládány proto, aby se zlepšila studentská informovanost, jak uvedl jeden z hlavních stranických ideologů Jiří Hendrych na zakládající konferenci VV KSČ:

„To byl prvořadý úkol vysokoškolských úkolů v dnešní době, cílevědomé úsilí, aby studenti daleko lépe, včas a důsledně byli seznamováni s problémy vnitropolitického i mezinárodně politického charakteru.“²⁷¹

Tato proměna roku 1963 je patrná například na časopise *Elixír* (VŠCHT), který vycházel už od roku 1958 a až do roku 1963 má charakter spíše informativního a humoristického charakteru, zatímco od roku 1964 se stal jedním z nejkritičtějších časopisů v celém Československu. Podobně svoji úlohu viděli redaktoři Bulletinu studentů a studentek pražské Fakulty osvěty a novinářství:

„Věcně a pravdivě informovat studenty FONu o věcech, které se jich týkají, což je o to důležitější, že dosud má monopol na informace ÚV ČSM, který ho ve svém tisku mnohdy až nepřípustně zneužívá.“²⁷²

Komunističtí a svazoví funkcionáři tak apelovali na studenty a studentky, aby zakládali časopisy a kritizovali věci kolem sebe, což vedlo hned k prvnímu a zároveň klíčovému rozporu. Redakce časopisů se opakovaně setkávaly s cenzurními či jinými administrativními zásahy. Tuto zkušenost nepodstupovali nutně všichni, například časopis *Elixír* vycházel od roku 1958 až do roku 1969 bez ostřejší zkušenosti s represí a

²⁷⁰ OTÁHAL, Milan, *Studenti a komunistická moc*, s. 15 – 16.

²⁷¹ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 1034, k. 7, Protokol ustavující konference VV KSČ v Praze, konané dne 3. listopadu 1963.

²⁷² KAVAN, Jan, *Hic sunt Leones*, *Bulletin fakultního výboru ČSM FON*, 26. 4. 67, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-fv-csm-fon-1967-04-26_1515052250.pdf, [7. 2. 2024].

to patřil k těm nejkritičtějším. Naopak například časopis *Buchar*, kde byl šéfredaktorem jeden z nejhlasitějších kritiků struktur ČSM Jiří Müller, se setkával s administrativními zásahy opakovaně. První represivní zkušeností bylo pozastavení vydávání *Bucharu* v roce 1965 za kritický text o vojenské službě.²⁷³ Později začal vycházet znovu, ale Jiří Müller nesměl nadále zastávat post šéfredaktora.²⁷⁴ U kritičtějším časopisů se tak stávalo, že musely projít kontrolou pedagoga buď z fakultní základní organizace KSČ či VV KSČ.²⁷⁵

Jedním z témat informovanosti se stal vztah k Západu. Šlo zejména o západní literaturu a kulturu obecně, ale také o cesty na Západ. Oboje se stalo součástí fundamentální kritiky, o které jsem psal na začátku této kapitoly: jestliže je socialismus objektivně lepší a pravdivější, proč by se měl regulovat přístup ke kapitalistické kultuře či cesty na Západ? Z pohledu praktické ideologické politiky KSČ to bylo samozřejmě složitější. Po celé sledované období strana pracovala s diskurzem nebezpečí ideologické diverze, která mohla zasáhnout i studentské prostředí.²⁷⁶ To bylo posilováno zejména zmiňovaným schrödingerovským pohledem na studující, kteří jako součást pokrokové mládeže byli zároveň náchylní k osvojování reakční ideologie.

Každopádně v šedesátých letech ruku v ruce s rostoucím důrazem na sociální jednotu a zároveň větší důvěrou kladenou studenstvu rostl nejen dovoz zahraniční literatury a umění obecně, ale přibývalo možností cestovat nejen „na Východ“, ale také „na Západ“. Zvláště ve vědě a filozofii docházelo v 60. letech k expertní komunikaci napříč železnou oponou,²⁷⁷ což se projevilo i v ediční literární činnosti či přístupu k zahraničním informačním zdrojům. Vycházela tak díla nejen celé řady marxistických či s marxismem sympatizujících autorů či autorek, jako byli například Herbert Marcuse,

---

²⁷³ REDAKCE, Zpráva o STARu, *Buchar*, *Orgán studentů ČVUT Fakulty strojního inženýrství*, č. 7, 28. 5. 1965, s. 29, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/buchar-c07-28-05-1965-ohrdlicka_1361623038.pdf, [7. 2. 2024].

²⁷⁴ REDAKCE, Co je s Bucharem???, *Elixir*. Zpravodaj CV ČSM VŠCHT v Praze, r. 7, nečíslováno, červen 1965, s. 4, <https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2022/04/Elixir-r07-cerven-1965-LP-Weigel-Simek.pdf>, [7. 2. 2024].

²⁷⁵ MÜLLER, Jiří, A opět znovu, *Buchar*. *Orgán studentů ČVUT Fakulty strojního inženýrství*, č. 5, 2. 11. 1964, s. 1, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/buchar-c05-02-11-1964-ohrdlicka_1362524886.pdf, [27. 2. 2024].

²⁷⁶ např. AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 89, č. f. 1499, k. 7, Zápis ze zasedání slavnostního pléna 25. 11. 1965.

²⁷⁷ Různé formy expertní komunikace mezi západními a východními expertními světy popisují tyto publikace: SOMMER, V., a kol., *Řídit socialismus jako firmu*, KOPEČEK, Michal (ed.), *Architekti dlouhé změny. Expertní kořeny postsocialismu v Československu*, Praha, s. 201, SUK, Jiří, *Veřejné záchodky ze zlata*, s. 20.

Simone de Beauvoir, Theodor Adorno, Ernest Fischer či Jeana-Paula Sartre, ale i celé řady nelevicových autorů, jako např. filozofka Hannah Arendt, americký spisovatel Tennessee Williams či švýcarský autor Friedrich Dürrenmatt.²⁷⁸

Přestože cestovat v rámci studia na Západ bylo možné po celou dobu, zejména v padesátých letech byly tyto možnosti velmi omezené. Přísliby z roku 1956 o větších možnostech tohoto cestování se začaly plnit zejména až v šedesátých letech. Možností, jak někam vycestovat, bylo několik. První možností byly tzv. budovatelské tábory, které se konaly na obou stranách železné opony. Sjížděla se na nich (zejména) studující mládež z celé Evropy a v různých zemích společně pracovali na konkrétních stavebních projektech zejména veřejného či sociálního charakteru. Například jen v roce 1965 bylo takových budovatelských táborů v Československu 5 (např. ve Žďáru nad Sázavou se stavěly obytné domy). Na zahraniční budovatelské tábory se v témže roce vydalo zhruba 177 studujících do 12 různých zemí (NSR, Francie, Maďarsko, Anglie, Finsko, Švédsko, Dánsko, Turecko, Itálie, Rakousko, Jugoslávie, Holandsko).²⁷⁹ Podobný způsob cestování do zahraničí představovaly tzv. výměnné brigády, které se ale konaly pouze v zemích východního bloku. V roce 1965 jich využilo zhruba 340 studujících.²⁸⁰

Dalším způsobem zahraničního výjezdu byly mezinárodní výměnné praxe. V roce 1965 tak mohlo do zahraničí vyjet zhruba 600 studujících, kteří zamířili do téměř všech západoevropských zemí.²⁸¹ Zahraničních praxí bylo také možné se zúčastnit v rámci mezinárodních studentských odborných programů, zejména IASTE (International Association for Exchange of Students for Technical Experience) a IFMSA (International Federation of Medical Students Associations), v rámci kterých

---

²⁷⁸ POUSTA, Zdeněk, Akční program KSČ z roku 1968 a vysoké školy, in: *Česká věda a Pražské jaro (1963 – 1970)*, Praha 2001. s. 13, Redakce, Buchar doporučuje, Buchar. Orgán studentů ČVUT Fakulty strojního inženýrství, vydává Fakultní výbor ČSM, 1964, č. 2, s. 30.

²⁷⁹ REDAKCE, Mezinárodní budovatelské tábory, *Aktuality*, vydává vysokoškolská rada ÚV ČSM, č. 6, 1965, s. 12, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/aktuality-1965-c06-lp-dnebosky_1361611807.pdf, [7. 2. 2024].

²⁸⁰ REDAKCE, Hodnocení praktických forem mezinárodních styků studentů v roce 1965 a jejich perspektiva v r. 1966, *Aktuality*, vydává vysokoškolská rada ÚV ČSM, 1966, č. 2, s. 14, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/aktuality-1966-c02-lp-dnebosky_1361612074.pdf, [7. 2. 2024].

²⁸¹ REDAKCE, Mezinárodní budovatelské tábory, *Aktuality*, vydává vysokoškolská rada ÚV ČSM, č. 6, 1965, s. 12, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/aktuality-1965-c06-lp-dnebosky_1361611807.pdf, [7. 2. 2024].

v roce 1965 vyrazilo do zahraničí zhruba 270 studujících, z nichž víc jak polovina do západoevropských zemí.²⁸²

Organizaci těchto výjezdů měly na starost struktury ČSM na vysokých školách. Není třeba dodávat, že byl o výjezdy mimořádný zájem. Jistým ukazatelem touhy studujících po větším množství informací o Západě byly reportážní články, kterými se v šedesátých letech plnily studentské časopisy. Tyto reportáže byly plné informací o místních lidech – co jedí, jak cestují, jak bydlí, jak studují, koho volí, ale také o památkách, vysokoškolských systémech, dopravní infrastruktuře atd. Nejednalo se o nadšené texty o Západu, ale vesměs o střízlivé až kritické reportáže.²⁸³

Přesto se i tyto cesty staly jedním z častých zdrojů kritiky. Zejména ČSM byl kritizován za to, že studenty a studentky nedostatečně informoval o možnostech výjezdů. Vedle toho ale studující opakovaně kritizovali distribuci informací o samotném výjezdu. Svou zkušenost pro časopis *Elixír* popsala studentka VŠCHT Ludmila Snopová. Ta nejdříve velice pochválila možnost cestovat na Západ a její zkušenost z rakouského výměnného tábora. Hned po úvodních větách se ale opřela do ČSM:

„Předně cestovní odbor [ČSM] nebyl schopen zajistit včas pasy a víza, takže jsme do tábora přijeli o 14 dní později. Přitom vízum v pasu bylo vystaveno včas, jenže si pro něj asi nikdo nepřišel. Já sama jsem se na cestovním odboru několikrát po vízu ptala, ale vízum prý ještě nebylo vystaveno. Jízdenky objednané v Čedoku byly hotové asi za dalších 6 dní. Na můj osobní zákrok Čedok beze všeho vystavil jízdenky na počkání. Do tábora jsme odjížděli beze všech informací. Na dotaz, jak se dostaneme 60 km od stanice vlaku do tábora v Alpách, mi soudružka Žáková odpověděla, abychom jeli stopem. Jedině proto, že jsme si vyměnili na vlastní pěst nějaké peníze v bance, jsme se dostali do tábora autobusem. [...] Každý účastník tábora dostal předem od organizace prospekt, ve kterém byl popsán druh práce v táboře a informace o ubytování. Především to, aby si každý účastník přivezl spací pytel. My jsme vůbec žádný prospekt nedostali a tak mělo vedení tábora velkou práci sehnat pro nás pár dek na spaní. To všechno jsou

---

²⁸² REDAKCE, Hodnocení praktických forem mezinárodních styků studentů v roce 1965 a jejich perspektiva v r. 1966, *Aktuality, vydává vysokoškolská rada ÚV ČSM*, 1966, č. 2, s. 7 – 8, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/aktuality-1966-c02-lp-dnebosky_1361612074.pdf, [7. 2. 2024].

²⁸³ Např. HAUSNER, Petr, Sám v Řecku, *Buchar, Orgán studentů ČVUT Fakulty strojního inženýrství*, č. 8, 20. 11. 1965, s. 4, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/buchar-c08-20-11-1965-ohrdlicka_1362526364.pdf, [7. 2. 2024].

sice jen maličkosti, ale myslím, že nedávají dobrý obraz o naší organizaci. Bylo by proto třeba, aby Cestovní odbor ÚV ČSM věnoval větší pozornost organizaci těchto táborů a především účastníky dokonale informoval. Alespoň o přesné adrese tábora (kterou jsme neznali).“²⁸⁴

Kritika informovanosti od ČSM nejen o studijních či vnitrosvazových záležitostech se stala jednou z největších kritik a vedla ke snižování popularity svazu mezi studentstvem. Exemplární událostí byly diskuze před V. sjezdem ČSM a přípravy na něj. Sjezdu předcházela o rok a půl dříve v prosinci 1965 celostátní konference vysokoškoláků a vysokoškolaček, na které se z iniciativy propagátora větší studentské nezávislosti Jiřího Müllera tématizovala potenciální federace ČSM, tedy větší decentralizace na dělnickou, učňovskou a vysokoškolskou mládež (viz další dvě kapitoly).²⁸⁵ Tento sjezd tak vyvolával mezi studentstvem poměrně vysoká očekávání. Samotná vysokoškolská rada ÚV ČSM dopředu deklarovala potřebu důkladné předsjezdové diskuze. Sjezd se měl konat v červnu roku 1967, ale už o rok dříve vedení ČSM připravovalo koncepci předsjezdových diskuzí, které měly začít v únoru a březnu roku 1967. Probíhat měly nejprve ve fakultních výborech ČSM, pak v malých skupinách v základních (ročníkových nebo pracovních) organizacích, „aby bylo možno skutečně provádět výměnu názorů.“²⁸⁶ Poté se měly výsledky malých diskuzí opět diskutovat na fakultní úrovni, poté delegáti fakult na celoměstských úrovních v rámci Vysokoškolských výborů ČSM. Ty pak měly s pomocí krajských výborů ČSM výsledky diskuzí prezentovat Vysokoškolskému Ústřednímu výboru ČSM, kde mělo dojít k diskuzím se zástupci dělnické a učňovské mládeže.²⁸⁷ Před sjezdovou diskuzí navíc měly být distribuovány dokumenty tzv. komise 11, což byla skupina jedenácti studentů a studentek včetně zmiňovaného Jiřího Müllera, která měla vypracovat návrh na decentralizaci a tzv. federalizaci svazu. Vedle toho měly být několik týdnů před sjezdem distribuovány i návrhy na nové stanovy a další sjezdové materiály.²⁸⁸

---

²⁸⁴ SNOPOVÁ, Ludmila, Representace??, *Elixír. Zpravodaj CV ČSM VŠCHT v Praze*, r. 7, č. 4, prosinec 1964, s. 5, <https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2022/04/Elixir-r07-c04-prosinec-1964-LP-Weigel-Simek.pdf>, [7. 2. 2024].

²⁸⁵ NA, č. f. 1261/0/4, f. KSČ – ÚV 1945 - 1989, P-p 1962 – 1966, sv. 127, arch. J. 134/k inf. b. 1, Předběžné informace k přípravě a průběhu celostátní konference studentů vysokých škol, 1965.

²⁸⁶ NA, f. ČSM, NAD 1026, k. 1331, č. 2, Zpráva o práci vedení VŠR v období 27. 4. – 22. 6. 1966.

²⁸⁷ Tamtéž.

²⁸⁸ Tamtéž.

Velkolepá a nad poměry demokratická diskuze, do které se podle plánů mohl zapojit téměř každý, se nakonec nekonala. Velký podíl na tom měla houstnoucí nálada, která obestoupila vysoké školy od druhé poloviny roku 1966, kdy vedení strany i vedení svazu zhodnotily velmi negativně studentský majáles. Na konci roku 1966 byl navíc vyloučen ze studia i z ČSM Jiří Müller a komise 11 byla rozpuštěna. V nastolené atmosféře nakonec k diskuzím došlo jen minimálně.²⁸⁹

Předsjezdovou diskuzi zhodnotili například svazáci z fakultní organizace katedry osvěty a novinářství v Praze. Na konci března jejich plenární zasedání navštívil člen Ústředního výboru ČSM Jiří Poledník a přislíbil jim, že jim ÚV včas pošle klíčové předsjezdové dokumenty k diskuzi a ke komentářům. Svazáci tak zvolili výbor, který měl tyto dokumenty pro potřeby sjezdu okomentovat.²⁹⁰ Na fakultě se nakonec však diskuze téměř nekonala. Ústřední výbor ČSM distribuoval na celou fakultu pouze 1 výtisk dokumentu *Návrh stanov* a pouze 3 výtisky dokumentu *Vstříc V. sjezdu*. Dokumentace zrušené komise 11 nebyla distribuována vůbec. Svazáci a svazačky navíc označili dokumenty *Vstříc V. sjezdu* za „snůšku bombastických frází a bezduchých myšlenek“ a ne za „skutečně diskuzní materiál.“²⁹¹ Podle těchto studentů navíc ÚV ČSM diskuzi „zbrzdil a omezil na minimum tím, že s využitím svého mocenského postavení znemožnil základní dialog.“²⁹²

Na průběh předsjezdové diskuze i samotný sjezd si stěžovali i například studenti a studentky VŠCHT, kteří si v úvodu kritického článku nezapomněli povzdychnout na úrovni reprezentace ČSM, kdy „...prvním mládežníkem v ČSSR se opět stal Miroslav Zavadil, dnes 35 letý.“ V témže textu otiskli s Miroslavem Zavadilem starší předsjezdový rozhovor, který měl demonstrovat nejen zneuznání studenstva, kterého se mu dle studentů a studentek VŠCHT na sjezdu dostalo, ale také pokračující problémy se špatnou informovaností:

„Bude zveřejněno konečné znění návrhu stanov?“

---

²⁸⁹ KAVAN, Jan, SAK, Petr, A jak po plenárce?, Zpráva o plenárce a hostech, *Bulletin fakultního výboru ČSM FON*, roč. 1, č. 1, 26. 4. 1967, s. 10 – 13, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-fv-csm-fon-1967-04-26_1515052250.pdf, [7. 2. 2024].

²⁹⁰ REDAKCE, Zpráva o plenárce a hostech, *Bulletin fakultního výboru ČSM FON*, roč. 1, č. 1, 26.4.1967, s. 5 – 9, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-fv-csm-fon-1967-04-26_1515052250.pdf, [7. 2. 2024].

²⁹¹ KAVAN, Jan, SAK, Petr, A jak po plenárce?, Zpráva o plenárce a hostech, *Bulletin fakultního výboru ČSM FON*, roč. 1, č. 1, 26. 4. 1967, s. 10 – 13, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-fv-csm-fon-1967-04-26_1515052250.pdf, [7. 2. 2024].

²⁹² Tamtéž.

Ne. To je věc sjezdu. Delegáti je dostanou na začátku jednání.

Bude zveřejněna kandidátka nového ÚV ČSM?

Nebude.

Proč?

Taková je praxe.²⁹³

Předsjezdová diskuze tak byla nejen ukázkou nenaplnění příslibů o demokratické a efektivní informovanosti studujících, nýbrž také ukázkou klasického napětí v přístupu ke studentstvu, kdy na jedné straně zástupci Ústředního výboru (v případě plenárky svazáků z FONu dokonce v tváří tvář!) vyžadovali po studentech a studentkách předsjezdovou diskuzi a přislíbili podmínky pro její konání, ale ti samí ji také znemožnili. Spor ohledně distribuce informací od vedení svazu se tak stal jedním z katalyzačních momentů i tzv. strahovských událostí na konci roku 1967, kdy zástupci vedení svazu strhávali informační bulletiny a brzdili vyjednávání o vinicích potlačení studentské demonstrace. Tento akt byl jeden z důvodů, proč se pak studentská nespokojenost namířila místo na policii na svaz samotný.

---

²⁹³ (KV), Taková je praxe, *Elixír. Časopis studentů VŠCHT v Praze*, r. 9, č. 6, 23. června 1967, s. 1, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r09-c06-23-06-1967-lp-weigel_1428863016.pdf, [7. 2. 2024].

5. Rozpory vlády lidu: problémy s politickou participací

„To vše souvisí s autoritou a důvěrou, které stranická organizace mezi studenty má. Ta se nedá přidělit, ta se musí vydobýt a udržet v každodenní činnosti. Jestliže nebude důvěry a autority, mohou výbory zasedat a usnášet se, mohou prosazovat to i ono, mohou sehrát úlohu mocenského činitele na fakultě, mohou v důsledku této moci získat dojem, že vedou, že jsou vedoucí silou. Podlehnu však jen vlastnímu sebeklamu – skutečný život půjde vedle nich, mimo ně a i proti nim. Nepovedou nikoho a nebudou reprezentovat nikoho – kromě sebe.“²⁹⁴

člen Vysokoškolského výboru KSČ, 1966

Komunistické hnutí od počátku spojovalo vizi budoucnosti komunismu s „opravdovou“ demokracií, která na rozdíl od kapitalismu, kde je moc v rukou buržoazie, nabídne větší možnosti politické participace.²⁹⁵ I v Československu se hned od Února mluvilo o potřebě a zároveň příslibu masové účasti pracujících na řízení socialismu.²⁹⁶ Socialistická či lidová demokracie měly představovat odlišnou podobu od parlamentní či stranické pluralitní demokracie kapitalistických zemí. Zkušenost s kapitalistickou demokracií neměla vést pouze k poučení, že v ní státní moc funguje především jako ochrana hospodářských a politických práv buržoazie, ale také měla svědčit o její neefektivitě, a to především s odkazem na první republiku. U té se připomínaly časté pády vlád, předčasné volby, ale také fakt, že prvorepublikový politický systém skončil na konci 30. let de facto svoji porážkou.²⁹⁷ Meziválečná parlamentní demokracie tak v komunistické argumentaci měla být falešná a neefektivní, na rozdíl od socialistických forem demokracie, kdy mělo růst zapojení lidu do správy společnosti a mělo přibývat možností prosazovat své zájmy.²⁹⁸

Lidová demokracie se měla samozřejmě lišit od kapitalistických demokracií. Přestože v Československu byl zachován parlament, nemělo se jednat o hlavní platformu politického života. Prosazovat se politicky bylo možné buď v Komunistické

²⁹⁴ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 98, k. 7, Zápis ze zasedání pléna VV KSČ 25. 10. 1966.

²⁹⁵ MITIN, Mark Borisovič, *Demokracie sovětská a demokracie buržoazní*, Praha 1949, s. 8 – 11.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 7.

²⁹⁷ Tamtéž, JIČÍNSKÝ, Zdeněk, *K politické ideologii buržoazní ČSR*, Praha 1965.

²⁹⁸ FORMÁNEK, Miloslav, *Socialistická demokracie, Sociologický časopis* 13, č. 5/1977.

straně Československa či v dceřiných masových organizacích jako byly Revoluční odborové hnutí, Československý svaz žen, Svaz protifašistických bojovníků či právě Československý svaz mládeže. V těchto organizacích tak měli členové a členky hájit své zájmy. Konkrétní politická činnost měla probíhat především v základních organizacích KSČ, tedy na nejnižší úrovni.²⁹⁹ Zastřešujícím orgánem pak měla být Národní fronta, kde mělo docházet ke komunikaci mezi jednotlivými organizacemi. Až do roku 1968 přísně platil princip demokratického centralismu, tedy podřízenost nižších orgánů těm vyšším s tím, že největší mocenskou a rozhodovací pravomoc měl Ústřední výbor KSČ. Nižší orgány se tak musely vždy podřizovat směrnicím a rezolucím ÚV KSČ.³⁰⁰

Přísliby politické participace i možnosti zapojení se samozřejmě proměňovaly i v již existujícím socialismu. První období po převzetí moci komunistickou stranou mělo být charakteristické zostřeným třídním bojem, který měl znemožnit reakci buržoazie a upevnit moc komunistické strany jako předvoje dělnictva a rolnictva. Konec 40. let a začátek 50. let tak nebyly charakteristické jenom brutalitou teroru proti vnějším i vnitřním nepřátelům, ale také snahou zapojit do raného budování socialismu a do společenské „očisty“ i široké masy.³⁰¹ Ve studentském prostředí se toto zapojování lidu do „očisty“ společnosti projevilo například v tzv. *studentokracii*, zmíněnou v podkapitole Studentstvo, vysoké školy a ČSM po válce (s. 32). Byli to právě studenti a studentky, kteří zasedali v Akčních výborech, kde organizovali prověrky na vysokých školách a zbavovali se „buržoazních“ profesorů či nepřátelsky organizovaných studentů a studentek.³⁰²

Tzv. *studentokracie* brzy skončila a na počátku padesátých let převládl v postoji ke studentstvu paternalistický přístup. Ten se neopíral pouze o zmiňovanou obavu ze studentské náchylnosti k buržoazním a reakčním tendencím, ale také se jednalo o reakci na *studentokracii*, během které byli studenti a studentky často radikálnější, než se v centru moci očekávalo.³⁰³ Studenti a studentky tak postupně přicházeli o možnosti, jak

---

²⁹⁹ ODDĚLENÍ PROPAGANDY A AGITACE ÚV KSČ, *Demokratický centralismus – nejdůležitější zásada organizační výstavby strany*, 1959, s. 28.

³⁰⁰ JÄGERMAN, Stanislav, *Demokratický centralismus*, Praha 1966, s. 8 – 9.

³⁰¹ O této rovině v SSSR viz GOLDMANOVÁ, Wendy Z., *Vytváření nepřítelů: Udávání a zastrašování ve stalinském Rusku*, Praha 2014.

³⁰² ČERNÁ, M., CUHRA, J. a kol., *Prověrky*, s. 28 – 30.

³⁰³ Tamtéž, s. 48 – 49.

se podílet na chodu školy, a nadále se od nich očekávala především účast na budování socialistického hospodářství.³⁰⁴

Kritika pasivní pozice studujících se objevovala i v kritických rezolucích studentů a studentek v roce 1956, ve které se zaměřovali na slábnoucí podíl studujících na vysokých školách, slabé možnosti prosazování vlastních zájmů či formální a byrokratickou podobu ČSM. I tuto kritiku vedení svazu v rezoluci z půlky května roku 1956 přijalo za svou, čímž ji legitimizovalo:

„Zapomínalo se na pokrokové a revoluční tradice hnutí mládeže, spočívající v práci se širokým dobrovolným aktivem a kladl se přílišný důraz na práci aparátu. [...] Příliš jsme si, počínaje Ústředním výborem, zvykli hovořit o tom, jaká práva má mládež a jaké jsou její úkoly, ale velmi málo jsme se starali o to, že jsou tato práva různými lidmi a institucemi nezdůvodněně omezována a porušována. Boj za správné požadavky mládeže proti byrokratům je nedílnou součástí činnosti ČSM. [...] Přílišný centralismus a zbyrokratizování veřejného života [...] mnohdy zabraňovaly, aby mládež plně využívala všech vymožeností našeho zřízení. [...] Organizace ČSM nebyly oporou i těm mladým lidem, kteří vystupují s kritikou nedostatků, kteří jsou v právu a jímž je přesto některými byrokraty křivděno.“³⁰⁵

Vedle reflexe strukturálních problémů vedení svazu zveřejnilo i přísliby možné nápravy:

„Je nutné zajistit účast studentů a zahrnutí jejich návrhů na vypracování plánu vedení školy k uskutečnění tezí ÚV KSČ a na každé fakultě. [...] Je třeba skoncovat s nepříznivým stavem, kdy jediným obsahem jejich práce je schůzování.“³⁰⁶

Resoluce ÚV ČSM však byla psána v polovině května, tedy ještě před majálesovými slavnostmi a zejména před vyostřením politických událostí v Maďarsku. Zatímco majáles byl sice straníky částečně kritizován už v květnu, jeho hodnocení se v pozdějších měsících proměňovalo a na podzim již převládlo zcela kritické stanovisko. Studentské události roku 1956 tak spíše posílily negativní hodnocení studujících a do

---

³⁰⁴ NA, č. f. 994/0/4, f. MŠK – KM, č. k. 32, k. 4, Ideově výchovná práce na vysokých školách, 9. 1. 1958, Úkoly vyplývající z červnové celostátní konference KSČ pro MŠK na úseku odborných vysokých škol VŠ, NA, (SÚV KSČ 1952 – 1964), č. f. 1261/0/14, sv. 97, arch. j. 116/b. 2, Zpráva z celostátní konference nejlepších pracovníků brigád mládeže, 2. 5. 1956.

³⁰⁵ Resoluce IV. plenárního zasedání Ústředního výboru ČSM, *Mladá fronta*, 15. 5. 1956, s. 3 – 4.

³⁰⁶ Tamtéž.

konce 50. let se tak pasivní role studentů a studentek příliš neměnila. Na správu škol měli minimální podíl. Jejich hlavní role tak spočívala především v participaci na chodu hospodářství formou brigád či výrobních praxí.

Na „správnou“ formu politické participace studujících měly vliv i dva další faktory. Za prvé i v druhé polovině 50. let dozníval étos poválečné budovatelské fáze socialismu, ve které se předpokládalo určité obětování jednotlivce pro blaho celku (viz také kontextuální kapitola, s. 42). Jestliže se v kontextu jiných sociálních skupin mluví o tom, že v polovině 50. let étos oběti už přestával být přijatelný,³⁰⁷ u studujících do velké míry přetrvával. To bylo také umocněno recipročním principem, který byl vůči studujícím uplatňován, tedy že měli svojí prací společnosti vracet to, že jim umožnila studovat.³⁰⁸ Druhým faktorem byl také již zmiňovaný pohled na svět mládeže, který měl být v 50. letech nejen odrazem světa dospělých, ale také měl být univerzální pro všechny skupiny mládeže s tím, že normativní podobu měl určovat žitý svět dělnické mládeže.³⁰⁹

Podíl studujících na výrobní práci tak měl vést k větší jednotě mládeže, která se díky tomu socializovala stejným typem práce. Straníci z ÚV a z ministerstva školství v podílu na výrobní práci viděli dokonce výchovný prostředek, který měl „formovat charakter studentů“ a budovat u nich správné třídní vědomí.³¹⁰ Role mladých v ČSM tak byla tyto praxe a brigády organizovat. Nejcennějším typem účasti byla dobrovolná pomoc v pohraničí.³¹¹

Vedle toho šlo ale i o další politické aktivity. I ty se však měly týkat činností, které především mimo školu podporovaly budování socialismu. Mezi ně patřily různé agitační či propagandistické aktivity, organizování přednášek, divadelních, tanečních či hudebních představení. Umělci se měli podílet na tvorbě prvomájových plakátů, studenti a studentky novinářství měli jezdit pomáhat do regionálních novin, filozofové zase na filozoficko-politických přednáškách pro různé oficiální instituce atd. Ceněna, či

---

³⁰⁷ SOMMER, V., a kol., *Řídit socialismus jako firmu*, s. 58.

³⁰⁸ NEBŘENSKÝ, Z., *Marx, Engels, Beatles*, s. 284.

³⁰⁹ KNAPÍK, J., FRANC, M. a kol., *Mezi pionýrským šátkem a mopedem*.

³¹⁰ NA, č. f. 994/0/4, f. MŠK – KM, č. k. 1, k. 13, Ideově výchovná práce na vysokých školách, 9. 1. 1958.

³¹¹ Tamtéž.

dokonce vyžadována byla účast na prvomájových pochodech, pomoc s přípravou voleb atd.³¹²

V 60. letech začalo docházet k proměnám i na úrovni politické participace. Socialistická ústava, která vyšla v roce 1960, slavnostně ohlašovala konec období zostřeného třídního boje. Odstraněním soukromě hospodařících zemědělců zmizela poslední „nepřátelská“ sociální skupina. Společnost tak byla již složena jen z tříd, jejichž zájmy nebyly antagonistické:

„Československá socialistická republika je socialistický stát, založený na pevném svazku dělníků, rolníků a inteligence, v jehož čele je dělnická třída. [...] Lidová demokracie se jako cesta k socialismu plně osvědčila: dovedla nás k jeho vítězství.“³¹³

Nově nastalé období tak již neměl charakterizovat třídní boj, nýbrž třídní jednota. Socialismus měl být dobudovaný, společnost se měla nacházet na cestě k vybudování komunismu. V socialistické ústavě se zároveň objevovaly přísliby větších možností politického zapojení:

„Rozvíjíme socialistickou státnost, budeme dále zdokonalovat naši socialistickou demokracii, rozšiřovat účast pracujících na správě státu a na řízení hospodářství, upevňovat politickou a morální jednotu naší společnosti, zabezpečovat obranu země, střežit revoluční vymoženosti lidu a vytvářet podmínky pro rozvoj všech jeho tvůrčích schopností.“³¹⁴

Ústava neměla být pouze symbolickým aktem. Měla být určitou zárukou, že se nebudou opakovat události první poloviny 50. let, tedy že nebude docházet k masivnímu ohýbání socialistické zákonitosti. Zároveň představovala příslib, že se občané, kteří neopouštějí půdu socialismu, mohou domáhat svých práv či jimi odůvodňovat své požadavky na zlepšení své právní či sociální pozice, nároky na reformy atd.³¹⁵ Vedle toho mělo docházet k oslabení represe socialistického státu. Represivní mechanismy nezmizely, před administrativními zásahy však měla mít

---

³¹² NA, č. f. 994/0/4, f. MŠK – KM, č. k. 1, k. 13, Ideově výchovná práce na vysokých školách, 9. 1. 1958.

³¹³ ČESKOSLOVENSKO, Ústavní zákon ze dne 11. července 1969, Ústava Československé socialistické republiky, Praha 1960, Hlava první, čl. 1., dostupné online: https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html, [6. 2. 2024].

³¹⁴ Tamtéž, Prohlášení I., dostupné online: https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html, [6. 2. 2024].

³¹⁵ JIČÍNSKÝ, Z., *Právní myšlení*, s. 32.

přednost výchova či diskuze.³¹⁶ Zároveň přibývalo sofistikovanějších a „nepolitických“ metod represe, jako byl například zákon o příživnictví z roku 1963, který později sloužil k potlačování „nonkonformních politických názorů“.³¹⁷

V 60. letech se skutečně objevovaly všeobecné apely na větší politické zapojení širokých mas, které byly doprovázeny zakládáním nových institucí, které měly politickou aktivitu podpořit. V případě vysokých škol to byly Vysokoškolské výbory KSČ v Praze, Brně a Bratislavě, kde se organizovali komunističtí pedagogové a pedagožky napříč obory a školami a Vysokoškolské obvodní výbory ČSM (VOV ČSM) ve všech vysokoškolských městech, kde se organizovali studenti a studentky. VOV ČSM tak představovaly první studentskou platformu ve státním socialismu, kde se studující oficiálně potkávali napříč celým městem a výrazně se tak proměnily možnosti studentské (politické) komunikace.³¹⁸

Přísliby vyplývající ze sociální jednoty se tak měly dotknout i studentstva, avšak strašák v podobě *Schrödingerova studenta* zůstával. Podle komunistů z VV KSČ nebylo možné opustit zcela „třídní přístup k nepřátelskému působení buržoazní politiky a ideologie ze zahraničí, i k buržoazním přežitkům v myšlení a jednání...“, ale už se v porovnání s 50. lety nemělo jednat o rozhodující činitel společnosti a měl se tak i výrazně proměnit postoj ke studentstvu.³¹⁹ Podobné výroky představovaly především přihlášení se k *politice důvěry*, o které jsem psal v předchozí kapitole.

Na změnu sociálního statusu studentstva mělo vliv i to, že se komunisté přihlásili k politice vědeckotechnické revoluce, ve které výrazně rostla role inteligence ve společenské dynamice. Revoluční subjekt budoucnosti již neměl být dělník, nýbrž vědec (viz kapitola Rozpory vědeckotechnické revoluce: problémy s technikou a moderním vybavením, s. 60).³²⁰ Inteligence se tak měla podílet na přestavbě veškeré společnosti, čímž rostla kvalitativně i kvantitativně potřeba vysokoškolsky vzdělaných lidí. Navíc tím, že Radovan Richta v *Civilizaci na rozcestí* povýšil vědu na výrobní sílu, de facto udělal z inteligence novou třídu (pokud je existence třídy podmíněna vztahem k výrobnímu prostředku).³²¹ Studující tak měli představovat budoucí elitu, která by měla

---

³¹⁶ KOLÁŘ, P., *Soudruzi a jejich svět*, s. 153.

³¹⁷ KOPEČEK, M., *Architekti dlouhé změny*, s. 48.

³¹⁸ POLÁK, Michael, *Politika ulice*, s. 233.

³¹⁹ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 78, k. 7, Zápis ze zasedání pléna, 6. 1. 1964.

³²⁰ SOMMER, V., a kol., *Řídit socialismus jako firmu*, s. 62.

³²¹ RICHTA, R., *Civilizace na rozcestí*, 125.

posunout socialistickou společnost do komunismu. I to je vedlo k rostoucím očekáváním ohledně své prestiže.

Na proměnu obsahu politické činnosti či hájení svých zájmů měla vliv i změna, kterou jsem popisoval v kontextuální kapitole. V 60. letech začal být kladen daleko větší důraz na konkrétní potřeby a hodnoty různých společenských skupin. V expertním prostředí se to projevovalo větším významem sociálních věd – například sociologií či psychologií. Svět mládeže přestával být odrazem světa dospělých a studující mládeži bylo opatrně přiznáno, že i jejich žitý svět má svá specifika. V praxi se to projevilo v rostoucích možnostech volnočasových aktivit – od vědeckých, přes kulturní, sportovní až k manuálním.³²²

Všechny tyto procesy tak měly výrazný vliv na správnou podobu politické účasti studujících. Studenti a studentky tak deklarativně přestávali být pasivními objekty výchovy. Naopak, jak referovali komunisté z VV KSČ v dokumentu o výchovném vlivu vysokých škol, „[studenti a studentky se měli] přibírat všemi cestami a formami praktické účasti na ovlivňování vysokých škol, [měly se jim] předkládat soustavně k diskuzi problémy jejich vývoje, přibírat k řešení těchto problémů a respektovat a realizovat jejich správná stanoviska a návrhy.“³²³ Deklarace o větších pravomocech a možnostech zapojení do chodu školy měly být doplněny větší zodpovědností.³²⁴

Studenti a studentky se však neměli omezovat pouze na vysoké školy. Od roku 1963 byli opakovaně vyzýváni svazovými i stranickými funkcionáři, aby kritizovali nejen vysokoškolské problémy, ale také celospolečenské. Studující měli na základě účasti na výrobních praxích či na brigádách, ale i během jiných aktivit, získat zkušenost, kterou měli proměnit v návrhy na konkrétní lepší praxi. Ve výše zmíněném dokumentu tak členové VV KSČ vybízeli, že „...chceme-li dosáhnout toho, aby se rozhodující většina mládeže stala opravdovou revoluční silou, je nutné dát jí plnou důvěru a vidět v ní opravdového pomocníka při řešení našich úkolů.“³²⁵

V roce 1959 na stránkách studentského časopisu pražských chemiků a chemiček autor reportáže o praxi v továrně na obaly pro masné výrobky Cutisin v Kořenově popsal, jak taková pomoc mohla vypadat. Praktikanti po příjezdu zjistili, že místní

³²² KNAPÍK, J., FRANC, M. a kol., *Mezi pionýrským šátkem a mopedem*, s. 652 – 653.

³²³ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 83, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 12. 6. 1964.

³²⁴ Tamtéž, f. KSČ – VV, inv. č. 78, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 6. 1. 1964.

³²⁵ Tamtéž, inv. č. 83, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 12. 6. 1964.

organizace ČSM se rozpadla. Ve spolupráci s místní buňkou KSČ si promluvili se všemi mladými zaměstnanci, našli schopné organizátory a organizátorky a založili základní organizaci ČSM. Pro potřeby podniku založili nástěnné noviny – *Cutisinský Elixír*, kam mohli zaměstnanci různých oddělení psát každodenní historky z výrobního procesu i navrhopvat změny k lepšímu. Vedle toho uspořádali taneční zábavu, výrobní závody mezi jednotlivými praktikantskými skupinami, pomohli místním s přípravou zakládání klubu či vzniku nového parku před továrnou. Tato krátká reportáž tak hrubě představila, jak mohla vypadat ideální politická svazácká činnost.³²⁶

Podobně pozitivně laděných textů však ve studentském tisku vycházelo minimálně. I název této reportáže, který zněl O praxi jinak, vypovídá, že se jednalo spíše o výjimku. Podobně jako na poli vědecko-technické revoluce nebo informovanosti, i v otázkách politické participace docházelo ke střetům mezi očekáváním a každodenní zkušeností. Většinou měly vysokoškolské struktury ČSM po celé sledované období velmi nízkou popularitu mezi studentstvem.³²⁷ Hlavním artikulovaným důvodem nízké obliby ČSM byl fakt, že přes všechny přísliby nabízel velice málo možností pro prosazování vlastních zájmů. Tématem kritiky byla také formální a zbyrokratizovaná podoba činnosti svazu nebo časté schůzování, které vedlo k tomu, že se různé problémy stále dokola projednávaly, ale bez jasného výsledku. Následující povídka z roku 1961 parodovala kampaně ČSM, které se snažily na schůzích vyřešit nízký studijní průměr studujících. Povídkou provádí redaktor popisující své setkání se čtyřletým mužem, který mu vyprávěl o politické aktivitě v jejich mateřské škole, jež měla za cíl zlepšit studijní průměr:

„V tomto roce jsme se rozhodli, že to tak nenecháme. Svolali jsme aktiv všech žáků, kde jsme tento problém nadnesli a diskutovali s nimi, jak to řešit. Připomínek bylo mnoho a podnětných. Bylo např. konstatováno, že absolventi jeslí neovládají samostatné chození na malou stranu; ve druhém ročníku byla stížnost na to, že v jednom týdnu je zařazováno houpání na koni i na houpačce, takže se žákům motá hlava. Vyšší ročníky si stěžovaly, že je nedostatek dopravních předpisů k jízdě na koloběžce. Bylo i hodně kritiky, kde byl nekompromisně jmenován každý, kdo si při jídle pomáhal prsty místo příborem. Zkrátka všechno bylo na nejlepší cestě. [...] Soudružka ředitelka

³²⁶ -EFK-, O praxi jinak, *Elixír. Časopis CV ČSM VŠCHT v Praze*, r. 2, č. 4., 3. 11. 1959, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r02-c04-03-11-1959-lp-simek_1362522693.pdf, [7. 2. 2024].

³²⁷ AMP, f. 1499, KSČ - VV, inv. č. 98, k. 7, Zápis ze zasedání pléna VV KSČ 25. 10. 1966.

svolala dva takové aktivity. Sdružení rodičů a přátel školy se rozhodlo uspořádat zvláštní schůzi [...] Federace matek k této otázce uspořádala zvláštní večírek. [...] Svaz otců uspořádal pro funkcionáře naší samosprávy zvláštní seminář. Tu jsem se již neudržel: „To byla pomoc, vid’?“ Malý občan přikývl: „Byla“ a dodal: „V pololetí neprospělo o dvacet procent žáků víc. Vesměs to byli funkcionáři, kteří se zúčastnili každého aktivu a zodpovědně diskutovali o zlepšení prospěchu.“³²⁸

Role a náplň vysokoškolských struktur vytvářely jedno z dalších napětí vysokoškolského života. Aktivní účast v ČSM byla podmínkou, který přinášela celou řadu výhod – byla součástí kádrového posudku, velkou část sledovaného období bez ní studující nemohli uplatnit studentské slevy na dopravu či kulturu,³²⁹ ale také byli aktivní členi a členky přednostně umístování na zahraniční výjezdy.³³⁰ Na druhou stranu se činnost ČSM skládala z nekonečného schůzování. Zejména funkcionáři se museli zabývat velkou byrokratickou zátěží a v neposlední řadě nebylo vůbec lehké činností ve svazu dosáhnout naplnění svých zájmů (viz dále). Podle různých stranických analýz i názorů studujících tak většina členstva volila strategie účasti s co nejmenší mírou aktivního zapojení, tedy takovou, aby neztratili výhody členství, ale aby je byrokratická zátěž příliš neodváděla od studia.³³¹ Docházelo tak k tomu, že se z členství ve vysokoškolských strukturách stával slovy kulturního antropologa Alexeje Jurčaka *performativní akt*, tedy že např. účast na schůzi ČSM nebyla důležitá z hlediska obsahu, ale z hlediska samotné účasti.³³² Komunisté z VV KSČ tento rozměr popsali slovy:

„Rozsah práce ČSM se zúžil na zprofanované schůzovnictví, kde jsou studenti mentorováni, kde se hovoří o velkých úkolech a kde se každý dívá na hodiny, kdy bude konec schůze.“³³³

Podobně tento aspekt okomentoval student strojní fakulty v Praze:

---

³²⁸ -AT-, Povídka, *Elixír. Zpravodaj CV ČSM VŠCHT v Praze*, r. 3, č. 9, 14. 5. 1961, s. 12, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r03-c09-14-05-1961-lp-weigel-simek_1362523378.pdf, [7. 2. 2024].

³²⁹ REDAKCE, Usnesení celoškolské konference ČSM dne 20. 10. 1964, *Elixír. Zpravodaj CV ČSM VŠCHT v Praze*, r. 7, č. 1, říjen 1964, s. 1, <https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2022/04/Elixir-r07-c01-rijen-1964-LP-Weigel.pdf>, [7. 2. 2024].

³³⁰ KOVANDA, Karel, DNEBOVSKÝ, Josef, Demokracie a političnost v ČSM, *Elixír. Časopis studentů VŠCHT v Praze*, r. 9, č. 3, leden 1967, s. 6, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r09-c03-1967-lp-dnebosky_1428862849.pdf, [7. 2. 2024].

³³¹ AMP, KSČ – VV, č. f. 1499 inv. č. 81, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 15. 4. 1964.

³³² JURČAK, Alexej, *Bylo to na věčné časy, dokud to neskončilo: poslední sovětská generace*, Praha, 2018, s. 28 – 45, 98, 114.

³³³ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 81, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 15. 4. 1964.

„Žijeme ve šťastné době. Své uvědomění osvědčíš vstupem do ČSM, což nebolí.“³³⁴

Zdánlivým paradoxem, kterým se budu zabývat v příští kapitole, bylo, že největší kritici ČSM, kteří se později podíleli na jeho rozbití, byli dlouhá léta ve svazu neaktivnější a snažili se najít cestu, jak tyto struktury reformovat. Například studenti a studentky strojní fakulty v časopise *Buchar* vytvořili anketu, která se měla zabývat vztahem studujících k ČSM a měla sloužit jako podklad k diskusi o zlepšení. Jedním z cílů ankety bylo najít odpověď na otázku „Jaký je zájem o problematiku ČSM.“ Jak lakonicky redaktori poznamenali v příštím čísle, „můžeme říct, že na první otázku byla odpověď dokonalá a úplná. Z rozeslaných 2300 dotazníků se jich vrátilo 115.“³³⁵ Ve stejném časopise tak vznikla nová povídka na pokračování, ve které redakce pozvala do Prahy britského fiktivního detektiva Sherlocka Holmese, aby jim pomohl vyřešit odpověď na otázku, kdo je vrahem iniciativy mladých lidí. Sherlock Holmes, který přes 300minutové zpoždění vlaku nakonec opravdu přijel do Prahy, v následujících číslech rozkrýval jednotlivé důvody nízké iniciativy.³³⁶ Mimo jiných důvodů Sherlock Holmes uváděl paradoxy formální a byrokratické struktury ČSM, když popisoval fakultní konferenci ČSM:

„Na konferenci bylo v době přijímání usnesení místo 300 asi 120 delegátů! [...] Tedy to, že vaše konference nebyla usnášení schopna a usnesení není platné, nazýváte hloupostí?‘ ‚Celkem ano... vždyť šlo o dobrou věc.‘ ‚A co stanovy ČSM, jsou též nepodstatné?‘ Redakce souhlasně útrpně vzdychla. Ve všech hlavách kolovala myšlenka: ‚Jenom potrhlej Angličan si může myslit, že stanovy jsou i u nás k tomu, aby se dodržovaly.‘ Náš kriminální redaktor se tuto skutečnosti snažil tomuto občanovi ze zkorumpované buržoazní demokracie vysvětlit, ale marně.“³³⁷

Byrokratického rozměru ČSM si byli vědomí komunisté z VV KSČ, ale i z ministerstva školství a kultury i z ÚV KSČ. Všichni zapojení opakovali výzvy

---

³³⁴ KROLUPPER, Jaroslav, Proč se mi začalo stýskat po matematice, *Buchar. Orgán studentů ČVUT Fakulty strojního inženýrství*, č. 1, 1963, s. 11, <https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2022/10/Buchar-c1-konecroku1963.pdf>, [7. 2. 2024].

³³⁵ MÜLLER, Jiří, Výsledky ankety, *Buchar. Orgán studentů ČVUT Fakulty strojního inženýrství*, č. 3, 1964, s. 1, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/buchar-c03-15-04-1964-ohrdlicka_1490632738.pdf, [7. 2. 2024].

³³⁶ REDAKCE, Vražda v terénu, *Buchar. Orgán studentů ČVUT Fakulty strojního inženýrství*, č. 5, 2.11.1964, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/buchar-c05-02-11-1964-ohrdlicka_1362524886.pdf, [7. 2. 2024].

³³⁷ REDAKCE, Vražda v terénu (pokračování), *Buchar. Orgán studentů ČVUT Fakulty strojního inženýrství*, č. 6, 18. 3. 1965, s. 13 – 14, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/buchar-c06-18-03-1965-ohrdlicka_1362525212.pdf, [7. 2. 2024].

k většímu oživení vysokoškolských struktur, co největšímu zapojením do rozhodovacích a výkonných orgánů na školách i rozvoji záživné volnočasové aktivity pro vysokoškoláky a vysokoškolačky. Zapojení do rozhodovacích mechanismů školy měl posílit vysokoškolský zákon z roku 1966, který ukotvil novou instituci – vysokoškolské rady na jednotlivých fakultách, ve kterých vedle vyučujících seděli také studenti a studentky.³³⁸

Podpora volnočasových aktivit se měla projevit primárně pomocí při zakládání klubů a studentských časopisů. Zřizovat kluby speciálně pro studující bylo dlouhou dobu odmítáno z důvodů udržování jednoty mládeže. Studující mládež se měla scházet v mládežnických klubech, aby neztrácela kontakt s pracující mládeží.³³⁹ To však už v 60. letech přestávalo platit a studujícím se dostávalo celé řady konkrétních příslibů na zřizování klubů pro studující od komunistů, jakými byli Eduard Goldstücker či Jiří Hánl.³⁴⁰ Velkým vzorem pro československé studenty a studentky bylo polské prostředí, kde existovalo velké množství klubů, které navíc platily za nezávislá centra živé kultury.³⁴¹

Studentské kluby tak od první poloviny 60. let postupně vznikaly. Například v Plzni existoval studentský klub už nejpozději od roku 1963,³⁴² v Českých Budějovicích od roku 1964.³⁴³ V roce 1966 existovalo již minimálně 19 klubů (7 z nich na Slovensku, 3 v Praze).³⁴⁴ Činnost v klubech byla velmi pestrá, např. v českobudějovickém Klubu 17. listopadu se organizovaly divadelní, pěvecké, filmové, hudební, fotografické, kabaretní, výtvarné a taneční kolektivy, některé z nich čítaly až 35 členů a členek.³⁴⁵ Studentské kluby tak měly studujícím nejen nabízet možnosti

---

³³⁸ URBÁŠEK, P., PULEC, J., *Vysokoškolský vzdělávací systém*, s. 278.

³³⁹ NEBŘENSKÝ, Z., *Marx, Engels, Beatles*, s. 290.

³⁴⁰ Tamtéž, 329.

³⁴¹ DĚDKOVÁ, E., SLÁDEK, F., Kluby v Polsku, *Impuls. Časopis studentů VŠZ Praha-Suchdol*, roč. 2, č. 6 – 7, červen 1966, s. 10, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/impuls-r2-c6-7-prvninydencervna1966-0a-tyl_1490632872.pdf, [7. 2. 2024].

³⁴² REDAKCE, Dostali jsme psaní, *Index. Časopis plzeňských vysokoškoláků*, roč. 4, č. 7, duben 1968, s. 3, https://scriptum.cz/soubory/scriptum/index/index_1967-68_4_07_ocr.pdf, [7. 2. 2024].

³⁴³ REDAKCE, Zkušenosti z jednoroční práce Klubu 17. listopadu na vysoké škole zemědělské v Českých Budějovicích, *Aktuality, vydává vysokoškolská rada ÚV ČSM*, č. 3, 1965, s. 5, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/aktuality-1965-c03-lp-dnebosky_1361611660.pdf, [7. 2. 2024].

³⁴⁴ REDAKCE, Seznam a adresy vysokoškolských klubů, *Aktuality, vydává vysokoškolská rada ÚV ČSM*, 1966, č. 5, s. 8, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/aktuality-1966-c05-lp-dnebosky_1361612211.pdf, [7. 2. 2024].

³⁴⁵ REDAKCE, Zkušenosti z jednoroční práce Klubu 17. listopadu na vysoké škole zemědělské v Českých Budějovicích, *Aktuality, vydává vysokoškolská rada ÚV ČSM*, č. 3, 1965, s. 5,

uspokojování jejich zájmů, měly být také určitou školou samostatné politické práce. Spravovat je totiž měli především studující sami a řada vysokoškolských komunistů a komunistek v nich spatřovala místo sloužící k oživení svazáckého politického života.³⁴⁶

O to větší váhu pak měla kritika, jak komplikované bylo takový klub založit. Bylo extrémně těžké sehnat dostatečné prostředky a překonat byrokratické překážky. Běžně se také stávalo, že jedna složka ČSM či KSČ klub slíbila, zatímco druhá kladla překážky. Často opakovaná kritika rozdílu mezi přísliby a realitou vyplývala z dlouholetých marných snah založit všestudentský celopražský klub. Ten byl poprvé přislíben v roce 1963, ale otevřen až v říjnu roku 1967 v paláci Merkur, v bývalé kavárně Vltava.³⁴⁷

Byrokratické obtíže při zakládání klubu popsal tehdejší student Fakulty osvěty a novinářství Vladimír Železný:

„Na OPBH [Okresním podniku bytového hospodářství, pozn. M. P.] – Praha 1 jsme přišli sebevědomě. Vždyť jsme měli v kapse dopis od samotného předsedy ONV [Okresní národní výbor, pozn. M.P.] v Praze 1 s žádostí o souhlas OPBH tj. majitele prostorů, o které máme zájem. A předseda ONV je přece nejvyšším nadřízeným OPBH. Uvítal nás malý mužík s klotovými rukávy, který nám po dlouhých odkazech na jednotlivé vyhlášky a zákony řekl, že u něj se snaží o získání klubu v podobných prostorách jiná pražská škola... a s pýchou v hlase dodal, že už se starají plných pět let! (zřejmě taky marně). A že si musíme důkladně prostudovat zákonnou vyhlášku, ale on že nám ji nepůjčí, že si ji musíme sami obstarat. A vůbec, ať mu přineseme plány a projekty na prostory (o kterých sami vůbec nevíme, jestli nám budou patřit) a souhlas památkářů a potom ještě od hygienika a abychom nezapomněli na investora a hlavně na hasiče a... Vyšli jsme ven zdrceni. Investora jsme měli zajištěného. Investiční oddělení hl. města Prahy nám přislíbilo souhlas, i památkáři neměli námitek. Ale svěřit klubu do rukou (pardon do klotů) tohoto úředníka se nám nechtělo.“³⁴⁸

---

https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/aktuality-1965-c03-lp-dnebosky_1361611660.pdf, [7. 2. 2024].

³⁴⁶ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 102, k. 8, Zápis ze zasedání pléna 6. 4. 1967.

³⁴⁷ REDAKCE, Návrh na zřízení centrálního vysokoškolského klubu v kavárně Vltava, Bulletin VOV ČSM Praha, nečíslováno, 7. dubna 1967, s. 1 – 3, <https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2022/04/Bulletin-VOV-CSM-Praha-07-04-1967-Tyl.pdf>, [7. 2. 2024].

³⁴⁸ ŽELEZNÝ, Vladimír, Klub náš vezdejší, *Bulletin fakultního výboru ČSM FON*, 26. 4. 67, s. 2 – 4, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-fv-csm-fon-1967-04-26_1515052250.pdf, [7. 2. 2024].

Zakládání studentských klubů tak slouží jako dobrá ukázka poststalinské dvojkolejnosti projevující se ve schrödingerovském pohledu na studující. Exemplárním příkladem byla snaha Zdeňka Pince, který v roce 1967 v reakci na dění na sjezdu spisovatelů inicioval snahu o založení klubu, který by se zaměřoval především na besedy s literárními a filmovými umělci, kteří měli problém s cenzurou. Přestože VOV ČSM schválilo, že jeho klubu budou dána práva základní organizace ČSM, vložili se do toho zástupci ÚV KSČ, kteří apelovali na členy a členky ÚV ČSM, aby rozhodnutí VOV ČSM zrušilo.³⁴⁹

Přes všechny reálně založené kluby se byrokratické problémy se zakládáním i udržováním klubu či stranické a svazové zákroky proti konkrétním klubům staly častým terčem kritiky a studující je vnímali jako jeden z důležitých rozporů mezi přísliby a náročnou realitou. Fakt, že zřizovat kluby pro nestudentskou mládež bylo běžné (v roce 1963 existovaly vyšší tisíce mládežnických klubů)³⁵⁰, či to, že v jiné socialistické demokracii kluby fungovaly (v Polsku bylo už v roce 1963 96 studentských klubů),³⁵¹ umocňovalo studentskou imaginaci, ale také kritiku, že kluby existovat můžou, pokud budou ČSM či KSČ distribuovat spravedlivě své zdroje. Tyto překážky tak vnímali nejen jako rozpor v příslibech možností politické participace, ale také jako zneuznání inteligence.

Podobným problémem jako u založení celopražského klubu bylo založení celostátního studentského časopisu. I ten přislíbilo založit ÚV ČSM na slavnostní konferenci VOV ČSM Praha v roce 1963. O rok a půl později tak byli řadoví svazáci zklamaní, že se založení časopisu nikam nepohnulo. V otevřeném dopise předsedovi ÚV ČSM si stěžovali:

„Zdá se neuvěřitelné, že za Rakouska-Uherska, kdy bylo dělnické hnutí krutě stíháno, mohli se třeba na schůzi zástupců tehdy umírněného a radikálního dělnictva v Brně a 26. července 1885 usnést, že se zakládá nový dělnický časopis Rovnost a jeho první číslo vyšlo už 20. srpna 1885, tedy ani ne za měsíc. Dnes je význam samotného ČSM

---

³⁴⁹ NA, č. f. 1261/0/45, f. KSČ – ÚV - Kancelář Antonína Novotného, k. 42, inv. č. 93, Informace o situaci mezi pražskými studenty a na pražských vysokých školách, 1967.

³⁵⁰ NEBŘENSKÝ, Z., *Marx, Engels, Beatles*, s. 322.

³⁵¹ Tamtéž, s. 306 – 307.

podtržen v Ústavě, usilujeme o zřízení časopisu více než půldruhého roku a ještě není jasné, kdy první číslo studentského časopisu vyjde.“³⁵²

Jak bylo řečeno dříve v této kapitole, studující často tematizovali rozpor, že čím aktivnější byl člověk ve strukturách ČSM, tím více riskoval, že nedostuduje – ať už z důvodu studijních či represivních. Rozpor mezi aktivním politickým svazáctvím demonstrují dva případy: majáles a aktivity svazáka Jiřího Müllera.

Slavit jarní studentské slavnosti majáles bylo povolené od kritického roku 1956 poprvé po devíti letech. Bylo to vyjádřením zmiňované *politiky důvěry*, kdy studentům bylo umožněno, aby sami zorganizovali studentské pochody, které se navíc měly konat ve stejný den jako nejdůležitější manifestace roku – na Prvního máje.³⁵³ Majáles měl mimo jiné přispět k oživení Prvního máje, měl být „...vhodnou formou, jak aktivně zapojit studenty do celopražských oslav 20. výročí osvobození Československa a současně připravit pro značnou část mládeže (ne pouze studenty) kvalitní zábavu.“³⁵⁴ Vedení ÚV KSČ navíc deklarovalo, že má být „umožněn i kritický pohled na nedostatky, především vysokých škol, se současným zdůrazněním kladů naší společnosti.“³⁵⁵ Přípravy majálesu se měly konat pod hlavičkou ČSM a podíleli se na nich především ti nejaktivnější svazáci a svazačky. Majáles v roce 1965 se konal téměř ve všech studentských městech, účastnily se ho desítky tisíc studentů a studentek a přihlížely statisíce lidí a všemi stranami byl považován za relativní úspěch.³⁵⁶ Hlavní kritériem hodnocení byl obsah studentské kritiky (tedy především hesla na transparentech, skandování či jiné akty) a formální průběh.

Zatímco hesla, která kritizovala materiální problémy studujících („Chceš jít brzo do penze, běž žrát jídlo do menze“) nebyly problematizovány, hůře přijímána byla hesla vulgární, kritizující bezpečnostní složky („Zdravíme Bezpečnost, veřejnou i tajnou“). Nepřijatelná hesla byla ta, která ironizovala komunistickou stranu a její oficiální

---

³⁵² PŘEDSEDNICTVO VOV ČSM PRAHA, Dopis předsedovi ÚV ČSM, *Buchar, Orgán studentů ČVUT Fakulty strojínského inženýrství*, č. 7, 28. 5. 1965, s. 24, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/buchar-c07-28-05-1965-oa-hrdlicka_1361623038.pdf, [7. 2. 2024].

³⁵³ POLÁK, Michael, *Studentské protesty v Praze v letech 1962 – 1967*, diplomová práce FF UK, Praha 2018, s. 42.

³⁵⁴ NA, č. f. 1261/0/45, KSČ – ÚV - Kancelář Antonína Novotného, arch. j. 280, Návrh na uspořádání studentských „Majáles“ 1965 v hl. m. Praze, 25. 2. 1965.

³⁵⁵ Tamtéž.

³⁵⁶ ABS, č. f. A/9, f. Sekretariát I. náměstka ministra vnitra plk. Jana Záruby, k. 18, inv. č. 243, Předběžná zpráva o průběhu májových oslav a majálesu, 4.5.1965.

politiku či přátelský vztah se SSSR. V roce 1965 však těchto hesel nebylo mnoho. I formální a organizační stránka majálesů byla vnímána obecně pozitivně, a proto bylo povoleno slavit majáles i příští rok.³⁵⁷ A nejen to, organizace majálesu byla vnímána jako vzorová forma studentské politické aktivity, měli se během ní učit organizačním schopnostem, vést kolektiv atd. Po roce 1965 tak ještě přibývalo výzev, aby se svazáci aktivně zapojili do organizace dalšího roku.³⁵⁸

Hodnocení majálesu v roce 1966 však dopadlo jinak než o rok dříve a politicky nesprávných hesel se podle stránek objevilo tolik, že převážily negativní tendence. Hesla, která vadila nejvíce, kritizovala či ironizovala Sovětský svaz („Sovětský sex – náš vzor“, „Žádné maso, žádný chleba, to vám přeje Chruščov děda“), vládu či politiku KSČ („Na XIII. sjezdu se dozvíte, jak se máte?“) nebo jiné citlivé oblasti politiky („Mlč, budeš filozofem, kývej, budeš laureátem, zemři, budeš rehabilitován“).³⁵⁹ Důsledkem majálesu roku 1966 tak byla různá míra administrativních až represivních zásahů proti organizátorům a organizátorkám majálesových slavností. V Praze například 9 organizátorů dostalo od děkana důtky za nezvládnutou přípravu. Největší vlna represe však proběhla v Plzni. Zatímco v Praze se organizátoři a organizátorky s administrativními zásahy setkali až po skončení, plzeňští studenti a studentky se potýkali s represivními opatřeními VB už během průvodu, kdy jim policisté zabavovali transparenty s nevhodnými hesly, ostentativně si natáčeli na magnetofony rozhovory mezi účastníky a účastnicemi atd.³⁶⁰ V následujících měsících se konala dvě kárná řízení se 49 studenty za „nevhodné a vulgární“ jednání během průvodu, kdy 4 studující byli ze studia na rok vyloučeni, 44 studujících dostalo důtky a 13 z nich ztratilo nárok na různé studentské slevy.³⁶¹ Plzeňští studující tak tento rozpor mezi výzvou k organizaci a kritické účasti na majálesu a represivní reakcí vnímali jako moment,

---

³⁵⁷ ABS, č. f. A/9, f. Sekretariát I. náměstka ministra vnitra plk. Jana Záruby, k. 18, inv. č. 243, Předběžná zpráva o průběhu májových oslav a majálesu, 4.5.1965.

³⁵⁸ NA, f. KSČ – ÚV 1945 – 1989, Praha – sekretariát 1966 – 1971, sv. 1, arch. j. 2/4, Zhodnocení Majáles 1966, 1966.

³⁵⁹ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 96, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 27. 5. 1966.

³⁶⁰ URBAN, Václav, Jsou v Plzni vysokoškoláci?, *Index. Časopis plzeňských vysokoškoláků*, roč. 4, č. 5, březen 1968, s. 2, https://scriptum.cz/soubory/scriptum/index/index_1967-68_4_05_ocr.pdf, [7. 2. 2024].

³⁶¹ URBAN Václav, Motlík F., Polák K., Případ majáles, *Index. Časopis plzeňských vysokoškoláků*, roč. 4, č. 5, březen 1968, s. 6, https://scriptum.cz/soubory/scriptum/index/index_1967-68_4_05_ocr.pdf, [7. 2. 2024].

který zcela utlumil studentskou politickou aktivitu. Riziko, že uposlechnuté výzvy k socialistické aktivitě budou zpětně vyhodnoceny jako reakční, bylo příliš vysoké.³⁶²

Jiří Müller byl jeden z hlavních proponentů studentského hnutí a čelní zastánce vize vzniku nezávislých studentských samospráv, čemuž se budu věnovat v příští kapitole. Přestože byl kritický ke konkrétní podobě ČSM, byl také od roku 1958 aktivním svazákem. Müller byl na konci roku 1966 za své aktivity za větší studentskou nezávislost vyloučen z ČSM i ze studia a poslán na vojenskou službu.³⁶³ Podobný osud čekal o půl roku později jeho kolegu a kamaráda Lubomíra Holečka.³⁶⁴ Paradoxem tohoto vyloučení byl právě fakt, že Müller uposlechl výzev komunistických pedagogů a pedagožek k větší politické aktivitě i ke kritice současných studentských problémů. Přestože se jeho činnost i názory opakovaně střetávaly i s nevolí některých komunistů (v roce 1965 musel rezignovat na pozici šéfredaktora *Bucharu*), všechny své aktivity prováděl na půdě svazu. Na celostátní městské konferenci byl navíc pověřen ÚV ČSM, aby se stal součástí komise 11, který měla být přidružená k Vysokoškolské komisi ÚV ČSM.

Na paradox jeho velké svazácké aktivity upozorňovali studenti a studentky z VOV ČSM, kteří se ho ještě několik měsíců po jeho vyloučení snažili hájit:

„Členem ČSM je od roku 1956. V průběhu své svazácké činnosti pracoval rok jako předseda dílčího výboru ČSM na FSI [Fakulta strojího inženýrství, pozn. M. P.] ČVUT, dva roky jako tajemník kolejní rady Hlávkovy koleje, tři roky jako člen Fakultního výboru ČSM (později STAR ČSM), tři roky jako jeho šéfredaktor, rok byl členem Vysokoškolské rady ÚV ČSM. Třetím rokem je členem Vysokoškolského výboru ČSM v Praze a druhý rok je v předsednictvu tohoto orgánu. V době vyloučení z ČSM byl, kromě posledních dvou funkcí, členem komise jedenácti VŠR [Vysokoškolská rada, pozn. M. P.] ÚV ČSM a členem studentského výboru pro pomoc Vietnamu. V téže době kandidoval za svou základní organizaci na člena ÚV ČSM.“³⁶⁵

---

³⁶² URBAN, Václav, Jsou v Plzni vysokoškoláci?, *Index. Časopis plzeňských vysokoškoláků*, roč. 4, č. 5, březen 1968, s. 2, https://scriptum.cz/soubory/scriptum/index/index_1967-68_4_05_ocr.pdf, [7. 2. 2024].

³⁶³ PAŽOUT, J., *Mocným navzdory*, s. 96.

³⁶⁴ Tamtéž, s. 97.

³⁶⁵ PŘEDSEDNICTVO VOV ČSM PRAHA, Kdo je Jiří Müller, *Zvláštní Bulletin VOV ČSM Praha o situaci Jiřího Müllera, člena předsednictva Vysokoškolského obvodního výboru ČSM v Praze*, leden 1967, s. 1, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-vov-csm-praha-zvlastnicislo-leden-1967-lp-d71_1361629432.pdf, [7. 2. 2024].

Během své svazácké vysokoškolské kariéry tak nepřekračoval vytyčené formální pole (politická účast v rámci ČSM). Obsahově balancoval na hraně (viz příští kapitola). Jeho politické činnosti se dokonce zastávali komunisté z VV KSČ ještě několik měsíců před jeho vyloučením, kdy ho dokonce člen pléna označil za dobrého funkcionáře.³⁶⁶ Titíž pak museli pro zachování zdání jednoty strany jeho vyloučení před studujícími hájit.³⁶⁷

V roce 1966 a 1967 (zhruba mezi majálem a strahovskými událostmi) se tak vyostřovalo napětí ohledně politické participace studujících. Na jedné straně část strany i vedení svazu reagovaly represivněji vůči některým aktivitám, souvisejícím zejména se snahou federalizovat strukturu ČSM, na druhé straně pokračovala snaha o větší zapojení studujících v různých formách politické účasti, která byla podpořena například již zmíněným zákonem o vysokých školách z roku 1966. Zejména komunisté z VV KSČ také pokračovali v deklarativní podpoře politických aktivit studujících.

Jednou z oblastí, kde se měla podporovat větší politická činnost studujících, byly samosprávy na kolejích. O zavedení studentských samospráv se jednalo již od druhé poloviny 50. let a v 60. letech byly na některých kolejích postupně zaváděny. V polovině 60. let vypracovalo Ministerstvo školství a kultury ve spolupráci s ÚV ČSM obecné kolejní stanovy, které se měly stát vzorem pro všechny koleje.³⁶⁸ Bohužel z dostupných pramenů ani literatury není možné zjistit, jak se na konkrétních kolejích tato praxe zaváděla. Většími detaily disponuji pouze ke koleji na Strahově, na níž se navíc od poloviny 60. let zaváděl experimentální kolejní řád, který například rozvolňoval přísná omezení návštěv a další věci,³⁶⁹ a kde byla omezená studentská samospráva skutečně zaváděna.³⁷⁰

Koleje představovaly místo, kde vedle školy měli trávit studující nejvíce času, tudíž se v nich měly materializovat ideologické představy o studentské politické činnosti. Podle příprav Ministerstva školství a kultury byly koleje prostorem, kde se

---

³⁶⁶ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 92, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 28. 1. 1966.

³⁶⁷ Tamtéž, inv. č. 101, k. 8, Zápis ze zasedání pléna 16. 2. 1967.

³⁶⁸ Společné zásady MŠK a ÚV ČSM pro ubytování studentů a aspirantů ve vysokoškolských kolejích, *Aktuality*, vydává vysokoškolská rada ÚV ČSM, 1966, č. 5, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/aktuality-1966-c05-lp-dnebosky_1361612211.pdf, [7. 2. 2024].

³⁶⁹ REDAKCE, K experimentálnímu kolejnímu řádu na koleji FTJF na Strahově, *Aktuality*, vydává vysokoškolská rada ÚV ČSM, č. 3, 1965, s. 13, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/aktuality-1965-c03-lp-dnebosky_1361611660.pdf, [7. 2. 2024].

³⁷⁰ Archiv Univerzity Karlovy, f. Kolejní rada areálu Strahov, arch. č. 5, Agenda KRAS, 1968 – 1972.

studující „učí komunisticky žít i pracovat.“³⁷¹ Jakožto přímo zainteresovaní na životě na koleji se tak měli podílet na řízení života kolektivu prostřednictvím své samosprávy. Shromáždění ubytovaných „kolejáků“ volilo jednou za rok kolejní radu, která se měla opírat o pomoc učitelů a dalších organizací existující na fakultě (na Strahově to byla především Fakulta technické a jaderné fyziky ČVUT).³⁷² Mezi pravomoci a povinnosti kolejní rady patřilo mimo jiné přidělování pokojů konkrétním studentům a studentkám, výběr kolejního, ale také udělování důtek a pokut. Děkanovi také mohla navrhnout vyloučení z koleje za opakované porušování kolejního řádu. Vedle toho měla kolejní rada podporovat a organizovat kulturní život na koleji, starat se o kolejní kluby atd.³⁷³ Kolejní rada se také podle pravidel demokratického centralismu musela řídit usnesením vyšších orgánů ČSM, zároveň ale podléhala i rozhodnutí shromáždění ubytovaných studentů a studentek.

Přestože tak kolejní samosprávy měly poměrně hodně pravomocí, jak ukázaly strahovské události na konci roku 1967, možnosti domáhat se svých oprávněných zájmů nebylo ani přes tuto omezenou samosprávu lehké. Jestliže právě koleje měly být místo, kde se studenti a studentky učí správné komunistické politické praxi, o to citlivěji zde působily rozpory mezi očekáváním a žitou realitou. Celé období poststalinismu studující poslouchali, že se budou zlepšovat možnosti dosahování vlastních zájmů a že mají být solidně kritičtí k důvodům svých každodenních problémů. Když se ani po 86 pokusech dosáhnout oficiální cestou přes existující instituce opravy poškozených kabelů, zvolili v říjnu 1967 spontánně alternativní cestu k nápravě – demonstraci. Na kolejích, kde existovala oficiální omezená studentská samospráva se tak reformuloval konflikt, který vedl k zakládání studentských samospráv zdola.

---

³⁷¹ Archiv Univerzity Karlovy, f. Kolejní rada areálu Strahov, arch. č. 5, Agenda KRAS, 1968 – 1972.

³⁷² Společné zásady MŠK a ÚV ČSM pro ubytování studentů a aspirantů ve vysokoškolských kolejích, Aktuality, vydává vysokoškolská rada ÚV ČSM, 1966, č. 5, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/aktuality-1966-c05-lp-dnebosky_1361612211.pdf, [7. 2. 2024].

³⁷³ Tamtéž.

6. Studentské sociální hnutí

„V občanské nauce na dvanáctiletce jsme se seznámili s onou delikátní větou z komunistického manifestu: Evropu obchází strašidlo, strašidlo komunismu. Ano, avšak Evropou obchází v současné době ještě jiné strašidlo – strašidlo studentského hnutí.“³⁷⁴

student VŠCHT, 1968

Předchozí kapitoly zkoumaly, kde a jak se utvářela obecná studentská nespokojenost. Samotná nespokojenost nikdy nestačí, resp. nevede automaticky k sociální změně. Tato kapitola tak zkoumá, jak se utvářelo sociální hnutí, ve kterém tzv. intelektuálové hnutí vypracovávali politický program (intelektuální konstrukci), která měla odstranit problémy vedoucí k nespokojenosti. V našem případě se tak jednalo o konstrukci studentské nezávislosti, jejíž konkrétní podoba se samozřejmě v celém sledovaném období proměňovala. Jestliže předchozí čtyři kapitoly měly za cíl analyzovat a popsat kontury, které utvářely studentskou každodennost týkající se desetitisíců studujících, tato kapitola naopak zkoumá poměrně malou skupinu lidí. Nejprve je ovšem potřeba hierarchizovat zmiňované problémy a zdroje nespokojenosti, což nám umožní alespoň naznačit možnou typologizaci studujících. Tak je jednodušší pochopit dynamiku vývoje studentstva jakožto sociálního hnutí.

V předchozích kapitolách byly rozděleny typy problémů do čtyř souborů: 1) problémy sociální a materiální povahy související s příslibem blahobytu. Tedy problémy s nedostatkem bydlení, kvalitou menz, výší stipendií, pracovními podmínkami na brigádách a praxích ad., 2) problémy s moderním vybavením související s přísliby dopadů vědeckotechnické revoluce, tedy špatné vybavení škol, technické problémy na kolejích, neefektivní řízení práce na brigádách a praxích, způsob výuky atd., 3) problémy se špatnou informovaností související s binárním pojetím falešného kapitalismu a pravdivého socialismu, tedy kritika nedostatků informací o tuzemské i mezinárodní politice, slabá informovanost o dění v ČSM, změnách ve studiu

---

³⁷⁴ BROUK PYTLÍK, Proč, Elixír. Byltén studentů VŠCHT v Praze, r. 10, č. 6, 5. 6. 1968, s. 4 – 6, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r10-c06-05-06-1968-lp-dnebosky_1428863893.pdf, [7. 2. 2024].

atd., 4) problémy s politickou účastí související s přísliby lidové a socialistické demokracie, tedy zejména kritika slabých možností prosazování a hájení studentských zájmů, formální a byrokratické pojetí vysokoškolských struktur ČSM atd.

Všechny tyto typy kritik byly do určité míry legitimní, tedy bylo možné je pronášet, aniž by mluvčímu automaticky hrozil postih. Zároveň u každého tohoto souboru kritiky hrozilo, že budou výhrady vnímány jako nelegitimní a postih za ně hrozit bude. To záleželo zejména na formě, místě, načasování kritiky a na dalších kritériích. V tomto textu jsou soubory kritiky seřazeny od těch, které byly artikulovány nejčastěji a byly většinou přijímány jako legitimní, k těm, které byly pronášeny nejméně často a bylo u nich větší riziko nelegitimního přijetí. Zjednodušeně: nízká kvalita menz patřila k nejčastěji pronášeným kritikám a postih za to nehrozil téměř žádný, otevřená kritika možností politického prosazení byla nejméně častá a ti, co ji pronášeli, se mohli (ale nemuseli) dostat do hledáčku represivních složek nebo pod palbu kritiky od komunistů či svazáků.³⁷⁵

Tato hierarchizace a typologizace nutně neznamená, že rozvařené brambory studenty a studentky trápily víc než to, že museli každý týden na schůzi ČSM poslouchat stejný referát o mezinárodní politické situaci jako slyšeli před týdnem někde jinde. Domnívám se, že výpovědní hodnota takového zjištění spočívá v několika možných interpretacích. Zaprvé materiální a sociální problémy jsou každodenní povahy, lidé je teda prožívají častěji. Zadruhé to má dle mé interpretace výpovědní hodnotu o hierarchizaci samotných příslibů – tedy že přísliby materiálního blahobytu byly fundamentálnější než přísliby socialistické demokracie. Zatřetí to jistě souvisí s rizikem represe a negativního přijetí u autorit, tedy nižší míra represe vedla k tomu, že více lidí se kritiku nebojí pronést.

Přestože tak kritika možností politické participace byla nejméně pronášeným typem, neznamená to, že by představovala malý politický problém. Naopak, na velmi

---

³⁷⁵ Moje analýza hierarchizace problémů vychází z několika zdrojů: 1) z četnosti, jakým se téma objevovalo ve studentských časopisech 2) z analýz, které si pro své potřeby nechali vypracovat členové a členky KSČ a ČSM, např. Problémy komunistické výchovy na pražských vysokých školách (Podkladový materiál pro jednání pléna VV KSČ), AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 83, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 12. 6. 1964, Zpráva o ideové výchově studentů, AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 83, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 12. 6. 1964. 3) z analýzy různých studentských konferencí, např. NA, f. KSČ – ÚV 1945 - 1989, P-p 1962 – 1966, č. f. 1261/0/4, sv. 88, arch. j. 92/b., 3/7, Informace o průběhu besedy se studenty na strojí fakultě ČVUT v Praze, konané dne 3. 12. 1964, Redakce, Hodnocení celostátní studentské konference, Zpravodaj VOV ČSM Praha, č. 1, poč. roku 1966.

nízkou popularitu ČSM na vysokých školách upozorňovali nejen samotní studenti a studentky, ale také svazáci a komunističtí pedagogové a pedagožky po celé sledované období. Např. v sociologickém výzkumu, který si nechala strana pro své potřeby v roce 1966 vypracovat, pouze 14, 7 % respondentů či respondentek odpovědělo na otázku „považuješ ČSM v dosavadním pojetí za vhodnou základnu studentské společenské aktivity?“ pozitivně, zato 73, 6 % odpovědělo negativně.³⁷⁶ Důležitost tohoto tématu představoval fakt, že za celou řadu problémů byla ČSM zodpovědná (např. přidělování stipendií, kolejí, distribuce míst na výjezdy do zahraničí atd.). O nízké popularitě vypovídá i fakt, že se aktivní studující často snažili ve svých aktivitách označení ČSM zbavit, i když často jen formálně. Na strojní fakultě ČVUT v Praze se tak například celofakultní organizace ČSM přejmenovala na Studentskou akademickou radu (STAR). Samotní studenti to označili za snahu o zvýšení popularity svazového orgánu.³⁷⁷

V první polovině 60. let se tak začali zejména v Praze formovat studující, kteří viděli nápravu všech výše zmiňovaných typů problémů ve změně politických struktur, kde by se mohli studenti a studentky politicky angažovat. Především mířili na ČSM, který chtěli nejprve reformovat (decentralizovat, federalizovat), později se z něho vymanit zcela (především od konce roku 1966) a nahradit ho na svazu zcela nezávislými strukturami. Právě tyto studující a jejich aktivity označují za studentské hnutí. Krátce k terminologii: tito aktéři a aktérky sami sebe také označovali za studentské hnutí, i když studentské hnutí mělo dobově ještě jiný význam, který používali především komunisté a svazáci. Ti pod tím označením chápali organizované studentstvo jako celek – tedy všechny vysokoškolské struktury ČSM. Studující prosazující radikální reformu ČSM či dokonce vznik nezávislých studentských struktur byli také označováni za pražské radikály či pouze radikály (to používali především komunisté a svazáci, částečně sami aktéři a aktérky a jiní studující a také dnešní historici studentstva).³⁷⁸ Poslední používaný pojem bylo opoziční hnutí či opoziční studenti, které používaly zejména tajné represivní složky,³⁷⁹ komunisté, svazáci, ale občas i samotní aktéři a aktérky. Ti přitom však zdůrazňovali „solidární“ význam slova

---

³⁷⁶ AMP, č. f. 1499, f. KSC – VV, inv. č. 99, k. 8, Zápis ze zasedání pléna 8. 12. 1966.

³⁷⁷ ŠÝ, Změny a převraty aneb nový vítr v ČSM na fakultě, *Buchar, Orgán studentů ČVUT Fakulty strojního inženýrství*, č. 5, 2. 11. 1964, s. 26 – 28, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/buchar-c05-02-11-1964-oa-hrdlicka_1362524886.pdf, [7. 2. 2024].

³⁷⁸ PAŽOUT, J., *Mocným navzdory*.

³⁷⁹ ABS, č. f. A7, f. plk. Jaroslava Klímy, inv. č. 582, k. 21, Informácia o vzniku „Opozičnej skupiny Müllera“ medzi vysokoškolskými študentami v Prahe, 1964 – 1968.

opoziční, tedy takový, který nepředstavuje nepřátelskou pozici vůči tomu, co kritizuje.³⁸⁰

Tyto aktéry a aktérky tak spojoval jeden paradox – byli neaktivnějšími kritiky a kritičkami dobové podoby struktur svazu, zároveň patřili mezi neaktivnější svazáky a svazačky. Jejich aktivity se odehrávaly především v rámci svazových struktur – ať už v ročníkových či celofakultních výborech, ve VOV ČSM či ve svazových studentských časopisech. Mezi neaktivnější patřili studenti a studentky z fakulty strojní organizovaní ve STARu ČSM a časopise *Buchar*. Mezi ně patřil i Jiří Müller, který byl nejznámějším proponentem ideje studentské nezávislosti, Lubomír Holeček, Vladimír Andrlé či Jaroslav Jíra. Na Filozofické fakultě UK Praha vznikla polorecesistická skupina Klika opozičních živilů, které se podařilo v roce 1964 zvítězit ve volbách do fakultního výboru ČSM. Mezi studující, které aktivně kritizovali ČSM na FF UK patřili např. Zdeněk Pinc, který se silně angažoval např. po vyloučení Müllera a Holečka z ČSM, Jana Kohnová (sestřenice Jiřího Müllera), Vladimír Macura, Jana Smolanová, Mikuláš Tomín a další.³⁸¹ Další aktivní kritici a kritičky struktur ČSM studovali na Vysoké škole zemědělské (Karel „Che“ Kovanda, Miroslav Tyl, Ivan Dejmal ad.), VŠCHT (Josef Dnebovský – redaktor a šéfredaktor *Elixíru*),³⁸² na Fakultě osvěty a novinářství (Jan Kavan, Vladimír Železný...), na Fakultě technické a jaderné fyziky a Stavební fakultě ČVUT, ale také na právech, DAMU, VŠE ad. Většina výše zmiňovaných se aktivně potkávali, společně utvářeli vizi studentské nezávislosti a vytvářeli si vlastní kolektivní identitu a subjektivitu, tedy chápali se jako specifická politická skupina či hnutí.

V první polovině šedesátých let také přibývalo platform, díky kterým se mohli studující lépe potkávat a více komunikovat napříč fakultami. Jednalo se částečně o kluby, které ale byly nejčastěji fakultní. Jak jsem zmiňoval v předchozí kapitole, např. v Praze vznikl celopražský klub až v roce 1967. Další platformou nejkritičtějších studentů byly redakce 4 dejvických studentských časopisů, které v roce 1966 založily kooperační orgán Elzis. Tvořily ho redakce časopisu *Elixír* (VŠCHT), *Zkrat* (Fakulta

---

³⁸⁰ REDAKCE, Projev Jiřího Müllera na celostátní konferenci studentstva v roce 1965, Celostátní konference, *Elixír. Časopis studentů VŠCHT v Praze*, r. 8, č. 5, leden 1965, s. 5 – 6, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r08-leden-1966-lp-dnebosky_1362082245.pdf, [7. 2. 2024].

³⁸¹ PAŽOUT, J., *Mocným navzdory*, s. 80.

³⁸² *Elixír. Časopis studentů VŠCHT v Praze*, r. 9, č. 4, březen 1967, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r09-c04-brezen1967-lp-dnebosky_1428862933.pdf, [7. 2. 2024].

elektrotechnická ČVUT), *Impuls* (Vysoká škola zemědělská ČVUT) a *Stavař* (Fakulta stavební ČVUT).³⁸³ Radu Elzisu tvořili redaktori jednotlivých časopisů. V roce 1966 to byli Karel Kovanda (*Impuls*), Jaroslav Jirát (*Elixír*), Milan Vávra (*Zkrat*, Fakulta), František Polák (*Stavař*). Elzis měl za cíl vzájemnou technickou a informační podporu. Například u událostí, které považovali za klíčové pro celé studentské hnutí, otiskovali stejné texty (jednalo se třeba o rozhovor s členkou ÚV ČSM k hodnocení celostátní studentské konference, kde byla založena Komise 11, jež měla vypracovat návrh na federalizace ČSM).³⁸⁴ Měl ale také solidární roli. Např. když měl časopis *Buchar* opakovaně problémy s administrativními a represivními zákroky, redakce Elzisu měly za úkol o dění informovat a redakci různými způsoby podporovat.³⁸⁵

Další, neméně důležitou institucí, která podporovala komunikaci a spolupráci ve studentském hnutí, byly vysokoškolské obvodní výbory ČSM. Jak jsem zmiňoval v předchozích kapitolách, VOV ČSM vznikly v roce 1963 v rámci vládní a stranické vysokoškolské politiky, tzv. *politiky důvěry*, díky které měli studující získat více možností politické účasti na školách i na řešení společenských problémech – a zároveň více zodpovědnosti. To mělo vést k větší zainteresovanosti a spoluúčasti na chodu socialismu. VOV ČSM existovaly ve všech studentských městech a byly tvořeny ze zástupců a zástupkyň jednotlivých škol a fakult. Konkrétně v Praze se do VOV ČSM postupně dostávali zástupci tzv. pražských radikálů, tedy zastánci větší studentské nezávislosti, a VOV ČSM se tak stávalo určitou mocenskou protiváhou ÚV ČSM. Tento vztah samozřejmě nebyl symetrický – členové a členky ÚV ČSM disponovali větší mocí. Přesto však členství ve VOV ČSM dávalo svým nositelům určitou legitimitu – jak vůči studujícím, tak vůči vedení svazu. VOV ČSM Praha tak bylo považováno za nejvyšší autoritu pražských vysokoškoláků.

V této i následujících kapitolách hrají důležitou roli ještě dvě instituce, které byly popsány v předchozích částech, ale pro lepší srozumitelnost je vhodné je připomenout. Jedná se především o Ústřední výbor ČSM (ÚV ČSM), tedy nejvyšší

---

³⁸³ REDAKCE, Záznam z ustavující valné hromádky ELZISu, *Impuls. Časopis studentů VŠZ v Praze*, roč. 2, č. 3, 30. 1. 1966, s. 11, <https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2022/04/Impuls-r2-c3-30-01-1966-OA-Tyl.pdf>, [7. 2. 2024].

³⁸⁴ REDAKCE, Co je Elzis?, *Impuls. Časopis studentů VŠZ v Praze*, r. 2, č. 3, 30. 1. 1966, s. 11, <https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2022/04/Impuls-r2-c3-30-01-1966-OA-Tyl.pdf>, [7. 2. 2024].

³⁸⁵ REDAKCE, Prohlášení Elzisu, *Elixír. Časopis studentů VŠCHT v Praze*, r. 9, č. 3, leden 1967, s. 3, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r09-c03-1967-lp-dnebosky_1428862849.pdf, [7. 2. 2024].

mládežnický orgán, kterému byly podřízeny všechny nižší složky svazu, a který se často dostával do střetů se studujícími. Druhou institucí je Vysokoškolský výbor KSČ (VV KSČ), který vznikl v roce 1963 a byl složen z komunistických pedagogů a pedagožek. Tento stranický orgán měl naopak asi nejpřátelštější vztah ke studujícím ze všech svazových či stranických institucí.

Zástupci a zástupkyně tzv. pražských radikálů viděli společné kořeny většiny studentských problémů ve strukturálních problémech své vlastní organizace a v průběhu 60. let akcentovali různá řešení spočívající ve větší či menší studentské nezávislosti na jiných politických strukturách.

Nejradikálnější pozici deklaroval již od roku 1964 Jiří Müller ve svých dvou textech na stránkách časopisu *Buchar*, konkrétně v Ke koncepci ČSM a Strana a my. V prvním zmiňovaném utvrdil „nerozporovatelnou pravdu,“ že se mládež hlásí k socialismu, zkritizoval ovšem, že se jí nedávají prostředky k tomu, aby se mohla plně podílet na budování komunismu. Upozornil, že každý kritizuje současný stav ČSM, málokdo však „uvažuje o tom, jak vyzout botu, která nás tlačí.“³⁸⁶ Kritizoval především paternalistický přístup k mládeži ve společnosti a nápravu špatného stavu ČSM viděl v co největší nezávislosti mladých na jiných politických subjektech, dokonce i KSČ. Jednou z hlavních charakteristik mládeže měla být podle Jiřího Müllera angažovanost a „nejvlastnějším zájmem mládeže [...] zlepšení života společnosti, ve které budou žít.“³⁸⁷ V politice ČSM se tak měly odstranit nedůvěra a strach vůči mladým. Politickou činnost měly charakterizovat dva prostředky, které měly vést k zlepšení života: revolučnost a opozice. „Revolučnosti jako směru přinášejícímu nové a lepší ve společnosti, opozice jako prostředku proti chybám v ní.“³⁸⁸ Pomocí těchto dvou konceptů se mládež mohla stát činným subjektem, který posouvá společnost dál.

V druhém textu *Strana a my* zašel Jiří Müller v kritice strany ještě dál. Zkritizoval princip přímého vedení svazu stranou, ale také „princip jedinečnosti strany ve všech směrech, [což] uměle vyvolává představu, jakoby v socialistickém státě nebyla

---

³⁸⁶ MÜLLER, Jiří, Ke koncepci ČSM, *Buchar. Orgán studentů ČVUT Fakulty strojního inženýrství*, 1964, č. 2, s. 28 – 29, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/buchar-c02-1964-ohrdlicka_1490632630.pdf, [7. 2. 2024].

³⁸⁷ Tamtéž.

³⁸⁸ Tamtéž.

možná organizace, která by nebyla stranou přímo řízena.“³⁸⁹ V textu nadále zkritizoval slabou informovanost, malé možnosti cesty do zahraničí, nedostatek stranické sebekritiky a v neposlední řadě opět nedůvěru v mládež.

Oba texty byly klíčové z několika důvodů. Jiří Müller již v roce 1964 implicitně zpochybnil princip demokratického centralismu a nepřímo i mocenský monopol KSČ. Na jednu stranu tím ukázal, že strana je kritizovatelná, protože po těchto dvou textech nepřišla otevřená represivní reakce. Přesto se právě díky těmto textům dostal do hledáčku StB a i mezi straníky si vysloužil pozici největšího studentského opozičního vůdce.³⁹⁰ Oba texty však také předznamenávaly jednu ze dvou základních pozic v otázce pohledu na studentské hnutí, které především od počátku roku 1968 dominovaly ve studentských diskuzích a které se později dostaly do dvou téměř až zneprátelených táborů. Jiří Müller zastával tzv. *politickou pozici*. Druhá pozice byla tzv. *odborová pozice*, které se budu věnovat dále.

V *politické pozici* měla mládež (později studentstvo) hrát roli politického subjektu, který měl mít v nejzazší pozici až roli opozice a politického konkurenta strany. Studentské struktury tak dle Müllera a dalších zastánců *politické pozice* neměly sloužit pouze k hájení studentských zájmů, nýbrž měly utvářet prostor pro širokou politickou aktivitu a angažovanost. Jiří Müller ve svých textech a projevech svoji kritiku strukturoval obráceně, než jak bylo uvedeno v úvodu této kapitoly. Akcentoval primárně velké politické problémy, problémy politické participace a informovanost. Kritiku materiálních či technických problémů využíval více jako suplement či argument pro podporu větší politické subjektivizace studujících. Ve svých společenských analýzách se nejčastěji opíral o texty Aleny Wagnerové, Milana Machovce, Zdeňka Mlynáře, Ernsta Fischera, Antonia Gramsciho či analýzy dobových sociologických průzkumů.³⁹¹

---

³⁸⁹ MÜLLER, Jiří, Strana a my, *Buchar. Orgán studentů ČVUT Fakulty strojního inženýrství*, 1964, č. 3, 15. 4. 1964, s. 28 - 29, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/buchar-c03-15-04-1964-ohrdlicka_1490632738.pdf, [7. 2. 2024].

³⁹⁰ ABS, č. f. A7, f. plk. Jaroslava Klímy, inv. č. 582, k. 21, Informácia o vzniku „Opozičnej skupiny Müllera“ medzi vysokoškolskými študentami v Prahe, 1964 – 1968.

³⁹¹ Např. ve své analýze situace mládeže, kterou připravil k V. sjezdu ČSM, kterou psal již pravděpodobně na vojenském cvičení po svém vyloučení z ČSM, ABS, č. f. A7, f. plk. Jaroslava Klímy, inv. č. 582, k. 21, Informácia o vzniku „Opozičnej skupiny Müllera“ medzi vysokoškolskými študentami v Prahe, 1964 – 1968.

Druhým dominantním směrem byla *odborová pozice*, která před rokem 1968 neměla svého hlavního představitele i proto, že do větší míry než pozice Jiřího Müllera sdílela oficiální stanoviska strany a svazu o vysokoškolských strukturách. Mohli bychom do tohoto směru však zařadit např. předsedu pražské VOV Milana Kymličku. Tento směr také chtěl posílit studentskou nezávislost, ale zejména studentskou moc v otázce prosazování vlastních zájmů. Zastánci *odborové pozice* tak v ČSM a později v nově vznikajících nezávislých studentských strukturách spatřovali především odbory. Měly být odstraněny všechny byrokratické problémy, které znemožňovaly odstraňování materiálních a technických problémů studentského života, čímž se měly zlepšit i možnosti zájmového či politického vyžití (například i tím, že by si studenti a studentky mohli vymoci snížení počtu povinných přednášek). Tuto pozici shrnul například v roce 1965 student VŠCHT Ladislav Varcl na stránkách *Elixíru*.³⁹² Zastánci této pozice tak svou kritiku hierarchizovali podobně, jako začátek této kapitoly. Tedy hlavním cílem kritiky byly materiální a technické problémy, problémy informovanosti a politické participace byly sekundární.

Obě tyto pozice samozřejmě můžeme považovat pouze za ideální typy a mezi masou studujících, kteří se kriticky vztahovali k ČSM, existovala celá řada mezipozic. I z úvodní hierarchizace však vyplývá, že mezi studujícími převládala spíše *pozice odborová*, což korespondovalo s představami většiny straníků a stránek o studentské politice. V této kapitole však sleduji především zastánce *politické pozice*, protože ti především usilovali o společenskou změnu, artikulovali strategie, jak jí docílit a museli si získávat pozornost pro svůj program. Deklarativně *odborová pozice* se objevila až v roce 1968 poté, co vypukly celospolečenské diskuze o budoucí povaze vysokoškolských struktur. I proto na následujících stranách budu sledovat především studentské struktury okolo Jiřího Müllera, tedy zastánce *politické pozice*.

Tito studenti a studentky v letech 1964 – 1966 promýšleli různé konkrétní podoby posílení nezávislosti studujících v rámci struktur ČSM. Nejčastějším návrhem byla federalizace ČSM, kterou dlouhodobě prosazoval právě Jiří Müller. Mase studentstva ji dostal možnost představit právě na celostátní konferenci studentů, která se

---

³⁹² VARCL, Ladislav, Dopis redakci, *Elixír. Zpravodaj CV ČSM VŠCHT v Praze*, r. 7, nečíslováno, duben 1965, s. 2 – 3, <https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2022/04/Elixir-r07-duben-1965-LP-Weigel-Simek.pdf>, [7. 2. 2024].

konala v prosinci roku 1965 a kde byl jako delegát za STAR. V úvodu příspěvku upozornil na rozpor v možnostech politické participace:

„V současném pojetí úlohy a funkce ČSM je rozpor [...] mezi konstatováním: ČSM je politická organizace a mezi možnostmi se jako politická organizace prosazovat. [...] Političnost Svazu nesmí spočívat jen v tom, že se hlásí k socialismu a tím i cílům politiky strany, musí vyjadřovat a prosazovat skutečné názory mladých lidí na to, jaké cesty strana zvolila při uskutečňování těchto cílů. Svaz musí být v případě nutnosti určitým oponentem politiky strany. Nemusíme snad zdůrazňovat onen solidní akademický smysl slova oponent.“³⁹³

V další části projevu představil již konkrétní návrh federalizace: ČSM se mělo v jeho koncepci rozdělit na dvě organizace – organizace mládeže do 18 let (středoškolská a učňovská mládež) a organizace nad 18 let. Ta měla mít 3 základní svazy: svaz průmyslové mládeže, svaz zemědělské mládeže a svaz vysokoškolské mládeže. Organizace měla mít centrální orgán, kde by měl každý ze svazů stejný počet zástupců či zástupkyň. Tato forma tak měla vést k tomu, že jednotlivé svazy se můžou zabývat specifickou problematikou, zároveň by byla zachována jednota prostřednictvím společného postupu díky centrálnímu orgánu.³⁹⁴

Častým tématem studentských úvah byla forma členství a masové podoby ČSM. Jedním z terčů kritiky ČSM byla skutečnost, že existence ČSM je udržována svým „existenčním charakterem“, čímž se myslelo, že členství ve svazu podmiňovalo nejen studentské slevy na dopravu či kulturu, ale také např. výjezdy do zahraničí atd. To podle některých vedlo k tomu, že do svazu mladí nevstupovali kvůli politickému životu, ale kvůli materiálním výhodám, což znesnadňovalo politickou práci. Ozývaly se tak hlasy, že po vzoru Polska by vysokoškoláci mohli mít organizace dvě – politickou a odborovou. Pregnantně to vyjádřili v roce 1967 zástupci Fakultního výboru ČSM Fakulty osvěty a novinářství: „Domníváme se totiž, že ČSM doplácí na svou zoufalou a rozporuplnou snahu sladit své poslání organizace politické a organizace zájmové. Jsme přesvědčeni, že by potřebám mladých lidí a zájmu společnosti odpovídaly spíše

---

³⁹³ REDAKCE, Celostátní konference, *Elixír. Časopis studentů VŠCHT v Praze*, r. 8, č. 5, leden 1965, s. 4, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r08-leden-1966-lp-dnebosky_1362082245.pdf, [7. 2. 2024].

³⁹⁴ NA, č. f. 994/0/4, f. MŠK – KM, č. k. 13, k., Zpráva o celostátní konferenci studentů vysokých škol a návrh opatření ministerstva školství a kultury, 9. 6. 1966.

organizace dvě – masová zájmová organizace s odborovým charakterem a výběrová organizace politického charakteru.“³⁹⁵

Skupina studujících shromažďujících se kolem Jiřího Müllera nechápala sebe sama pouze jako názorový proud, ale za ucelenou skupinu lidí, kteří se vnímali jako specifický politický subjekt, který se chtěl v budoucnu stále více podílet na politickém chodu společnosti. V první řadě se ale zaměřili na systematické prosazování větší studentské nezávislosti. Politickou strategii hnutí formuloval především Jiří Müller. Zakládala se na 3 konkrétních taktikách: *poziční politice*, zviditelňování se pomocí tzv. *ruchů* a *mravenčí práci*. Badatelský přístup této práce bohužel nezahrnuje dějiny politického myšlení a tudíž neanalyzuje, kde Jiří Müller myšlenkově čerpal. Následující strany sledují pouze to, jak strategii aktéři a aktérky pojímali a jak se jí řídili.³⁹⁶

Pražští radikálové a radikálky měli zkušenost s politickou strukturou svazu i s jeho rozhodovacími mechanismy. Věděli tedy, že čím výše se člověk v hierarchii nacházel, tím větší váhu jeho činnost měla. Za prvé se tak cíleně snažili o tzv. *poziční politiku*, tedy postupně se dostávat na důležitá místa v hierarchii ČSM. To znamenalo nejprve se nechat zvolit do celofakultních výborů, odtamtud do VOV ČSM a v dlouhodobém plánu chtěli vytvořit i většinu v rámci Vysokoškolské rady ÚV ČSM.³⁹⁷ Jestliže do vysokoškolské rady se „pražským radikálům“ proniknout s výjimkou krátké účasti Jiřího Müllera nepovedlo, ve VOV ČSM jich v průběhu druhé půle 60. let přibývalo.³⁹⁸ Díky těmto pozicím tak mohli ovlivňovat náplň různých fakultních i městských studentských konferencí nebo také tematické náplně besed se straníky a straničkami. *Poziční politika* v rámci ČSM měl i další význam. Pražští radikálové a radikálky si uvědomovali, že prosazování strukturálních změn či jiná politická činnost ČSM by je pravděpodobně z politické diskuze zcela diskvalifikovala.

Ve státním socialismu byla silně omezena veřejná diskuze, resp. byly velmi omezené možnosti, jak do této diskuze vstupovat a jak přicházet s novými politickými

---

³⁹⁵ Názory studentů a studentek žurnalistiky otiskl Elixír, *Elixír. Časopis studentů VŠCHT v Praze*, r. 9, č. 5, duben/květen 1967, s. 2, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r09-c05-duben1967-lp-dnebosky_1428862995.pdf, [7. 2. 2024].

³⁹⁶ Hlavní pramen představují dopisy Jiřího Müllera zbytku hnutí, po jeho zatčení, kde instruuje své nejbližší a také v nich tyto taktiky opakuje, ABS, č. f. A7, f. plk. Jaroslava Klímy, inv. č. 582, k. 21, Informácia o vzniku „Opozičnej skupiny Müllera“ medzi vysokoškolskými študentami v Prahe, 1964 – 1968.

³⁹⁷ Tamtéž.

³⁹⁸ Tamtéž.

podněty. Tento problém se studentští radikálové a radikálky pokusili řešit svou druhou politickou taktikou, tzv. *ruchem* (tento pojem používali samotní aktéři a aktérky). Snažili se během politických akcí, na které byla z různých důvodů zaměřena společenská pozornost – na slavnostech, konferencích, ale i nečekaných událostech – tematizovat svůj politický podnět. Nežřídko tím cíleně měnili původní plánovaný záměr události. Tyto *ruchy* tak měly sloužit nejen k popularizaci jejich politického programu, ale i jich samotných, čímž se chtěli posouvat výše v hierarchii ČSM, jak bylo popsáno výše.

Třetí taktikou byl důraz na tzv. *mravenčí práci*, tedy snaha v rámci svazu pracovat na zcela konkrétních svazových úkonech a potřebách studentského života, které bylo potřeba ve svazu vykonávat. Pražští radikálové a radikálky si byli vědomí, že soustředění se pouze na kritiku aktuálního stavu ČSM by je velmi brzy mohlo postavit do role protisocialisticky smýšlejících studentů a studentek. Důraz na každodenní svazáckou práci tak měl vést k obraně před tím, aby byli označeni za skupinu, „kde se o čemsi mluví, kde se vlastně nic řádného nedělá a která štve ostatní pracovitě členy VOV.“³⁹⁹ Cílem této taktiky bylo také neztratit kontakt se svojí generací a získat popularitu za svoji pracovitost. V neposlední řadě chtěli, aby i jim samotným účast ve svazu přinášela radost a konkrétní pozitivní dopady na jejich život.⁴⁰⁰

Pražští radikálové a radikálky se tak podíleli na celé řadě dílčích činností (samozřejmě nejen po zatčení Müllera, ale i před ním), které byly potřeba pro chod pražského VOV, a také se věnovali politickým aktivitám na odlišná témata. Například v listopadu 1966 členi a členky VOV a pražští radikálové a radikálky jako byli vedle Müllera i Lubomír Holeček, Jan Kavan, Jana Kohnová, Vladimír Laštůvka, Zdeněk Pinc a další pořádali sbírku na pomoc postiženým válkou ve Vietnamu.⁴⁰¹

Všechny tři taktiky se tak prakticky projevovaly v jejich snahách o dosažení větší studentské nezávislosti. První z větších *ruchů* představovala beseda se straníky konaná na ČVUT na konci roku 1964, které se účastnili členové ÚV i VV KSČ a kterou navštívilo asi 300 studujících. Jiří Müller, díky *poziční politice*, byl ve fakulním

---

³⁹⁹ ABS, č. f. A7, f. plk. Jaroslava Klímy, inv. č. 582, k. 21, Informácia o vzniku „Opozičnej skupiny Müllera“ medzi vysokoškolskými študentami v Prahe, Dopis Jiřího Müllera svým přátelům a kolegům napsaný v prvním pol. roku 1967.

⁴⁰⁰ Tamtéž.

⁴⁰¹ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 102, k. 8, Zápis ze zasedání pléna 6. 4. 1967.

předsednictvu ČSM, díky čemuž na konferenci poprvé prezentoval podobné myšlenky, jako ve výše zmíněných textech a již tam načrtl vizi federalizace ČSM.⁴⁰²

Druhým a větším *ruchem* byla již zmíněná celostátní studentská konference, která se konala o rok později. Několik pražských radikálů v této době bylo ve VOV ČSM, který konferenci pomáhal organizovat. Ti samí navíc pomáhali s organizací konference. Müllerův příspěvek, který byl dlouho dopředu připravovaný,⁴⁰³ výrazně ovlivnil podobu samotné konference, jak popsal Karel Kovanda v časopise *Impuls*:

„Vysokoškolská konference byla jedním z nejbouřlivějších zasedání, konajících se v poslední době. [...] Jak se očekávalo, věnovala většina diskutujících svou pozornost chronickým potížím na svých fakultách, které, jak se ukázalo, jsou všude obdobné. Kapacita vyučovacích prostorů a kolejí, studentské peníze a otázky kolem absolventů byly mezi nejdůležitějšími. Základní změnu tónu diskuze znamenal příspěvek přednesený Jirkou Müllerem z pražské strojařiny. [...] Jakkoliv se s ním v ledascěms dalo nesouhlasit, každému bylo jasné, že zde jde o zásadní otázky, dotýkajících se přímo kořenů mnohých našich problémů.“⁴⁰⁴

Müllerovo vystoupení tak cíleně vedlo k tomu, že se zbytek konference diskutoval především jeho příspěvek a návrh na federalizaci ČSM, namísto původního programu. Podařilo se mu tak změnit hlavní téma významné studentské události, které se věnovala i celostátní média. Výsledkem bylo založení již zmiňované komise 11 při vysokoškolské radě ÚV ČSM, do které vedle Jiřího Müllera zasedl také jeho přítel a souputník Lubomír Holeček nebo jeho kolega z redakce *Bucharu* Jaroslav Jíra.⁴⁰⁵

Jak bylo popsáno v předchozí kapitole, atmosféru na vysokých školách a přístup ke studentstvu významně ovlivnily dva ročníky znovuoobnovených studentských slavnostní majáles v letech 1965 a 1966. Zatímco první – z pohledu komunistických elit povedený – ročník vedl k větší aktivizaci studujících a k posílení *politiky důvěry*, druhý

---

⁴⁰² A, f. KSČ – ÚV 1945 - 1989, P-p 1962 – 1966, č. f. 1261/0/4, sv. 88, arch. j. 92/b., 3/7, Informace o průběhu besedy se studenty na strojní fakultě ČVUT v Praze, konané dne 3. 12. 1964.

⁴⁰³ ABS, č. f. A7, f. plk. Jaroslava Klímy, inv. č. 582, k. 21, Informácia o vzniku „Opozičnej skupiny Müllera“ medzi vysokoškolskými študentami v Prahe, 1964 – 1968.

⁴⁰⁴ Karel Kovanda byl Müllerův souputník, tudíž je zřejmé, že mohl jeho projev zvýznamňovat. Podobnou dynamiku konference však zmiňují i další studentské časopisy či stranické zápisy. Kovandův text byl vybrán, protože literárně převyšoval stranické zápisy, KOVANDA, Karel, Kolegové, *Impuls. Časopis studentů VŠZ v Praze*, roč. 2, č. 3, 30. 1. 1966, s. 1 – 2, <https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2022/04/Impuls-r2-c3-30-01-1966-OA-Tyl.pdf>, [8. 2. 2024].

⁴⁰⁵ NA, f. ČSM, NAD 1026, k. 1331, č. 2, Zpráva o práci vedení VŠR v období 27. 4. – 22. 6. 1966.

ročník byl opakem. Komunisté z ideologické komise ÚV KSČ z analýzy hesel na studentských bannerech usoudili, že na vysokých školách roste nepřátelský postoj k socialismu,⁴⁰⁶ což výrazně ovlivnilo postoje ÚV KSČ k vysokoškolákům a vysokoškolačkám. Ten tak začal tlačit na tvrdší postoj vůči snahám o federalizaci ČSM.⁴⁰⁷ To výrazně zhoršilo i pozici komunistů z VV KSČ, kteří i nadále hodnotili aktivizaci studentské politiky za pozitivní a nadále je podporovali v jejich činnosti.

Na konci roku 1966 byl Jiří Müller oficiálně za špatný prospěch vyloučen ze studia, posléze z ČSM a okamžitě povolán na vojenské cvičení do Kroměříže. Tak se skupině povedlo nechtěně vyvolat další *ruch*, který silně rezonoval nejen mezi pražským studentstvem. Zástupci a zástupkyně pražského VOV se jednomyslně postavili za Jiřího Müllera a požadovali po ÚV KSČ transparentní vysvětlení, proč byl Jiří Müller tak znenadání vyloučen. Rozhodli se také neuposlechnout příkaz vedení a nadále ho považovali za člena předsednictva VOV ČSM a dokonce mu poslali děkovný dopis za všechnu jeho vykonanou práci pro ČSM.⁴⁰⁸ Tuto událost tak můžeme považovat za první výrazné odřeknutí loajality aktivních svazáků a svazaček vůči svým nadřízeným: podobně se za Jiřího Müllera postavily i další fakultní organizace ČSM, například STAR z jeho strojí fakulty, ale například také fakultní organizace Fakulty osvěty a novinářství.⁴⁰⁹

Jednání a konflikty okolo Jiřího Müllera se aktivně vedly až do konce března. Jeho zastánci především z řad VOV ČSM a fakultního výboru Fakulty osvěty a novinářství argumentovali nejen tím, že informace o jeho vyloučení nebyly podány písemně, tudíž jim opět chybí informace od vedení svazu, nýbrž také proto, že ÚV nedodržel své stanovy – např. se nevyjádřil k odvolání v dostatečné lhůtě. ÚV ČSM

---

⁴⁰⁶ NA, f. KSČ – ÚV 1945 – 1989, Praha – sekretariát 1966 – 1971, sv. 1, arch. j. 2/4, Zhodnocení Majáles 1966, 1966.

⁴⁰⁷ PAŽOUT, J., *Mocným navzdory*, s. 96 – 98.

⁴⁰⁸ PŘEDSEDNICTVO VOV ČSM PRAHA, *Zvláštní Bulletin VOV ČSM Praha o situaci Jiřího Müllera, člena předsednictva Vysokoškolského obvodního výboru ČSM v Praze*, leden 1967, s. 1, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-vov-csm-praha-zvlastnicislo-leden-1967-lp-d71_1361629432.pdf, [7. 2. 2024].

⁴⁰⁹ REDAKCE, *Osud Jiřího Müllera*, *Elixír. Časopis studentů VŠCHT v Praze*, r. 9, č. 5, duben/květen 1967, s. 4, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r09-c05-duben1967-lp-dnebosky_1428862995.pdf, [7. 2. 2024].

na popud studentů vytvořil komisi, která měla Müllerovo vyloučení prověřit, nicméně ještě v polovině březnu vedení svazu potvrdilo, že vyloučení bylo pravomocné.⁴¹⁰

Vyloučení Jiřího Müllera zasáhlo samozřejmě i samotnou skupinu pražských radikálů a radikálek, kde platil za neformálního vůdce. Z dopisů, které si vyměňoval s ostatními členy, vyplynulo, že po jeho zatčení došlo k útlumu aktivity. Proto se s pozdějším svolením ostatních rozhodl pokračovat v koordinaci jejich činnosti na dálku. Ve stejném dopise ostatním nařídil, aby přestali veřejně bojovat v jeho prospěch, protože uznal své vyloučení za nezvratitelné. Místo toho rozhodl, aby se začal postupně vytvářet sborník informací o jeho případu, který měl do budoucna sloužit jako obžaloba praktik vedení svazu. Vedle toho se ostatní měli připravovat zejména na další *ruch*, kterým měl být sjezd ČSM konaný v půlce roku 1967, kterému se věnovala předchozí kapitola (Rozpory pravdy: problémy s informovaností, s. 83 - 85). Sjezd se konal v napjaté atmosféře, kdy již byla rozpuštěna Komise 11, jejich materiály nebyly zveřejněny a na samotném sjezdu vedení zabránilo větším konceptuálním diskuzím o federalizaci či decentralizaci.⁴¹¹

Ve stejném měsíci, kdy se konal sjezd ČSM, přišel další administrativní útok na pražské radikály. Lubomír Holeček čekal stejný osud jako Jiřího Müllera, i on byl vyloučen ze školy i ČSM a byl povolán na povinnou vojenskou službu.⁴¹² Atmosféra navíc ještě zhoustla po událostech okolo čtvrtého sjezdu spisovatelů konaného na konci června 1967, po kterém bylo několik spisovatelů vyloučeno ze strany za svá kritická vystoupení.⁴¹³ Řada studentů a studentek to rámovalo zneuznáním inteligence jako takové. Protože studenti a studentky solidarizovali se spisovateli, psali texty na jejich podporu či se s nimi dokonce scházeli, posílil na vysokých školách dohled bezpečnostních složek.⁴¹⁴ Pro pražské radikály a radikálky to ovšem mimo jiné znamenalo další *ruch*, během kterého byl velice aktivní například Zdeněk Pinc, kterému se povedlo svou politickou činnost na obranu vyloučených spisovatelů zužitkovat

---

⁴¹⁰ REDAKCE, Případ Jiří Müller – pokračování třetí, *Bulletin VOV ČSM Praha*, nečíslováno, 7. 4. 1967, s. 5 – 6, <https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2022/04/Bulletin-VOV-CSM-Praha-07-04-1967-Tyl.pdf>, [8. 2. 2024].

⁴¹¹ (KV), Taková je praxe, *Elixír. Časopis studentů VŠCHT v Praze*, r. 9, č. 6, 23. června 1967, s. 1, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r09-c06-23-06-1967-lp-weigel_1428863016.pdf, [7. 2. 2024].

⁴¹² ĎARF, Lubomír Holeček na vojně, *Elixír. Časopis studentů VŠCHT v Praze*, r. 9, č. 7, říjen 1967, s. 4.

⁴¹³ K čtvrtému sjezdu Svazu československých spisovatelů MERVART, Jan, *Čeští a slovenští spisovatelé v reformním hnutí šedesátých let*, Hradec Králové 2010, s. 173 – 258.

⁴¹⁴ NA, č. f. 1261/0/45, KSČ – ÚV - Kancelář Antonína Novotného, k. 42, inv. č. 93, Informace o situaci mezi pražskými studenty a na pražských vysokých školách, 1967.

k tomu, že byl zvolen do VOV ČSM.⁴¹⁵ Pražským radikálům se tedy i tento *ruch* povedlo využít k posílení *poziční politiky*.

Na konci roku 1967 tak existovala poměrně jasná koncepce federalizace ČSM, která měla být systémovým řešením problémů, které studující zakoušeli. Přestože se jí díky velké aktivitě, studentskému tisku a studentským konferencím podařilo šířit mezi studujícími, až do konce roku 1967 se nestala programem studentských mas, které by ji výrazněji prosazovali nebo které by kvůli ní masově odřekli loajalitu vůči vedení svazu ČSM. Studentské hnutí usilující o decentralizaci svazu, nebo v roce 1967 už dokonce o vznik nezávislých studentských samospráv, čítalo maximálně desítky aktivních lidí. Ve zkoumané době se děla celá řada událostí, které by mohly být důvodem k široké mobilizaci studujících – od problémů s nedostatkem ubytování po represivní reakce na majáles v roce 1966 až po vyloučení Jiřího Müllera. To se ale nestalo a k masové studentské mobilizaci došlo až na konci října roku 1967, kdy se v krátké době velice intenzivně projevila většina klíčových rozporů studentského života v poststalinismu.

---

⁴¹⁵ NA, č. f. 1261/0/45, KSČ – ÚV - Kancelář Antonína Novotného, k. 42, inv. č. 93, Informace o situaci mezi pražskými studenty a na pražských vysokých školách, 1967.

7. Eskalace studentských problémů. Strahovské události a jejich vyšetřování

Na konci října 1967 příslušníci VB násilně potlačili spontánní studentskou demonstraci, což vedlo k nevídané studentské mobilizaci a později hromadnému odepření loajality vůči vysokoškolským strukturám ČSM.⁴¹⁶ Během těchto událostí se v poměrně krátké době výrazně projeví všechny typy problémů, kterým čelilo československé studentstvo od poloviny 50. let

Konflikt vypukl na Strahovských kolejích, které se začaly stavět v roce 1961, byly dostaveny v roce 1965, a měly představovat jedno z řešení studentské bytové krize v Praze. Na výstavbě se navíc ve velké míře podílelo samo studentstvo, jak bylo zmíněno v kapitole Rozpory vědeckotechnické revoluce: problémy s technikou a moderním vybavením (s. 69).⁴¹⁷ Zatímco studující očekávali, že se bude jednat o prostorné a sociálně vybavené koleje, jako si pochvalovali třeba koleje v Suchdole,⁴¹⁸ výsledek rozhodně neodpovídal jejich očekáváním. Život na kolejích doprovázela celá řada problémů. Do pokojů bylo i nadále umísťováno více lidí, než určovaly normy, docházelo k častým problémům s teplou vodou a hygienickým potížením obecně, které vedly například k tomu, že právě v říjnu 1967 řádila na kolejích salmonelóza.⁴¹⁹ Na kolejích, které měly hrát ústřední roli v socialistickém příslibu blahobytu, kde měl student zakoušet výdobytky sociální politiky a kde se měl učit socialisticky žít, tak narůstalo napětí.

Problém, který vedl k bezprostřední mobilizaci, měl kořeny v průběhu stavby, kdy zaprvé došlo k špatné instalaci a zalití koncovek kabelů, kvůli nimž kabely vlhly, a za druhé kvůli použití nevhodných kabelů. Hlavní investor stavby o jejich nevhodnosti věděl, kvůli urychlení práce je přesto využil. Kvůli tomu docházelo od samého začátku využívání kolejí k výpadkům elektrického proudu, a přestože byl investor opakovaně

---

⁴¹⁶ Strahovské demonstraci se věnovala má diplomová práce POLÁK, M., *Politika ulice*, detailně celou událost popsal také historik Jaroslav Pažout, viz PAŽOUT, Jaroslav, „Chceme světlo, chceme studovat!“ Demonstrace studentů z vysokoškolských kolejí v Praze na Strahově 31. října 1967, *Paměť a dějiny*, r. 2, č. 1/2008, str. 4–13.

⁴¹⁷ AMP, č. f. 1499, f. KSC – VV, inv. č. 82, k. 7, Zápis ze zasedání pléna 15. 5. 1964.

⁴¹⁸ -PRO-, Darovanému, *Elixír. Časopis studentů VŠCHT v Praze*, r. 8, bez čísla, duben 1966, s. 6, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r08-necislovano-duben-1966-lp-dnebosky_1362082724.pdf, [7. 2. 2024].

⁴¹⁹ NA, č. f. 1261/0/45, KSC – ÚV - Kancelář Antonína Novotného, k. 42, inv. č. 93, Informace o situaci mezi pražskými studenty a na pražských vysokých školách, 1967.

vyzván k nápravě, až do konce roku 1967 se jí studující nedočkali.⁴²⁰ V říjnu roku 1967 došlo k výpadkům elektrického proudu jedenáctkrát.⁴²¹ Jednalo se navíc o měsíc, kdy zhruba 200 studujících dopisovalo své diplomové práce.⁴²² K tomu na koleji bydleli studenti a studentky technických oborů, kteří pravděpodobně znali důvod problémů, jež by nejspíš uměli sami vyřešit, kdyby získali patřičný materiál a úřední povolení. Velkolepé vize plně automatizovaného socialistického hospodářství, letů do vesmíru a dalších příslibů vědeckotechnické revoluce, které měly tak moc ovlivnit každodennost inteligence i jejich budoucích příslušníků a příslušnic, kontrastovaly se situací, kdy se diplomanti pokoušeli v záři svíček napsat závěry svých diplomových prací. Slovy antropologů Nikhila Ananda a Akhila Gupty tak nefunkční kabely symbolizovaly ruiny příslibů modernity.⁴²³ Z Leninova citátu o komunismu a elektrifikaci celé země tak zbyla jen sovětská moc v podobě policejních obušků.⁴²⁴

V říjnu roku 1967 sice existovalo napětí mezi studentstvem a vedením svazu či strany. I tak však straníci nadále apelovali, aby se studenti a studentky politicky angažovali, a aby upozorňovali na své každodenní problémy a podíleli se na jejich řešení. Byly to také právě strahovské koleje, kde fungovala studentská kolejní samospráva, která měla disponovat pravomocemi ovlivňovat na různých úrovních život na koleji. Podle slov zástupců a zástupkyň KRASu (Kolejní rady areálu Strahov) se 86krát pokusili vyřešit oficiálními způsoby problémy s výpadky elektrického proudu, výsledku se ovšem nedočkali.⁴²⁵

Poslední říjnový den, když byli funkcionáři KRASu zrovna na jednání o katastrofálním technickém stavu kolejí, vypadl opět elektrický proud.⁴²⁶ Celá řada obyvatel a obyvatelek Strahova se potkala tradičně se svíčkami v rukou před kolejemi.

---

⁴²⁰ NA, č. f. 1261/0/45, KSČ – ÚV - Kancelář Antonína Novotného, k. 42, inv. č. 93, Informace o demonstraci studentů dne 31. 10. 1967 v souvislosti s havarijní situací v areálu kolejí Strahov.

⁴²¹ Libri Prohibity, f. Ivana Dejmalá - Československé studentské hnutí v šedesátých letech dvacátého století, inv. j. 80, Dokumenty ke Strahovským událostem, listopad 1967.

⁴²² RUML, Jiří, Více světla ...nejen pro Strahov, *Reportér 2*, č. 25 – 26, 16. – 31. 12. 1967.

⁴²³ ANAND, N., GUPTA, A., APPEL, H., *The Promise of Infrastructure*.

⁴²⁴ Jak navíc píše historička Lucie Dušková, světlo hrálo klíčovou roli i v socialistické imaginaci a propagandě. Světlo mělo symbolizovat pokrokovou podstatu socialismu v protikladu k noci, která symbolizovala válku a fašismus, DUŠKOVÁ, Lucie, *Noc v Československu 1945 – 1960: reprezentace a sociální praxe*, dizertační práce FF UK, Praha 2019, s. 78 – 88.

⁴²⁵ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 105, k. 8, Zápis ze zasedání pléna 15. 11. 1967, AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. j. 516, Zpráva o aktivu vysokoškolské organizace ČSM v Praze – dne 13. ledna 1968.

⁴²⁶ NA, č. f. 1261/0/45, KSČ – ÚV - Kancelář Antonína Novotného, k. 42, inv. č. 93, Informace o demonstraci studentů dne 31. 10. 1967 v souvislosti s havarijní situací v areálu kolejí Strahov.

Silné morální emoce zneuznání studentstva tentokrát nezmizely do ztracena, nýbrž vedly ke spontánnímu protestu.⁴²⁷ Někteří ze srocených studentů a studentek se rozhodli podněcovat ostatní k pochodu, což se nakonec také stalo. Zhruba 1500 studujících vyrazilo na protestní pochod do centra města za skandování hesla „Chceme světlo! Chceme studovat!“⁴²⁸ Relativně poklidný průvod narazil v Nerudově ulici na kordon policistů, kteří byli vrátným z kolejí informováni o davovém pohybu studujících. Na další dynamiku událostí se promítlo další technické selhání: příslušníci VB se snažili pochod ukončit a vybízeli studující, že je zavezou k patřičným autoritám, které mohou problémy s výpadky proudu řešit. Protože však nebyli vybaveni žádnými ampliony, mohly je slyšet pouze první řady. Studenti a studentky se tak nadále dožadovali pokračování průvodu a vedoucí zákroku dal rozkaz k potlačení demonstrace.⁴²⁹ Policisté do studentů a studentek najížděli služebními vozy, bili je obušky a používali proti nim slzný sprej. Příslušníci VB tak postupně zatlačili Strahovské zpět až ke kolejím.⁴³⁰

Policejní zásah výrazně ovlivnil obsahovou náplň protestu. Jestliže se až do zákroku v Nerudově ulici skandovala témata související s materiálními a technickými potížemi a protestující se nedopouštěli vandalismu ani jiného nelegitimního jednání, po něm byla již většina hesel zaměřena proti VB a studenti a studentky se nezdráhali fyzickým útokům policie bránit. Protestující skandovali například hesla přirovnávající příslušníky VB ke gestapu.⁴³¹

Po zatlačení studujících zpět ke kolejím se situace krátce zklidnila. Po chvíli však Strahovští spatřili zatčené studenty v policejních autech. Policisté sice po krátkém vyjednávání dva z nich pustili, avšak po zjištění, že další je stále zatčen, vypukl konflikt nanovo. Studující na policisty házeli dlažební kostky a další předměty, policisté je na oplátku pomocí extenzivního násilí zatlačovali zpět do kolejí.⁴³² Během útoku nechybělo ani kopání do ležících lidí či rasistické útoky na zahraniční studenty.⁴³³

---

⁴²⁷ GOODWIN, J., JASPER, J. M., *Emotions and Social Movements*, s. 611–635.

⁴²⁸ PAŽOUT, J., „Chceme světlo“, s. 4–13.

⁴²⁹ ABS, č. f. A2/3, f. Sekretariát ministra vnitra III. díl (dále jen SMV III), inv. j. 2133, Stanovisko generální prokuratury k otázce vzniku a průběhu demonstrace vysokoškolských studentů, 7. 12. 1967.

⁴³⁰ POLÁK, M., „Politika ulice“, s. 248.

⁴³¹ Není mi jasné, jestli byly strahovské události momentem zrodu této tradice, ale přirovnávání policistů zakročujících proti demonstrantům se do dneška stalo jistou tradicí zejména na levicových demonstracích.

⁴³² ABS, f. A 2/3, f. SMV III, inv. č. 2133, Závěry inspekce náčelníka Hlavní správy VB ke stížnostem podaným na zákroky příslušníků VB proti demonstrujícím studentkám ČVUT ze strahovských kolejí dne 31. 10. 1967.

⁴³³ AMP, č. f. 1499, f. KSC – VV, inv. j. 516, Zpráva Kolejní rady o příčinách a průběhu událostí ze dne 31. 10. 1967.

Příslušníci VB pronikli i do některých ubikací, aby z pokojů vytáhli studenty či studentky, kteří po nich házeli věci z pokojů. Během toho se dožadovali, aby jim studující rozsvítili. Zbiti byli i studující, kteří se až v pozdních hodinách vraceli domů, tudíž o celé záležitosti neměli žádné informace.⁴³⁴ Klid nastal okolo 1 hodiny ranní. Během demonstrace bylo 12 studentů zraněno, z toho 3 vážně. Sedm studentů bylo zadrženo VB, z nichž 4 byli propuštěni ještě na Strahově, 3 z nich druhého dne.⁴³⁵

Hned druhý den došlo k výrazné studentské mobilizaci, nejprve na Strahově, postupně po celé Praze a brzy se informace šířily i mimo Prahu. Jedním z klíčových zdrojů mobilizace bylo to, že policie zakročila proti socialistickým studentům a studentkám, kteří se pouze dožadovali něčeho tak banálního, jako je možnost si svítit ve večerních hodinách. Druhým klíčovým zdrojem však byla reakce komunistických elit. Hned druhého dne byly položeny provizorní kabely, které výpadky proudu dočasně vyřešily. Stejný den se však konalo setkání s rektorem, kde poprvé padl argument, kterého se komunistické elity držely po zbytek vyšetřování strahovských událostí. Důvody rozhořčení studentů prý byly oprávněné, způsob řešení však nevhodný. Došlo tak k opětovnému obnažení rozporů v politické participaci, jak to studenti a studentky sami artikulovali: 86 pokusů o řešení oficiální cestou nevedlo k ničemu, jedna demonstrace vedla k nápravě.⁴³⁶

Třetí moment, který dále eskaloval studentskou politickou aktivitu, byla reakce vedení ČSM. Zástupci a zástupkyně ÚV ČSM se totiž rozhodli zakázat bulletin VOV ČSM, který informoval o strahovské demonstraci a funkcionáři před očima studentů a studentek tento bulletin strhávali z nástěnek fakult, škol a kolejí.⁴³⁷ Tak se během strahovských událostí obnažil další rozpor, a to rozpor o informovanosti.

Právě proto, že potlačení strahovské demonstrace spojil všechny hlavního typu studentských problémů, resp. rozporů mezi očekáváním a realitou, vedl k mimořádné studentské mobilizaci. Na většině pražských škol se konala studentská shromáždění, vznikaly rezoluce a požadavky. Pravděpodobně i velká míra mobilizace vedla k tomu,

---

⁴³⁴ AMP, č. f. 1499, f. KSC – VV, inv. j. 516, Zpráva Kolejní rady o příčinách a průběhu událostí ze dne 31. 10. 1967.

⁴³⁵ NA, č. f. 1261/0/45, KSC – ÚV - Kancelář Antonína Novotného, k. 42, inv. č. 93, Informace o demonstraci studentů dne 31. 10. 1967 v souvislosti s havarijní situací v areálu kolejí Strahov.

⁴³⁶ AMP, č. f. 1499, f. KSC – VV, inv. č. 516, Zpráva o aktivu vysokoškolské organizace ČSM v Praze – dne 13. ledna 1968.

⁴³⁷ Tamtéž, inv. č. 517, k. 38, Vládní komise k prošetření strahovských událostí, Stanovisko VOV ČSM k řešení a důsledkům Strahovských událostí.

že konflikt nemohl být zameten pod stůl, nýbrž se mu věnovalo vedení škol, svazu i strany. Brzy dokonce vznikly dvě komise (mezirezortní a vládní), které měly vyšetřit, kdo byl viníkem konfliktu a jestli studenti a studentky nepřekročili zákon a VB své pravomoci.⁴³⁸ O strahovských událostech informovala i celostátní média včetně *Rudého práva*.⁴³⁹

Studenti a studentky se tak nejen mobilizovali, ale snažili se do vyšetřování aktivně vstupovat. Za studující během vyšetřování jednali především zástupci a zástupkyně VOV ČSM (které v tu dobu bylo plné pražských radikálů) a KRASu. Celé vyšetřování můžeme vnímat jako spor o politizaci resp. depolitizaci konfliktu, případně jako spor mezi dvěma logikami lidského spoluzití, o kterých píše Jacques Rancière ve své eseji *Bezpráví: politika a policie*. Neutrální výraz *policie* (nikoliv pejorativní výraz, nemíní tím represivní státní aparát) Rancière označuje za „soubor procesů, skrze něž se dosahuje sdružování a souhlasu lidských kolektivů, skrze něž probíhá uspořádání moci, distribuce míst a funkcí, a díky nimž fungují systémy legitimizace této redistribuce.“⁴⁴⁰ Jinými slovy *policie* je řád věcí, určuje, co se považuje za „normální“, to, jakými způsoby mají lidé jednat, aby bylo jejich jednání uznané za legitimní. V neposlední řadě tak *policie* určuje, jaké promluvě se naslouchá jako diskurzu a jaká promluva je pouze šum. Naopak *politika* je taková činnost, která *policii* narušuje, která redistribuuje pravidla a funkce systému, která se snaží udělat politiku z něčeho, co bylo bráno jako technická záležitost. Politika zviditelňuje to, co původně nebylo k vidění či dává hlas tomu, co původně bylo pouze šumem.⁴⁴¹

A tak se zástupci a zástupkyně studujících pokusili šum proměnit v *ruch*. Zatímco se vedení svazu či zástupci ÚV KSČ snažili spor ponechat na technické úrovni, tedy říkat, že jde pouze o nedorozumění způsobené technickými problémy, studenti a studentky to od samého počátku vyjednávání odmítli. Např. 8. listopadu proběhlo od vypuknutí konfliktu největší shromáždění studentů a studentek v aule Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, kterého se účastnilo přes 850 lidí z různých pražských škol (FON, fakulta jaderné fyziky, matematicko-fyzikální fakulty, přírodovědné fakulty...)

---

⁴³⁸ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 517, k. 38, Vládní komise k prošetření strahovských událostí, ABS, f. A 2/3, f. SMV III, inv. j. 2189, Závěrečná zpráva mezirezortní komise ke Strahovským událostem.

⁴³⁹ Liknavost a její důsledky. Závěrečná zpráva o demonstraci studentů ze strahovské koleje. Rudé právo, 15. 12. 1967, s. 2.

⁴⁴⁰ RANCIERE, Jacques, *Neshoda. Politika a filosofie*, Praha 2011, s. 35.

⁴⁴¹ Tamtéž, s. 30 – 45.

na které byla schválena rezoluce.⁴⁴² Hned v úvodu této rezoluce studenti a studentky deklarovali:

„Vyjadřujeme znepokojení nad nedostatky úrovně a kvality nově vybudovaných kolejí, protože právě tyto nedostatky bezprostředně vedly k těmto událostem. Domníváme se ovšem, že tyto události mají hlubší příčiny, které nemohou být vyřešeny pouze nápravou konkrétních nedostatků. Jsme znepokojeni apriorně odmítavým postojem určitých vrstev společnosti ke studentům a inteligenci vůbec.“⁴⁴³

Tato rezoluce představovala klíčový dokument strahovských událostí a hlavní požadavky a jiné fakulty na ni buď odkazovaly, nebo jejich vlastní rezoluce obsahovaly podobné formulace. Podobných rezolucí vzniklo desítky a to nejen v Praze, ale postupně i v dalších městech. Mezi hlavní body patřil požadavek po nedotknutelnosti akademické půdy na fakultách a v areálu kolejí, oznámení viníků z řad VB, označení příslušníků VB viditelnými evidenčními čísly, aby byli do budoucna postižitelní za překročení pravomocí, zákaz používání slzného plynu, požadavek po lepším mediálním pokrytí událostí a důsledné zveřejnění výsledků vyšetřování.⁴⁴⁴

Při bližším pohledu na jednotlivé rezoluce, body, ale i konkrétní situace během vyjednávání se vyjevuje, že artikulovaly rozpory představené v předchozích kapitolách nebo na ně studující dokonce odkazovali. Markantní byl rozpor v socialistickém využití moderních technologií. Zatímco světlo nesvítilo a policie neměla megafony, které by mohly vést k deeskalaci a smírnému řešení konfliktu, slzného plynu proti studujícím měla policie dost. V tomto konfliktu se tak obnažil rozpor mezi emancipačním a represivním rozměrem vědeckotechnické revoluce, který mezi studujícími rezonoval ještě několik měsíců po události. V květnu roku 1968 to satiricky ztvárnil ve svém textu plzeňský student, který popisoval vymyšlený rozhovor s vedoucím nově vzniklého Výzkumného ústavu obuchů (VÚO) prof. ing. Aloisem Pendrekem DrSc.:

„Pane profesore, nejdříve trochu historie. Co vůbec bylo příčinou založení Vašeho ústavu?

---

⁴⁴² NA, č. f. 1261/0/45, KSČ – ÚV - Kancelář Antonína Novotného, k. 42, inv. č. 93, Informace o jednání studentů na FF UK Praha, 1967.

⁴⁴³ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. J. 516, Rezoluce studentů filozofické fakulty ze dne 8. 11. 1967.

⁴⁴⁴ ABS, f. A 2/3, f. SMV III, inv. j. 2133, Z rezolucí fakultních organizací ČSM, Rezoluce FV ČSM FF UK, 8. 11. 1967.

Nemusím snad zdůrazňovat, že hlavním popudem k tomu bylo špatné vystoupení příslušníků policie na Strahově, kde byli kritizováni, že neumějí správně zacházet se svěřenou technikou, a že tato je nemoderní. [...]

Čili chcete říci, že naši studenti teď již nebudou muset závistivě pokukovat do zahraničí, zejména do západních států, kde tamější jejich kolegové přicházejí do styku s nejmodernější technikou?

Ano, ale nebude to samozřejmě hned, nějaký čas to přece jen potrvá. Mohu zaručit, že náš ústav udělá vše pro to, aby se co nejdříve i u nás používaly moderní velkokapacitní vrhače vody, kvalitní dýmovnice s dýmem v různých barvách, slzný plyn v aerosoli, bezzákluzová tušová dělička a mnoho dalších novinek.

Tak to se tedy máme na co těšit. A co klasické obušky?

Ano, vidíte, málem bych byl zapomněl. A přece právě v tomto směru vyvíjí náš ústav nemalé úsilí. [...] Vítězný návrh dostal jméno Strahováček a je plodem práce kolektivu vědeckých pracovníků pod vedením docenta Uhod'kammůžeš. [...]

(Zde se pan profesor na chvíli odmlčel a zahleděl se snivě někam nahoru k nebi). Chtěl jsem se dovědět něco konkrétnějšího, ale s panem profesorem už nebyla řeč. Plně se oddal snění. A já jsem se na něj s obdivem díval, na toho člověka, který celé své velké srdce obětoval vědě, lidem a pokroku, a najednou jsem se dokonce přistihl, jak sním spolu s ním, jak si představuji, kterak jeho nový obušek poskakuje po zádech dobře se bavících lidí, kteří po každém úderu vždy znovu a znovu propukají v nezměrný jásot.⁴⁴⁵

V otázce technicistně laděných témat studující vyjednávali také v tématu evidenčních čísel policistů, které podle zákona příslušníci VB měli mít, ale v průběhu demonstrace se tak nedělo. Příslušníci VB argumentovali, že čísla neměli, protože dodavatel včas nedodal kůže na jejich výrobu, to však pouze posílilo studentskou kritiku systémového selhávání modernity. Jak udali zástupci studujících po skončení vyšetřování:

---

⁴⁴⁵ NEŠKUDLA, Jaroslav, Naše malé interview, *Index. Časopis plzeňských vysokoškoláků*, roč. 4, č. 8, květen 1968, s. 5 – 6, https://scriptum.cz/soubory/scriptum/index/index_1967-68_4_08_ocr.pdf, [8. 2. 2024].

„Zásadní nedostatky (např. nevybavenost megafony, evidenčními čísly a dalším technickým vybavením), které mají podstatnou souvislost s tragickými událostmi, a nutno jim přisuzovat značný podíl viny jednak za průběh událostí, jednak za nemožnost vypátrat viníky, byly interpretovány jako omluva. [...] Považujeme za skandální, že Ministerstvo vnitra vysvětlilo tento nedostatek nedostatkem kůží. Jeden nepořádek se vysvětluje druhým.“⁴⁴⁶

Velkým tématem vyjednávání se stala i kritika informovanosti a médií. Jak již bylo napsáno, snaha zamezit VOV ČSM informovat o samotném zásahu ostatní školy vedla k eskalaci. Dále však studující kritizovali také mediální pokrytí událostí i vyšetřování, jak například napsali do rezoluce studenti a studentky Univerzity 17. listopadu.⁴⁴⁷

„Odsuzujeme způsob, jakým o celé události informoval náš tisk, který se mimo jiné rozhořčoval nad represáliemi proti studentům v Západním Berlíně v červnu tohoto roku, a přitom ve zprávách o Strahově přešel mlčením fakt, že studenti byli ohrožováni na životě rychle jedoucimi policejními vozy, že do nich bylo kopáno a byli mláceni obuškami, a že proti nim byl nasazen slzný plyn.“⁴⁴⁸

Podobně kritizoval mediální pokrytí student VŠCHT:

„A noviny napsaly: studenti nepoužili všech legálních prostředků – studenti museli počítat s tím, že když ruší veřejný pořádek, nebude proti nim používáno „vánočních písniček (výraz použitý v Literárních Novinách) [...] Ale noviny se ani nezmínily o tom, že asi před rokem příznivci holandského fotbalového klubu Ajax rušili dopravu a veřejný pořádek, a že VB přihlížela a nepoužila obušků; po vítězném fotbalovém zápase často táhne Prahou 200 – 300 členná skupina vlajkonošů, ruší zrovna ten samý veřejný pořádek jako studenti a použít proti nim slzného plynu by se každému zdálo absurdní

---

⁴⁴⁶ AMP, č. f. 1499, f. KSC – VV, inv. č. 516, Stanovisko PVOV ke zprávě mluvčího vlády ke strahovským událostem, 19. 12. 1967.

⁴⁴⁷ Univerzita 17. listopadu byla určena primárně zahraničním studujícím, docházeli na ni ovšem i českoslovenští studenti a studentky, kteří se zaměřovali na různá témata mezinárodního charakteru, viz HOLEČKOVÁ, M., E., *Příběh zapomenuté univerzity*, s. 73.

⁴⁴⁸ ABS, f. A 2/3, f. SMV III, inv. j. 2133, Z rezolucí fakulturních organizací ČSM, Rezoluce studentů Univerzity 17. listopadu.

[...] A teď docházíme k představě, že rušení veřejného pořádku vzniká shromážděním myslících lidí, kteří chtějí něco potřebného.“⁴⁴⁹

Tento citát tak nekritizoval pouze informovanost a média, ale také možnosti politické participace. Studující tak po celou dobu kritizovali skutečnosti, že nebylo možné dojít povolenou a legální cestou nápravy situace. Studenti a studentky Univerzity 17. listopadu k tomu napsali:

„Odmítáme tvrzení, že nebyly využity všechny zákonné prostředky ke sjednání nápravy. Celá záležitost byla více než rok předmětem jednání různých komisí a orgánů, bez zjevných výsledků. Teprve dvouapůlhodinová demonstrace dokázala zjednat příslib nápravy. Tento důležitý fakt nesmí být opomíjen.“⁴⁵⁰

Od samotné kritiky se tak studenti a studentky postupně posunuli k prosazování možností, jak hájit své zájmy. V druhé rezoluci vzniklé na FF UK z 21. listopadu dokonce přibyl požadavek na právo na demonstraci jako způsobu politického jednání.⁴⁵¹

Klíčové pro dynamiku sociálního hnutí byla skutečnost, že se do čela vyjednávání za studující postavili právě zástupci a zástupkyně pražských radikálů a radikálek a nejbližší spolupracovníci a spolupracovnice Jiřího Müllera. Například pod oběma rezolucemi z FF UK byla podepsána Jana Kohnová (sestřenice a souputnice Jiřího Müllera), Jana Smolanová a Zdeněk Zbořil, které v tu dobu byli v předsednictvu Fakultního výboru ČSM FF UK. Velmi aktivní byl také Zdeněk Pinc, kterého dokonce druhá rezoluce FF UK navrhla, aby zasedl v mezirezortní komisi.⁴⁵² Koneckonců v předsednictvu VOV ČSM, které bylo vedle KRASu hlavní studentskou autoritou v průběhu vyjednávání, byl kromě Zdeňka Pince i Vladimír Anderle, Jan Kavan, Vladimír Laštůvka a další.⁴⁵³ Během vyjednávání však dali téma nezávislých studentských samospráv stranou a zaměřovali se především na vyjednávání bodů určených rezolucí FF UK.⁴⁵⁴

---

⁴⁴⁹ ZAS, Prastaré metody v novém rouše..., *Elixír. Byltén studentů VŠCHT v Praze*, r. 10, č. 2, 14. 12. 1967, s. 2 – 3, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r10-c02-14-12-1967-lp-dnebosky_1428863540.pdf, [8. 2. 2024].

⁴⁵⁰ ABS, f. A 2/3, f. SMV III, inv. j. 2133, Z rezolucí fakultních organizací ČSM, Rezoluce studentů Univerzity 17. listopadu.

⁴⁵¹ Tamtéž, f. SMV III, inv. j. 2133, Druhá rezoluce studentů filosofické fakulty, 20. – 21. 11. 1967.

⁴⁵² Tamtéž.

⁴⁵³ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 102, k. 8, Zápis ze zasedání pléna 6. 4. 1967.

⁴⁵⁴ POLÁK, Michael, *Politika ulice*, s. 253.

Násilné střetnutí v Nerudově a na Strahově nevzbudilo velký rozruch pouze mezi studujícími, nýbrž rozvířilo vody i uvnitř komunistické strany a ÚV ČSM. Postupně rostlo poststalinské napětí v přístupu ke studentstvu, o kterém jsem psal v předchozích kapitolách. Zatímco VV KSČ se postupně téměř konsenzuálně postavil za studující, ÚV ČSM v čele s Miroslavem Zavadilem naopak zostřoval různé typy konfrontací se studujícími.

Členové a členky pražské VV KSČ měli dlouhodobě spíše pozitivní postoj ke studentstvu a v rámci zmiňovaného napětí to byli oni, kdo viděl ve studentstvu progresivní společenskou sílu věrnou socialismu. Zároveň však až do této doby v rámci „diktatury konsenzu“ obhajovali i nepopulární kroky vysokoškolské politiky či represivní zákroky, jak bylo uvedeno v kapitole Rozpory vlády lidu: problémy s politickou participací (s. 101 - 102), kdy museli hájit vyloučení Jiřího Müllera, přestože ho ještě o rok dříve označovali za dobrého funkcionáře. Na Schůzi VV KSČ, která se konala 15. listopadu a měla jediné téma – Strahov – se výrazně proměnila rétorika jednotlivých výstupů. Shodným rysem byla radikální kritika dílčích problémů vysokých škol, které však začínali členové VV KSČ rámovat systémovější kritikou, a nechyběla ani implicitní, ale zřejmá kritika ÚV KSČ. Např. prof. Lubomír Linnhart, pedagog z FAMU, který kritizoval celou řadu společenských problémů od nedostatku zdravotního personálu přes pomalou městskou výstavbu až po nedostatek informací o schůzích ÚV KSČ. Svou řeč zakončil poměrně otevřenou kritikou: „Tyto problémy musí pochopit nejprve na příslušných místech. Lidé už začínají vytahovat Lenina. My stále něco zachraňujeme. Není to odraz situace až na nejvyšších místech?“⁴⁵⁵

Ještě konkrétněji o vysokoškolských problémech promluvil přednosta II. patologicko-anatomického ústavu všeobecného lékařství Univerzity Karlovy Rudolf Vaněček (v letech 1963 – 1966 děkan fakulty):

„Je to jako patogenetický řetěz. Tím by měla také [rezoluce VV ČSM] začít. Studenti musí vidět, že se postihuje právě ten nepořádek. 86 jednání a žádný výsledek. Dá se to nazvat liknavostí. Mám s tím sám své zkušenosti z titulu děkanské funkce. Náš patologický ústav je dnes hotová ruina. Nedávno si jej fotografovali zahraniční turisté. [...] V ústavu soustavně porušujeme předpisy o bezpečnosti práce. Instalace je shnilá.

---

⁴⁵⁵ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 105, k. 8, Zápis ze zasedání pléna 15. 11. 1967.

[...] Je třeba postihnout toho, kdo dělal direktivu. Někdo by měl být za to brán k zodpovědnosti. Zaměřit se na kořen zla.“⁴⁵⁶

Nejostřejší reakci pronesl pravděpodobně pedagog a ekonom Jiří Hronovský:

„Na tomto případě se ukázala ubohost našeho systému. Velká slova, ale ubohost. Je to nemohoucí situace. [...] Jak reagoval náš tisk? Je zde celá bariéra institucí, která je soudružná, s kterou nikdo nehne. Jak se může v tomto vytvářet politický profil studenta. Musíme si uvědomit, že je vychováváme vším, co je kolem nich. Koho budeme vychovávat? Příslušníky socialistického státu, nebo ovce? Dnes už se otevřeně hovoří o tom, zda strana bude mít autoritu na VŠ. Zatím je k tomu prazvláštní postoj, jako k přírodním katastrofám. Kdo je odpovědný – ten poslední, nebo ten, kdo stojí v čele? Ten, kdo má odpovědnost.“⁴⁵⁷

Hronovský se ve stejné řeči dokonce otevřeně postavil za právo občanů na protest, nejsou-li s něčím spokojeni.⁴⁵⁸

Podobně jako Hronovský se tak většina pléna (podle jednoho z účastníků pléna vyjma dvou členů) postavila za studující, velká část z nich dokonce legitimizovala jejich demonstraci. Zejména se začala na schůzi postupně rozpadat praxe stranického konsenzu, tedy komunisté z VV KSČ začali veřejně zpochybňovat výroky i jednání jiných komunistů. Na tomto plénu dokonce padala explicitní kritika ÚV ČSM, což se do té doby nestalo na žádném plénu VV KSČ. Podobně se za studenty a studentky postavili i další komunisté, například prof. Eduard Goldstücker, který dokonce na třetím shromáždění studentů a studentek FF UK v polovině prosince veřejně motivoval studující, aby se nevzdávali a dál jednali za své požadavky v otázce Strahova, za což si vysloužil pokárání členů ÚV KSČ.⁴⁵⁹

Na jednu stranu tak přibývalo vysokoškolských komunistů a komunistek, kteří se v konfliktu veřejně přidávali na stranu studujících, na druhé straně se vyostřoval konflikt s ÚV ČSM. Ten se projevil hned na studentském shromáždění na FF UK 8. listopadu, kde vystoupil zástupce VV KSČ historik Karel Durman, který deklaroval, že výbor stojí za studujícími a až na dva členy odsuzuje zásah policie, zatímco po něm se

⁴⁵⁶ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 105, k. 8, Zápis ze zasedání pléna 15. 11. 1967.

⁴⁵⁷ Tamtéž.

⁴⁵⁸ Tamtéž.

⁴⁵⁹ NA, č. f. 1261/0/45, KSČ – ÚV - Kancelář Antonína Novotného, k. 42, inv. č. 93, Informace o aktivu ČSM na FF UK Praha dne 16. 12. 1967.

vystupující tajemník ÚV ČSM s. Hrabica snažil studenty a studentky přesvědčit, že demonstrace nebyl vhodný způsob řešení, za což si z publika vysloužil pískot, výkřiky a dupání.⁴⁶⁰

Konflikty s ČSM vyvrcholily 30. 11. na společném jednání VOV ČSM a ÚV ČSM, kterého se účastnilo 9 studujících, ale mluvil především Zdeněk Pinc. ÚV ČSM navrhlo studujícím návrh rezoluce o 3 bodech, ve kterém se mělo VOV ČSM zavázat, že do konce vyšetřování nebude již vydávat žádné zprávy, že vypracuje seznam závad, které se teď vyskytují na kolejích, a že bude vytvořena skupina z VOV, která navrhne rozšíření studentské samosprávy na kolejích. Zástupci VOV se rozhodli rezoluci kvůli prvnímu požadavku nepodepsat, což výrazně zhoršilo atmosféru jednání. Zavadil začal studentům a studentkám vyhrožovat, že zruší VOV ČSM a společný dialog skončil Zavadilovou výhružkou, že pokud budou pokračovat, skončí stejně jako Müller na vojenské službě v Kroměříži.⁴⁶¹

Vyšetřování událostí trvalo měsíc a půl. Během této doby bylo přihlédnuto k výpovědím studujících i VB, byly zadány technické analýzy problémů na Strahově a vznikly dvě právní komise, které prošetřovaly zásah VB: komise Ministerstva vnitra a komise právnícké fakulty. Zatímco komise Ministerstva vnitra se postavila za příslušníky VB a jejich zásah, komise právnícké fakulty analyzovala, proč měli studenti a studentky právo demonstrovat. V polovině prosince vláda vydala tiskovou zprávu, ve které referovala o výsledcích šetření. Výsledky zprávy pokračovaly v pokusu o depolitizaci problému: potrestáni byli techničtí pracovníci, ředitel národního podniku Armabeton byl odvolán, stejně tak ředitel Správy účelových zařízení ČVUT, vedoucí provozu kolejí a menz a vedoucí strahovských kolejí. Dalším 7 technikům byly uděleny důtky a pokuty. Nikdo ze studujících ani z VB nebyl potrestán.⁴⁶² Zpráva však pokračovala v argumentaci, kterou studující od různých představitelů poslouchali po celé vyšetřování: studentské rozhořčení bylo pochopitelné, způsob demonstrace nevhodný. Vyšetřovatelé tak dali přednost právníkům Ministerstva vnitra před právníky

---

⁴⁶⁰ NA, č. f. 1261/0/45, KSČ – ÚV - Kancelář Antonína Novotného, k. 42, inv. č. 93, Informace o situaci mezi pražskými studenty a na pražských vysokých školách, 1967.

⁴⁶¹ Tamtéž, Informace o schůzi sekretariátu ÚV ČSM a předsednictva VOV ČSM Praha dne 30. 11. 1967.

⁴⁶² POLÁK, M., Politika ulice, s. 252, AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 517, k. 38, Vládní komise k prošetření strahovských událostí, Zpráva tiskového tajemníka vlády o událostech a studentské demonstraci v Praze na Strahově dne 31. 10. 1967, 16. 12. 1967.

z Právnické fakulty a demonstraci označili za nelegální. V závěru zpráva odmítla jakékoliv pokusy zneužívat Strahov „proti zájmům socialistické společnosti.“⁴⁶³

Výsledky jednání většinu studentstva neuspokojily. Zatímco KRAS vydala ke zprávě prohlášení, které především napadlo dílčí části vládní zprávy a požadovalo hlavně zpřísnění odsudku vůči policejnímu násilí,⁴⁶⁴ zástupci a zástupkyně VOV ČSM zašli v kritice dál, resp. odmítli strahovské události depolitizovat a nadále se snažili aktualizovat konflikt o celkové zneuznání studentstva a hledání systémového řešení. Členové a členky VOV ve svém prohlášení zkritizovali, že zpráva nevysvětlila rozpor v otázce prosazování vlastních zájmů (nelegitimní demonstrace, která vyřešila problém s výpadky elektrického proudu) a že zpráva ignorovala většinu studentských požadavků.⁴⁶⁵ Ve zprávě nebylo ani slovo o akademické půdě, viníci z řad VB nebyli označení, požadavky po evidenčních číslech a zákazu slzného plynu se dočkaly neurčitého příslibu, že „Ministerstvu vnitra bylo uloženo, aby vyhodnotilo nedostatky, které se vyskytly při zabezpečování veřejného pořádku [...] a zajistilo vybavení Veřejné bezpečnosti potřebnými technickými prostředky i politickou a odbornou připravenost příslušníků VB.“⁴⁶⁶ Za viníka špatných výsledků však členové a členky VOV ČSM neoznačili vládu, ale především ÚV ČSM a obecně vysokoškolské struktury ČSM. Ve svém stanovisku zkritizovali postup ČSM v průběhu vyšetřování. Zatímco po celé vyšetřování pražští radikálové netematizovali svůj dlouhodobý cíl – studentskou nezávislost – v posledním bodě stanoviska VOV ČSM se k němu vrátili zcela otevřeně:

„VOV uspořádá na fakultách referendum o smyslu ČSM na vysokých školách. Jako alternativy budou proti sobě postaveny ČSM na vysokých školách v dosavadní formě a samostatná organizace studentů.“⁴⁶⁷

Studenti a studentky tak svůj hněv nemířili primárně na komunistickou stranu, konečně řada komunistů a komunistek se postavila na jejich stranu. Jak uvedl jeden člen předsednictva VOV ČSM: „Přístup stranických orgánů [byl] progresivnější a

---

⁴⁶³ POLÁK, M., Politika ulice, s. 252, AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 517, k. 38, Vládní komise k prošetření strahovských událostí, Zpráva tiskového tajemníka vlády o událostech a studentské demonstraci v Praze na Strahově dne 31. 10. 1967, 16. 12. 1967.

⁴⁶⁴ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 517, k. 38, Vládní komise k prošetření strahovských událostí, Stanovisko KRASu ke zprávě tiskového tajemníka vlády, prosinec 1967.

⁴⁶⁵ Tamtéž

⁴⁶⁶ Tamtéž, Zpráva tiskového tajemníka vlády o událostech a studentské demonstraci v Praze na Strahově dne 31. 10. 1967, 16. 12. 1967.

⁴⁶⁷ Tamtéž, Stanovisko VOV ČSM k řešení a důsledkům Strahovských událostí, prosinec 1967.

operativnější než postoj ÚV ČSM.“⁴⁶⁸ Místo toho zacílili na komunisty a komunistky z ÚV ČSM, se kterými prožívali přímou zkušenost zneuznání.

Formulací o referendu na fakultách započala cesta rozkladu vysokoškolských struktur ČSM. Ten pokračoval 13. ledna celopražským aktivem studentů svolaným VOV ČSM. Ten ovládli pražští radikálové, kteří jeden po druhém vystupovali s příspěvky proti ČSM a performativně vystupovali ze svazu. Karel Kovanda, jeden z pražských radikálů, na aktivu otevřeně atakoval nejen ÚV ČSM, ale také jeden z fundamentů komunistického vládnutí. Ve svém příspěvku, který jsem citoval v úvodu této dizertace (s. 10 - 11), oznámil, že nevidí jinou cestu, než začít organizovat nové studentské samosprávy, které se neřídí demokratickým centralismem.⁴⁶⁹ Na aktivu bylo vyhlášeno datum referenda, které mělo rozhodnout o budoucnosti vysokoškolských struktur ČSM. Ty se však začaly rozpadat samy a na jejich místě začaly po celé republice růst nezávislé studentské organizace, čemuž se věnuje následující kapitola.

Podíváme-li se na vyjednávání okolo strahovských událostí z perspektivy studentského hnutí a prizmatem jejich strategií, zjistíme, že směr vytyčený především Jiřím Müllerem splnil očekávání. Pražským radikálům a radikálkám se vyplatila *poziční politika*, díky které se mohli postavit do čela vyjednávání – ať už jako předsedové a předsedkyně fakultních organizací či jako zástupci VOV ČSM. Jejich legitimitu jim ale nepřinesly funkce, nýbrž tzv. *mravenčí práce*, kterou prokázali v průběhu vyšetřování – ať už svoláváním aktivů, spoluprací s vyšetřovateli, jednání s úřady atd. Konečně zvýšenou pozornost, kterou události vyvolaly, využili k tomu, aby, slovníkem Jacquese Ranciera, šum o nezávislé studentské samosprávě proměnili v *ruch*.

---

⁴⁶⁸ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 517, Stanovisko PVOV ČSM k zprávě mluvčího vlády ke strahovským událostem, 19. 12. 1967.

⁴⁶⁹ Tamtéž, inv. č. 516, Zpráva o aktivu vysokoškolské organizace ČSM v Praze – dne 13. ledna 1968.

8. Vznik a zánik nových studentských struktur

„Svaz mládeže je mrtev. To, co vidíme, je jen jeho hadí kůže, která se občas pohne díky červům, které hlodají uvnitř.“⁴⁷⁰

student VŠZ Miroslav Tyl, 13. ledna 1968

Pražské jaro výrazně proměnilo podmínky studentského hnutí. V duchu *teorie politických příležitostí* můžeme říct, že proces demokratizace, oslabení cenzury a represe i výzvy k politické mobilizaci širších vrstev obyvatelstva výrazně napomohl utváření nového sociálního hnutí, které odmítlo být přímo podřízeno vedení strany nebo mládežnickému svazu.⁴⁷¹ V období pražského jara (ale i poměrně dlouhou dobu po jeho potlačení) znatelně oslabilo zmiňované poststalinské napětí, které vedlo k nutnosti udržovat stranický konsenzus, a studenti a studentky pocítovali menší tlak vyplývající ze schrödingerovsky pojatých studujících.

Studující však implicitně odmítli fundament komunistického vládnutí – demokratický centralismus – již na konci roku 1967 a v první půlce ledna 1968 dokonce explicitně. Studentské hnutí tak začalo prosazovat svůj program studentského hnutí organizovaného zdola na bázi demokratického socialismu ještě před začátkem demokratizačních procesů pražského jara. Když tak 13. ledna na aktivu pražských vysokoškoláků zástupci pražských radikálů ve VOV ČSM vyhlásili referendum o budoucnosti vysokoškolské organizace na 10. března, nemohli vědět, že dochází k výrazné změně politických příležitostí, které jejich snahy ulehčí.

ČSM jakožto zastřešující organizace všech mladých se začal v první polovině roku 1968 rozpadat. Již v březnu došlo ke zrušení předsednictva a sekretariátu ÚV ČSM, které byly nahrazeny vedením a výkonným výborem ČSM. Do čela vstoupil proreformní komunista Zbyněk Vokrouhlický, který nahradil konzervativního Miroslava Zavadila. Rozhodující pravomoci k řízení jednotlivých typů organizací přešla pod nově vzniklé rady ÚV ČSM, což de facto znamenalo naplnění staršího požadavku

⁴⁷⁰ AMP, č. f. 1499, f. KSČ – VV, inv. č. 516, Zpráva o aktivu vysokoškolské organizace ČSM v Praze – dne 13. ledna 1968.

⁴⁷¹ Více o teorii politických příležitostí ve výzkumu sociálních hnutí např. MEYER, David, Protest and Political Opportunities, *Annual Review of Sociology* 30, 2004, s. 125–145.

studentského hnutí – federalizaci. U té to však neskončilo, vedle studentstva začali odříkat loajalitu další sekce a zakládaly své organizace, což bylo podepřeno i Akčním programem z dubna 1968. První vystoupila Česká tábornická unie, pak Svaz klubů mládeže, v květnu se osamostatnila Unie středoškoláků a učňů, později Svaz pracující mládeže, Svaz mládeže českomoravského venkova a Svaz vojenské mládeže.⁴⁷²

Členové a členky ÚV ČSM zkoušeli ještě ze začátku roku moderovat diskuzi ohledně nových studentských samospráv, ty však již probíhaly především na jiných místech a vedení svazu na ně nemělo příliš velký vliv. Jak poznamenal redaktor *Elixíru*, „ÚV ČSM je již orgán mrtvý a zabývat se jím přísluší kafilerii, ne studentské organizaci.“⁴⁷³ Svaz tak přestával hrát významnější společenskou funkci a definitivně byl z rozhodnutí pléna ÚV rozpuštěn v březnu roku 1969.⁴⁷⁴

Od počátku roku 1968 tak začaly vznikat různé nezávislé studentské spolky či organizace, zároveň probíhaly na různých úrovních diskuze, jak by měly nové studentské struktury vypadat, co by měla být jejich náplň a jestli má existovat zastřešující organizace. Jestliže ještě v lednu a únoru pražští radikálové a radikálky řešili, aby referendum náhodou nevyhrálo ČSM, v březnu samotné vedení svazu prohlásilo, že nebude novým vysokoškolským strukturám bránit, což urychlilo vznik různých nových samospráv.⁴⁷⁵

Na většině vysokých škol tak probíhaly diskuze, jaký typ organizace je nejvhodnější. Nejčastěji se diskutovaly varianty různých členských spolků nebo volených samospráv. V tomto ohledu tak nevznikla žádná nová norma a každá škola či fakulta si mohla zvolit sama. Řada škol měla také různé názvy pro de facto totožné formy organizování. Na plzeňské Pedagogické fakultě například vyhrál v hlasování návrh na samosprávu, tedy volenou studentskou organizaci, která měla zastupovat všechny studující na fakultě, zatímco na Lékařské fakultě v Plzni vyhrál návrh na spolek s dobrovolným členstvím.⁴⁷⁶ V Praze zase hojně vznikaly tzv. Akademické rady, které nebyly nic jiného než volené samosprávy. První byla založena na konci února na FF

---

⁴⁷² KNAPÍK, J., FRANC, M. a kol., *Mezi pionýrským šátkem a mopedem*, s. 389 – 392.

⁴⁷³ ĎARF, Zprávy z VOVu, *Elixír. Byltén studentů VŠCHT v Praze*, r. 10, č. 4, 20. 3. 1968, s. 14, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r10-c04-20-03-1968-lp-dnebosky_1428863758.pdf, [8. 2. 2024].

⁴⁷⁴ KNAPÍK, J., FRANC, M. a kol., *Mezi pionýrským šátkem a mopedem*, s. 394.

⁴⁷⁵ PAŽOUT, J., *Mocným navzdory*, s. 108.

⁴⁷⁶ PLAČEK, Jiří, Studentská samospráva na PF, *Index. Časopis plzeňských vysokoškoláků*, roč. 4, č. 7, duben 1968, s. 6, https://scriptum.cz/soubory/scriptum/index/index_1967-68_4_07_ocr.pdf, [8. 2. 2024].

UK, vzápětí následoval FON.⁴⁷⁷ Když 19. března 1968 na VŠCHT vznikla Akademická rada studentů, jednalo se již o třináctou pražskou fakultní samosprávu.⁴⁷⁸ Na Vysoké škole zemědělské studenti a studentky zvolili název Samostatná organizace studentů (SOS).⁴⁷⁹ Odlišný vývoj byl na Slovensku, kde sice také studující zakládali nové nezávislé studentské spolky, ale na rozdíl od českých, moravských a slezských univerzit si tam udržel primát Slovenský svaz mládeže (který byl součástí ČSM) a ve kterém byl větší podíl konzervativnějších komunistů a komunistek.⁴⁸⁰

Vedle fakultních organizací vznikaly také menší nové zájmové i celoměstské organizace. V Praze vznikl 9. 4. 1968 pražský studentský parlament (někdy se také uváděla Akademická rada pražských studentů), kde byla vyhrazena 2 místa pro každou pražskou fakultu. Jeho cílem měla být koordinace pražských studujících, reprezentace vůči jiným institucím a pomoc s distribucí informací o studentském celospolečenském politickém životě. Ve své agendě měl nahradit VOV ČSM. První jeho schůze se konala 18. 4. 1968, za prozatímního předsedu byl zvolen Petr Rybář – pozdější zastánce *odborové pozice* studentského hnutí. Do předsednictva zasedla např. i Jana Kohnová, která byla naopak jednou z neaktivnějších zastánkyň *politické pozice* studentského hnutí.⁴⁸¹ V Brně založili zástupci devíti fakult 29. dubna celobrněnskou organizaci, která dostala název Brněnské studentské centrum.⁴⁸² Vedle celonárodních zastřešujících organizací (viz dále) vznikaly nové různé meziměstské organizace, které propojovaly studenty a studentky společných oborů, např. Union of agricultural students in the Czechoslovakia, kterou založili zástupci a zástupkyně tří zemědělských fakult z Brna, Nitry a Č. Budějovic.⁴⁸³

---

⁴⁷⁷ REDAKCE, Akademická rada na filosofii, *Index. Časopis plzeňských vysokoškoláků*, roč. 4, č. 4, březen 1968, s. 18, https://scriptum.cz/soubory/scriptum/index/index_1967-68_4_04_ocr.pdf, [8. 2. 2024], REDAKCE, Studenti novinářství následují, tamtéž, s. 18.

⁴⁷⁸ REDAKCE, O samosprávách, *Elixír. Časopis studentů VŠCHT v Praze*, r. 11, č. 3, prosinec 1968, s. 15 – 16, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r11-c03-2-polovina-prosince-1968-na-svs_1428864704.pdf, [8. 2. 2024].

⁴⁷⁹ VS, Z docela obyčejného odpolnedne, *Impuls. Časopis studentů VŠZ Praha-Suchdol*, roč. 4, č. 5, květen 1968, s. 6, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/impuls-r4-c5-20-05-1968-ovatyl_1428866487.pdf, [8. 2. 2024].

⁴⁸⁰ PAŽOUT, J., *Mocným navzdory*, s. 114.

⁴⁸¹ KOHNOVÁ, Jana, Pra-stu-par, *Elixír. Byltén studentů VŠCHT v Praze*, r. 10, č. 6, 5. 6. 1968, s. 7, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r10-c06-05-06-1968-lp-dnebosky_1428863893.pdf, [8. 2. 2024].

⁴⁸² PAŽOUT, J., *Mocným navzdory*, s. 114.

⁴⁸³ REDAKCE, Union of agricultural students in the Czechoslovakia, *Dalila. Časopis studentů vysoké školy zemědělské v Českých Budějovicích*, únor 1969, s. 14 – 15,

Konečně 26. května 1968 bylo na brněnské studentské konferenci odhlasováno založení celonárodní zastřešující organizace. Zvolený předseda Petr Rybář na ní prohlásil: „Dnešní den vejde do dějin. Dnes, 26. května 1968, v 11 hodin 42 minut jsme založili SVS Čechy a Morava.“⁴⁸⁴ Po jeho řeči si začali studenti a studentky stoupat na židle a skandovat: „Ať žije náš nový svaz.“⁴⁸⁵ Svaz vysokoškolských studentů (ZVŠ) vznikl 24. května 1968, 114 zástupců a zástupkyň nově vzniklých samospráv 36 slovenských fakult si zvolilo nové předsednictvo a prezidenta svazu Baltazára Dubeňa.⁴⁸⁶ Dva na sobě zcela nezávislé svazy měly svou činnost koordinovat pomocí tzv. Československého ústředí vysokoškoláků, které však významnou roli nehrálo.⁴⁸⁷ Vzájemné vztahy mezi oběma svazy byly řešeny vzájemnými dohodami o spolupráci a přímými kontakty (např. účasti na kongresech druhé organizace).⁴⁸⁸

Přestože reportáž o založení SVS může působit, že založení celorepublikové organizace proběhlo snadno, opak je pravdou. Předcházely mu dlouhé schůze, diskuze a konflikty, které se nejprve vedly především o tom, jestli vůbec zakládat zastřešující celonárodní organizace a po jejich založení o jejich náplni a pravomocích. Přestože zastánci různých pozic byli napříč různými městy, postupně se spor začal rámovat jako spor mezi Prahou a Brnem, který v průběhu roku 1968 a 1969 nabýval poměrně ostrých podob. Celý konflikt výrazně ovlivnila i specifická role pražských radikálů a radikálek. Protože to byli především oni, kdo se před rokem 1968 pouštěli do systémových střetů s vedením ČSM, získali mezi studentstvem v celé republice specifické postavení, které do určité míry legitimizovalo jejich vůdčí roli v utváření nového hnutí. To, že to byli právě Pražané a Pražanky, kdo se postarali o rozvoj studentského hnutí, nebylo součástí jen jejich narativu, nýbrž to rezonovalo i v dalších studentských městech. Redaktor plzeňského časopisu Index si ve svém textu Jsem rozpačitý stěžuje na dle jeho mínění slabou politickou aktivitu plzeňských studentů a studentek a konstitutivní místo ve studentském hnutí přikládá Praze:

---

https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/dalila-unor-1969-lp-dnebosky_1353489342.pdf, [8. 2. 2024].

⁴⁸⁴ DEJMAL, I., Svaz vysokoškolských studentů, *Impuls. Časopis studentů VŠZ Praha-Suchdol*, roč. 5, č. 3, duben 1969, s. 17 - 19, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/impuls-r5-c3-04-04-1969-lp-dnebosky_1428866853.pdf, [8. 2. 2024].

⁴⁸⁵ Tamtéž.

⁴⁸⁶ PAŽOUT, J., *Mocným navzdory*, s. 116.

⁴⁸⁷ Tamtéž, s. 116.

⁴⁸⁸ PŘEDSEDNICTVO SVS ČECH A MORAVY, Závěry k činnosti předsednictva SVS Čech Moravy, *Bulletin Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy*, č. 3, 13. 12. 1968, s. 5, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-svs-c03-13-3-1968-lp-d282_1428857216.pdf, [8. 2. 2024].

„Každý z nás ‚studáků‘ se hlásí hrdě – to jsem já, ta sociální skupina, která nyní převrací Československo na ruby. Ale co budeme říkat, když se to nepovede. Plzeň nemá svého [...] Müllera, svůj spor mezi ČSM a studenty. [...] Polovina z nás se v Praze bije – za nás. Když vyhrávají, vezeme se spolu na ověčeném voze. V opačném případě – dál nemusím připomínat.“⁴⁸⁹

Podobná interpretace Prahy jako klíčového místa ve vývoji studentského hnutí vyšla i v českobudějovickém časopisu *Dalila*. Ač byl autorem pražský student, skutečnost, že si jeho text vybrali českobudějovičtí studující, má svou váhu:

„V roce 1967 to byl Strahov. Proti snaze vládnoucí stranické špičky tehdy dokázali studenti prosadit svou koncepci, že právě příčiny strahovského incidentu nebyly v pouhé hospodářské sféře (kabely), ale primárně v rovině politické. Kromě vlivu na uspíšení Ledna 1968 to studentům samotným umožnilo hluboký rozbor vlastní situace uvnitř ČSM a emancipaci této organizace. Rozpad ČSM na vysokých školách nepřišel – jako obdobné procesy u převážné části ostatních složek společnosti – teprve vlivem československého jara 68, ale díky vlastním snahám, soustavnému přepracování vlastních koncepcí. Roztržka pražských vysokoškoláků s ČSM byla veřejně proklamována již 13. ledna 68“

Ve sporech o podobu studentského hnutí tak samozřejmě hrály roli především otázky podoby organizovanosti, ale vstupovaly do nich i místní argumenty, kdy pražští studenti a studentky tvrdili, že jsou v diskuzích nad Brnem napřed,⁴⁹⁰ zatímco brněňští si odmítali nechat všechno určovat Prahou.⁴⁹¹ Na jaře roku 1968 se tak vedly vášnivé diskuze především o tom, jestli vůbec zakládat zastřešující organizace. Nejradiálněji pozici zastával Jiří Müller, který s dalšími pražskými radikály a radikálkami brojil proti vzniku zastřešující organizace. Zastávali názor, že pokud má vzniknout prostor pro radikálně jinou studentskou politiku, bylo potřeba řešit primárně studentský život zdola. Byli proto zastánci především studentských spolků s dobrovolným členstvím, které mohly řešit širokou plejádu témat – od zájmových po politická. Protože zde však začal

---

⁴⁸⁹ JONÁŠ, J., Jsem rozpačitý, *Index. Časopis plzeňských vysokoškoláků*, roč. 4, č. 5, březen 1968, s. 14, *Index. Časopis plzeňských vysokoškoláků*, roč. 4, č. 5, březen 1968, s. 2, https://scriptum.cz/soubory/scriptum/index/index_1967-68_4_05_ocr.pdf, [7. 2. 2024].

⁴⁹⁰ BROUK PYTLÍK, Několik kalných myšlenek o Brně, *Elixír. Byltén studentů VŠCHT v Praze*, r. 10, č. 4, 20. 3. 1968, s. 13, r. 10, č. 4, 20. 3. 1968, s. 14, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r10-c04-20-03-1968-lp-dnebosky_1428863758.pdf, [8. 2. 2024].

⁴⁹¹ DEJMAL, I., Svaz vysokoškolských studentů, 17 – 19.

již opět bobtnat spor mezi *politickou* a *odborovou pozicí*, měly podle pražských radikálů mít spolky ve svých rukou sociální výhody pro své členstvo. Pražští radikálové tak byli nejhlasitějšími odpůrci vzniku zastřešující národní organizace a kritizovali z jejich pohledu i zbytečně rychlé zakládání celoměstských parlamentů. Jiří Müller tak označil zpětně v roce 1969 založení SVS jako zdroj všech pozdějších studentských potíží.⁴⁹²

Můžeme tak zde volně navázat na konflikt mezi *politickou* a *odborovou pozicí* studentského hnutí, který se mezi studenty a studentkami objevil již před Strahovem, ale v letech 1968 – 1969 představoval jedno z nejdůležitějších konfliktních polí. Zde se přísluší připomenout, co bylo náplní obou koncepcí. Zástupci politické koncepce akcentovali především témata spojené s celospolečenskými problémy, zaměřovali se na studentské problémy s nedostatečnou politickou participací a nedostatkem informací a usilovali o to, aby se studentské hnutí stalo aktivním politickým subjektem, který by mohl mít stejnou důležitost, jako třeba KSČ. Zástupcům odborové koncepce šlo především o posílení možností, jak hájit konkrétní studentské zájmy, hlavní akcent kladli na materiální problémy a studentské organizace chápali do velké míry jako odbory.

Pražští radikálové, kteří již od poloviny 60. let usilovali především o co největší míru studentské nezávislosti na jiných politických subjektech, tak představovali hlavní zastánce politické koncepce. Zatímco před Strahovem pro ně asi nejpředstavitelnější reálnou variantu studentské nezávislosti představovala federalizace ČSM, v průběhu pražského jara ji už považovali za zastaralou a usilovali o co nejmenší centralizaci studentského hnutí. Pravděpodobně i pod vlivem západoevropských studentských hnutí se tak např. Jiří Müller posunul ideologicky směrem k antiautoritářské levici a anarchismu, když v roce 1969 tvrdil:

„Nejde o to, abychom i my mohli ovládat. Radikální přístup usiluje o odstranění vlivů jakéhokoliv mocenského centra. Nejde o to, jak či kým budeme ovládáni, ale i to, aby nebyli ovládáni a vládnoucí.“⁴⁹³

---

⁴⁹² REDAKCE, rozhovor s Jiřím Müllerem, O studentském hnutí, *Buchar, Orgán studentů ČVUT Fakulty strojního inženýrství*, jaro 1969, č. 3, s. 2 – 3, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/buchar-r1969-c3-brezen-duben1969-lp-dnebosky_1362527355.pdf, [8. 2. 2024].

⁴⁹³ MÜLLER, Jiří, Dopis Kongresu SVS, *Impuls. Časopis studentů VŠZ Praha-Suchbát*, roč. 5, č. 4, červen 1969, 24 – 25, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/impuls-r5-c4-04-06-1969-lp-d175_1428866963.pdf, [8. 2. 2024].

Přestože si tak pražští radikálové byli vědomi, že problémy z oblasti rozporů příslibů blahobytu a vědeckotechnické revoluce jsou důležité a ve svých koncepcích je neignorovali, prim pro ně hrály otázky politické participace či otázky „pravdy“ a informovanosti. Politická koncepce se tak od odborové lišila především v tom, že její zastánci nechtěli řešit pouze studentská témata, nýbrž chtěli přetvářet politiku jako celek.

Druhá strana konfliktu, která zastávala zmiňovanou *odborovou pozici*, měla nejpočetnější a nejhlasitější zastávce a zastánkyně především v Brně. Hlavní důraz kladli na možnosti studujících hájit své konkrétní zájmy. Tito zastánci tak naopak usilovali o co nejrychlejší vznik celorepublikových struktur, protože chtěli hájit i zájmy studentstva jako celku na nejvyšší úrovni, tedy chtěli se stát co nejdříve politickými partnery např. i pro KSČ. I z toho vyplývá, že samozřejmě ani zastánci *odborové pozice* nechtěli ignorovat politické otázky – ba naopak, usilovali o co nejrychlejší uznání SVS jako politického aktéra. Zatímco tak pro pražské radikály představovala politika především co největší nezávislou aktivitu studujících na nejnižší úrovni, která měla rozšiřovat normy politické praxe a teprve na této aktivitě měla být stavěna moc zastřešujících organizací, zastánci *odborové pozice* usilovali o rychlé vytvoření takových republikových struktur, které umožní hájit materiální zájmy studujících co nejdříve, tedy v takových podmínkách, jaké existují.

Když tak proběhl v květnu studentský kongres v Olomouci, kde se mělo hlasovat o založení SVS, nebylo zřejmé, jestli svaz doopravdy vznikne. Zatímco zastánci zastřešující organizace se pokusili o urychlené odhlasování vzniku, pražští radikálové Miroslav Tyl a Karel Kovanda se pokoušeli prosadit názor, „že není dobré začínat shora,“ dokud není vyřešena fakultní organizovanost.⁴⁹⁴ V průběhu kongresu tak došlo k celé řadě sporů, kdy např. brněnští studenti se měli údajně ptát, „jestli přijede Tyl, Kovanda, Müller, Holeček a jakou bombu na rozbití kongresu mají.“⁴⁹⁵ Budoucí předseda SVS Petr Rybář je dokonce označil za odpůrce organizovanosti.⁴⁹⁶

V květnu tak přes nespokojenost pražských radikálů a radikálek vznikla zastřešující studentská organizace, která v očích mnoha studujících měla být strukturálním řešením prožívaných studentských problémů. V programu, který si

---

⁴⁹⁴ DEJMAL, I., Svaz vysokoškolských studentů, s. 17 – 19.

⁴⁹⁵ Tamtéž, s. 17 – 19.

⁴⁹⁶ Tamtéž, s. 17 – 19.

odsouhlasila na květnovém kongresu, se zaměřovala na všechny zmiňované problémy, které jsem popisoval v předchozích kapitolách. SVS měl podporovat studující v dosahování lepších materiálních podmínek studia, zasadit se, aby se studující mohli podílet na formě a obsahu výuky, měl se podílet na modernizaci a rozvoji školství. Také měl „usilovat o kontinuitu generací inteligence a začleňovat studentstvo do procesu vědeckotechnické revoluce“, zajišťovat mezinárodní styky a tím usilovat o větší mezinárodní informovanost studujících a v neposlední řadě „vytvářet organizační, hmotné a právní předpoklady studentské samosprávy na vysokých školách, kolejích, v menzách a ostatních zařízeních, které přímo souvisejí s každodenním životem studentů.“⁴⁹⁷ SVS se deklarativně postavil za hodnoty socialismu, demokracie, humanismu, za deklaraci lidských práv OSN a s ostatní mládeží chtěl fungovat na bázi akční jednoty (viz dále).⁴⁹⁸ Na starší problémy ohledně informovanosti reagoval svaz založením informačního bulletinu, který detailně popisoval např. jednání parlamentu včetně informací, kdo hlasoval pro a proti různým rozhodnutím atd.⁴⁹⁹

Členství v SVS bylo kolektivní, tedy členem byla fakultní jednotka (spolek, samospráva nebo parlament). Nejvyšším orgánem SVS byl kongres, který měl být svolán minimálně jednou za dva roky a měla na něm být zastoupena minimálně jedním člověkem každá fakultní jednotka. Nejvyšším orgánem mezi jednotlivými kongresy byl parlament, kam každá fakultní jednotka měla zvolit jednoho zástupce či zástupkyni. Parlament mimo jiné volil předsedu a předsednictvo, které mělo k dispozici také sekretariát. Vedle toho existoval smírčí soud a dozorcí rada. Všechna zasedání byla veřejná, volby byly tajné, předseda nemohl být ve své funkci déle než dva roky a byl odvolatelný parlamentem.⁵⁰⁰

---

⁴⁹⁷ REDAKCE, Nástin koncepce mezinárodních styků čs. vysokoškoláků, *Bulletin Svazu vysokoškolského studentstva*, č. 2., 21. 10. 1968, s. 5 – 7, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-svs-c02-21-10-1968-lp-d201_1428857147.pdf, [8. 2. 2024].

⁴⁹⁸ REDAKCE, Stanovy Svazu vysokoškolského studentstva, přijaté na ustavujícím kongresu v Olomouci 26. května 1968, *Bulletin Svazu vysokoškolského studentstva*, č. 1., 10. 10. 1968, s. 2 – 8, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-svs-c01-10-10-1968-lp-d200_1428857042.pdf, [8. 2. 2024].

⁴⁹⁹ např. REDAKCE, Stanovisko SVS k otázce SVS a národní fronty, *Bulletin Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy*, č. 3, 13. 12. 1968, s. 7, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-svs-c03-13-3-1968-lp-d282_1428857216.pdf, [8. 2. 2024].

⁵⁰⁰ REDAKCE, Stanovy Svazu vysokoškolského studentstva, přijaté na ustavujícím kongresu v Olomouci 26. května 1968, *Bulletin Svazu vysokoškolského studentstva*, č. 1., 10. 10. 1968, s. 2 – 8, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-svs-c01-10-10-1968-lp-d200_1428857042.pdf, [8. 2. 2024].

Členství v SVS bylo dobrovolné a v květnu vstoupilo pouze 15 fakult. Předsedou se stal student pražské VŠE Petr Rybář, který ovšem platil spíš za zastávce odborové pozice.⁵⁰¹ O velkém napětí, které založení předcházelo, vypovídá i reportáž zástupců ARS VŠCHT Praha, která nešetřila otevřenými výpady proti brněnským studujícím:

„Ráno, osvěžení chutnou snídaní v menze, jsme vstoupili do sálu, abychom se stali svědky zpočátku celkem kulantního jednání, které se však odpoledne zvrhlo v horor. Odpůrce, který to vše způsobil a kterého lze označit názvem Brněnská Děcka, jsme však deklasovat nemohli, neboť jak známo děcka je nejmoudřejší nechat žvanit. [...] Ale nakonec vážně. ARS VŠCHT vstoupil do SVS a naše škola se tak stala jedním ze zakládajících členů. Avšak je to členství s výstrahou, neboť jestliže bude Svaz nadále vypadat tak jako kongres v Olomouci, tzv. budou-li Brňáci vybíjet dál svůj brněnský komplex na všech příštích jednáních, vystoupíme z řad členů. [...] Doufáme, že se snad časem naučí všichni členové Svazu respektovat názory druhých a nemyslet si, že co vychází z Prahy je a priori snaha po nadvládě.“⁵⁰²

Nové studentské hnutí tak bylo od svého založení poznamenáno vnitřními konflikty, kterého ho provázely až do jeho konce.

Prvních několik měsíců roku 1968 tak bylo ve znamení „zakladatelské horečky“, kdy na krátkou dobu šly běžné studentské problémy stranou a do centra dění se dostaly „velké problémy“ nejen o celkovém celospolečenském dění, ale zejména o podobě studentských struktur. Jestliže v květnu byl již položen základ nové struktury vysokoškolských organizací, přišla také jejich první zatěžkávací zkouška. Studentská veřejnost se díky aktivitě brněnských studentů a studentek dozvěděla o návrhu Ministerstva školství s názvem *Soustava hmotných a morálních podnětů na ovlivnění průběhu výsledků studia na vysokých školách*, který měl zvýšit cenu jídel v menzách a ubytování na kolejích a takto získané peníze alokovat na stipendia. Nejenže se

---

⁵⁰¹ DEJMAL, I., Svaz vysokoškolských studentů, 17 - 19.

⁵⁰² BROUK PYTLÍK, Moravóo, Móravóoo!!, *Elixír. Byltén studentů VŠCHT v Praze*, r. 10, č. 6, 5.6.1968, s. 5, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r10-c06-05-06-1968-lp-dnebosky_1428863893.pdf, [7. 2. 2024].

studentům měl prodražit život, ale objevil se starý známý problém, kdy Ministerstvo školství o novém návrhu studující neinformovalo.⁵⁰³

Ministerský návrh mobilizoval nové vysokoškolské struktury. Pražský studentský parlament na svém zasedání sepsal kritický dopis ministerstvu, ve kterém odmítnutí návrhu zdůvodňoval mimo jiné těmito slovy: „Zájem o studium nelze podněcovat zmíněným ekonomickým tlakem, prosazováním ekonomických výhod jako hnacího momentu vzdělání je vulgarizace. Stimulace studia je podle našeho názoru zcela jiného než hmotného charakteru.“⁵⁰⁴

Důležitější však bylo, že se zástupcům a zástupkyním Pražského studentského parlamentu podařilo na další dny vyjednat setkání s ministrem školství Vladimírem Kadlecem. Ten se jim nejprve omluvil za to, že studentstvo nebylo informováno a rozhodl, že návrh bude zatím odsunut, aby o něm mohla proběhnout větší diskuze. Ministr také slíbil, že v dohledné době nebude zvýšena cena jídla ani ubytování.⁵⁰⁵ První zatěžkávací zkoušku tak studenti a studentky zvládli. Redaktoři časopisu *Elixír* si navíc pochvalovali, jak tento problém na chvíli spojil studentské hnutí.⁵⁰⁶

Kvalitativně zcela jiný typy problémů přinesl srpen 1968, kdy se studenti a studentky podíleli na protestech proti okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy.⁵⁰⁷ Pro následný vývoj se samozřejmě jednalo o výrazný zlom, avšak všechny důsledky okupace na konci srpna nebyly zřejmé – naopak celá řada společenských a politických procesů z pražského jara ve změněných politických podmínkách probíhala i nadále. Např. SVS byl Ministerstvem vnitra oficiálně schválen až v září 1968, kdy se také poprvé sešel jeho parlament.

---

⁵⁰³ REDAKCE, Černý Petr?, *Elixír. Byltén studentů VŠCHT v Praze*, r. 10, č. 6, 5. 6. 1968, s. 8 – 9, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r10-c06-05-06-1968-lp-dnebosky_1428863893.pdf, [7. 2. 2024].

⁵⁰⁴ Tamtéž

⁵⁰⁵ REDAKCE, Sociální zabezpečení?, *Elixír. Byltén studentů VŠCHT v Praze*, r. 10, č. 6, 5. 6. 1968, s. 9, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r10-c06-05-06-1968-lp-dnebosky_1428863893.pdf, [7. 2. 2024].

⁵⁰⁶ PAŽOUT, J., *Mocným navzdory*, s. 114.

⁵⁰⁷ MADRY, Jindřich, Sovětská okupace Československa, jeho normalizace v letech 1969 – 1970 a role ozbrojených sil, Praha 1994, POVOLNÝ, Daniel, *Vojenské řešení pražského jara 1968 I. Invaze armád Varšavské smlouvy*, Praha 2008, BÁRTA, Milan, Oběti vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968, in: *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro. Sborník k mezinárodní konferenci*, Praha 2009, s. 181 – 189, HISTORICKÝ ÚSTAV ČSAV, *Sedm pražských dnů. 21. – 27. srpna 1968. Dokumentace*, Praha 1989, první vydání 1968.

Bylo by samozřejmě zavádějící tvrdit, že si studující nevšimli změněných politických podmínek. Stejně tak by bylo mylné domnívat se, že studenti a studentky od srpna 1968 neřešili nic jiného než přítomnost sovětských vojsk. První výraznou změnou bylo, že po srpnu začaly vstupovat do SVS i ty fakulty, které předtím váhaly nebo to dokonce odmítaly, a to zejména z důvodu větší akceschopnosti studentských struktur. Na přelomu října a listopadu 1968 se také konalo první řádné jednání parlamentu SVS, během kterého došlo k obměně předsednictva. Předsedou se stal student brněnské přírodovědecké fakulty Michael Dymáček, který měl podporu především brněnských zastánců odborového směru, který ale zároveň neodmítal ani politickou rovinu studentského hnutí. Do předsednictva byli zvoleni také zástupci pražské politické koncepce, mimo jiné Karel Kovanda, ale také účastník strahovských událostí Ivan Touška či Laco Mravec, oba považovaní za představitele politického směřování hnutí. Vedle nich zasedli v předsednictvu další 3 studenti z Brna, 4 z Prahy, 1 z Liberce, 1 z Ostravy, 1 z Olomouce a 1 z Plzně.⁵⁰⁸

Na zasedání parlamentu se řešila ryze studentská témata – konkrétně jak co nejvíce rozšířit možnosti výjezdů do zahraničí či vydávání studentských časopisů. Poprvé se však řešila také otázka, která později hrála klíčovou roli v dynamice hnutí, tedy jestli má SVS vstoupit do Národní fronty. Pro vstup se vyslovilo pouze 13 delegátů z 50 a tak SVS do Národní fronty nevstoupil – hlavním argumentem proti vstupu se stala obava z podřízenosti svazu nestudentským strukturám.⁵⁰⁹

Přes velké spory ohledně koncepce SVS tak studentská nezávislost hrála klíčovou roli pro obě hlavní křídla studentského hnutí (zastánci vstupu do Národní fronty věřili, že by si v ní studující mohli zachovat autonomní pozici, viz dále) a až do hořkého konce SVS se studentské hnutí snažilo budovat demokratické společenské struktury s důrazem na horizontální strukturu. Jak studentská nezávislost tak budování demokratických studentských struktur se dobře promítly v otázce zakládání zastřešující mládežnické organizace.

Ta se utvářela paralelně a měla sdružovat všechny mládežnické svazy včetně vysokoškoláků a vysokoškolaček. O přesné podobě se vedly také dlouhé diskuze. Zástupci vysokoškoláků a vysokoškolaček dopředu garantovali, že neodmítají nějakou

---

⁵⁰⁸ BURACKIJ, Ondřej, Zvoleno, *Index. Časopis plzeňských vysokoškoláků*, roč. 5, č. 13, listopad 1968, s. 6 – 7, https://scriptum.cz/soubory/scriptum/index/index_1968-69_5_13_ocr.pdf, [8. 2. 2024].

⁵⁰⁹ Tamtéž, s. 6 – 7.

formu účasti v nové organizaci, ale zaprvé požadovali obsáhlou diskuzi o stanovách, ve které měli mít členové a členky všech mládežnických svazů a organizací možnost diskutovat různé varianty. Za druhé dopředu odmítali horizontální formu zastřešení, tedy to, že by nová organizace mohla zasahovat do fungování vysokoškolských struktur. Pregnantně tuto rovinu vyjádřil redaktor *Elixíru*:

"Jde mi o to, že za svého představitele jsem ochoten považovat pouze člověka, který je [...] sám studentem a zná z první ruky moje trable, který stejně jako já obědvá v menze, když dostane lístky a když ne, tak obvyklý bramborový salát s houskou, a který se ode mne liší pouze tím, že ví, jak jednat, aby vylepšil, zastoupil nebo pomohl, případně vymyslel a ukázal cestu dál. [...] Na samém počátku stálo naše zjištění, že potíže vysokoškoláků s ČSM pramenily mimo jiné i z naší nesamostatnosti. A nyní bychom se měli proti tomuto základnímu aspektu celé věci provinit?"⁵¹⁰

Nová zastřešující organizace měla provizorní název Sdružení organizací dětí a mládeže českých zemí (dále jen sdružení). Konflikt mezi přípravným výborem a zástupci SVS vypukl na konci října, když přípravný výbor nedodržel dohody ohledně přípravné diskuze nad různými variantami stanov a namísto toho předali tisku i Ministerstvu vnitra svůj návrh. Na protest tak zástupci SVS sepsali rezoluci, kde zkritizovali jednání, které evokovalo problémy ČSM, ale i riziko centralizace, které mohly ze stanov vyplynout. V rezoluci požadovali, aby sdružení mělo pouze formu koordinačního výboru, aby bylo ve stanovách zakotveno právo svobodně vstupovat a vystupovat, aby případná rozhodnutí sdružení byla podmíněna schválením všech organizací a aby byla explicitně vyloučena jakákoliv povinnost nutného vstupu různých mládežnických organizací.⁵¹¹

Jako protinávrh navrhli zástupci SVS dvě verze stanov, kterými chtěli otevřít diskuzi. Oba návrhy lišící se pouze v detailech jsou však vhodnou ilustrací studentských představ o demokratickém socialismu, tedy o roli a struktuře společenských organizací v něm. Sdružení mělo mít federativní podobu, jeho existence měla ulehčovat

---

⁵¹⁰ POPEL, Zdeněk, Staronové perspektivy, *Elixír. Časopis studentů VŠCHT v Praze*, r. 11, č. 3, prosinec 1968, s. 8 – 10, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r11-c03-2-polovina-prosince-1968-na-svs_1428864704.pdf.

⁵¹¹ PARLAMENT SVS, Stanovisko parlamentu SVS ke Sdružení organizací dětí a mládeže českých zemí, *Bulletin Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy*, č. 3, 13. 12. 1968, s. 9 – 10, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-svs-c03-13-3-1968-lp-d282_1428857216.pdf, [8. 2. 2024].

komunikaci mezi jednotlivými organizacemi, pomáhat jim hájit své zájmy i zájmy společné mladým lidem. Jednotlivé organizace měly být k sobě vzájemně vázány dohodami o spolupráci. Členství ve Sdružení pro jednotlivé organizace měla být nepovinné a také se mohly kdykoliv rozhodnout vystoupit. Vedle kongresu, který měl představovat stejně jako v SVS nejvyšší orgán, měla existovat Rada Sdružení (ve druhé variantě Koordinační výbor), který měl být zastoupen rovně všemi organizacemi a jeho hlavní úkol měl být hlavně koordinační, podpůrná, případně reprezentativní, když bylo potřeba někde zastupovat veškerou mládež. V obou návrzích byla zdůrazňována autonomní pozice členských organizací.⁵¹²

Podíváme-li se na studentské a mládežnické struktury, které v druhé polovině roku 1968 existovaly, a představy o plánovaných organizacích, ukáže se nám konkrétní představa společenské a politické samosprávy – od těch nejnižších složek, jakými byli členové a členky jednotlivých spolků a samospráv, přes fakultní organizace, městská centra, SVS a ZVS po sdružení celé mládeže. Všechny dokumenty zdůrazňovaly, že každodenní politická činnost či impulsy k činnosti měly vycházet z těch nejnižších složek. Čím výše orgán byl, tím víc měla být jeho funkce především koordinační a reprezentativní. Podobně se tak v představách studentů měly organizovat i další sociální skupiny, které se měly sdružovat ve svých organizacích. Vazbu mezi jednotlivými společenskými organizacemi měly představovat vzájemné smluvní dohody. Podoba demokratického socialismu zde tak nebyla primárně vyjádřena stranicky (i když požadavky na další politické strany se v období pražského jara také objevovaly a to i ze strany studentů a studentek), nýbrž brala právě tuto podobu společenské samosprávy skrze členské organizace konkrétních sociálních skupin. Ve studentských diskuzích o strukturách však nebyla vyřešena otázka nejvyšší instance, která by mohla představovat zastupitelskou platformu pro všechny společenské skupiny. Neexistovala shoda na otázce Národní fronty – zejména kvůli její konkrétní podobě, ne kvůli představě celospolečenské platformy jako takové. Diskuzím o Národní frontě se věnuje pozdější část této kapitoly.

Vzájemné dohody mezi organizacemi, které studenti a studentky prosazovali, a které začali brzy sami uplatňovat, považovali za základ tzv. akční jednoty mládeže (tedy

---

⁵¹² PARLAMENT SVS, Návrh statutu Sdružení organizací dětí a mládeže, Alternativa A a B, *Bulletin Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy*, č. 3, 13. 12. 1968, s. 10 – 17, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-svs-c03-13-3-1968-lp-d282_1428857216.pdf, [8. 2. 2024].

princip, že jednotlivé složky společnosti mohou mít svoji organizační nezávislost, ale měly by mít nastavené mechanismy komunikace, které jim umožní rychle jednat, budou-li ohroženy jejich společné zájmy). Například i v otázce sdružení nakonec zvolili kvůli neshodě s některými body stanov pouze přidružené členství a se sdružením mládeže tak zástupci SVS podepsali pouze dohodu o spolupráci. Podobné dohody začali podepisovat také se zástupci dělnických organizací, tedy zejména s odborovými svazy.⁵¹³ Dohody byly podepisovány především v návaznosti na společenské dění a studentské a jiné protestní aktivity proti oslabování tzv. polednové politiky a měly sloužit nejen k větší politické akceschopnosti.⁵¹⁴ Druhou motivací byla snaha překonat vytvářené obrazy rozporných zájmů inteligence a dělnictva, jež stály za poststalinským napětím a byly nově nastupující komunistickou elitou znovu využívány k pokusům o politickou izolaci studujících.⁵¹⁵

K první aktivní spolupráci mezi studentstvem a dělnictvem došlo během studentských okupačních stávek, které se konaly po celé republice v druhé polovině listopadu 1968. K rozhodnutí konat stávkou mělo dojít na strahovských kolejích, kde vznikly také zárodky stávkových výborů, ke stávce se však nakonec přihlásil i SVS. Stávka byla vyhlášena na 18. – 20. listopadu, ale například v Olomouci či na Vysoké škole zemědělské v Praze vypukla stávka už 16. listopadu a brzy se rozšířila po celé republice. V Liberci se také 17. listopadu konal protestní průvod asi 2 tisíců studentů a studentek.⁵¹⁶ Požadavky stávky se opíraly o 10 bodů, které byly přijaty plénem SVS. Požadavky se zabývaly celostátní politikou, obecně se stavěly za akční program KSČ, požadovaly lepší informovanost mezi stranou, vládou a občany, kritizovaly zavedení cenzury, požadovaly dodržování shromažďovacího a spolčovacího práva, svobodu bádání, zakládání podnikových samospráv a další.

Ke stávkám se vedle studentů a studentek přidávali také učitelé, a tak vznikla tzv. Dohoda o solidaritě mezi studujícími, pedagogy a pedagožkami a zaměstnanci a

---

⁵¹³ STÁTNIČEK, Dalibor, Pražské jaro v odborech. Hledání souvislostí, in: *Svět historie – historikův svět. Sborník profesoru Robertu Kvačkovi*, Liberec 2007, s. 571 – 586.

⁵¹⁴ KALINOVÁ, Lenka, Odborové a občanské hnutí v letech 1968 a 1969, in: TŮMA, Oldřich, VILÍMEK, Tomáš (eds.), *Historik v soudobých dějinách. Milanu Otáhalovi k osmdesátým narozeninám*, Praha 2008, s. 83 – 84.

⁵¹⁵ Cesta do izolace, *Rudé právo*, 22. 5. 1969, s. 3, ONDROUCH, Josef, Politika, studenti a jejich organizace, *Rudé právo*, 27. 5. 1969, s. 3.

⁵¹⁶ PAŽOUT, J., *Mocným navzdory*, s. 124.

zaměstnankyněmi škol, kterou jen na Vysoké škole zemědělské podepsalo 2173 lidí a která měla zaručovat vzájemnou pomoc v případě represe:

„Kdyby se jediný student, profesor, nebo zaměstnanec vysoké školy v Českých zemích nebo na Slovensku stal obětí perzekuce, pronásledování nebo trestního stíhání pro své názory, pro svůj původ, pro veřejnou nebo vědeckou práci, považovali bychom to všichni podepsaní za útok proti celé československé vysokoškolské obci a svůj nesouhlas bychom kolektivně projevíli způsobem, jež by účinně posloužil boji o opětné zjednání práva.“⁵¹⁷

Podobné dohody pak měly utvářet vzájemné vztahy s dělnictvem, které byly prohlubovány od listopadové stávky. K tomu docházelo nejen oficiálními schůzemi mezi představiteli SVS a různých odborových svazů, nýbrž i přímými styky mezi studujícími a dělnictvem. Student Vysoké školy zemědělské tak např. v listopadu 1968 vyrazil na kladenskou pánev, kde získal přes 1200 podpisů od hnědouhelných horníků na podporu stávky. Pro posílení vztahů také někteří studující v průběhu stávky nastoupili na dobrovolné směny (tzv. Dubčkovy směny) do různých závodů či továren.⁵¹⁸ Během stávek řada podniků nečekala na studenty a studentky a sami posílali podpůrné vzkazy a rezoluce. Např. severočestí horníci poslali stávkujícím následující zprávu:

„Severočeský hnědouhelný revír je plně a pravdivě informován o studentských akcích. PV KSC [podnikový výbor KSC, pozn. autora] vyslovil plnou podporu stávce studentů a v případě pošlapání studentských práv konkretizují pracující podporu, tzn. vyhlašují generální stávku. Podnikové milice celého revíru proti studentům nezakročí ani v případě rozkazu.“⁵¹⁹

Pekaři a pekařky z pražských Holešovic poslali vzkaz, že se na základě stávky rozhodli dávat studujícím slevu 12 % na pečivo,⁵²⁰ Ústřední výbor Federace lokomotivních čet

---

⁵¹⁷ Dohoda o solidaritě, *Impuls. Časopis studentů VŠZ Praha-Suchdol*, roč. 4, zvláštní vydání, prosinec 1968, s. 24, <https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2022/02/Impuls-r4-zvlastnicislo-1968-12-09.pdf>.

⁵¹⁸ PAŽOUT, J., *Mocným navzdory*, s. 126.

⁵¹⁹ REDAKCE, Z rezolucí a prohlášení, *Buchar, Orgán studentů ČVUT Fakulty strojního inženýrství*, č. 2, leden 1969, s. 4, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/buchar-r1969-c2-leden-lp-i19_1362527128.pdf, [8. 2. 2024].

⁵²⁰ Tamtéž.

zase studujícím nabídl uspořádání rekreačních zájezdů zdarma pro studenty a studentky v období 5. 1. – 30. 3. 1969.⁵²¹

Tyto neformální vztahy inspirovaly studentstvo i dělnictvo k rozvíjení vzájemných styků a možností spolupráce, které zvláště uspíšilo dění ke konci roku, kdy byl z pozice předsedy Federálního shromáždění odvolán mezi studujícími oblíbený reformní komunista Josef Smrkovský. To vyvolalo mimo jiné velkou odborovou aktivitu, při které padaly i výhrůžky generální stávky.⁵²² V tomto období tak vznikla celá řada dohod o spolupráci mezi SVS a odborovými svazy. Např. na přelomu roku 1968 a 1969 vznikla Dohoda o spolupráci Českého odborového svazu pracujících kovoprůmyslu a SVS, ve které si obě strany deklarovaly vzájemnou podporu a postavily se za tzv. polednovou politiku a akční program KSČ z dubna 1968.⁵²³ Předseda SVS Dymáček pak na plénu „kováků“ deklaroval, že v případě vyhlášení stávky se studenti a studentky přidají.⁵²⁴

Podobnou dohodu podepsali zástupci SVS také s odborovým svazem pracovníků v dřevoprůmyslu, se kterými se navíc dohodli na prohloubení vzájemné informovanosti – odboráři nabídli možnost psát krátké zprávy do svého zpravodaje a začali odebírat 50 kusů bulletinu SVS pro 25 závodních rad svazu. Mimo jiné se mohli jejich představitelé vzájemně účastnit větších schůzí.⁵²⁵

Studenti a studentky vyvolali v dubnu 1969 druhou okupační stávku, která reagovala na nahrazení Alexandra Dubčeka Gustávem Husákem na pozici prvního tajemníka ÚV KSČ (17. dubna 1969). Stávka byla o poznání menší než ta listopadová a účastnili se jí pouze některé fakulty z Prahy, Brna a Českých Budějovic.⁵²⁶ I tak se

---

⁵²¹ REDAKCE, Zápis ze zasedání parlamentu BSC SVS ze dne 16. 12. 1968, *Bulletin Brněnského studentského centra*, 17. 12. 1968, s. 4, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-bsc-17-12-1968-odpoledne-na-svs_1361623091.pdf, [8. 2. 2024].

⁵²² PAŽOUT, J., *Mocným navzdory*, s. 129.

⁵²³ REDAKCE, Dohoda o spolupráci Českého odborového svazu pracujících v kovoprůmyslu a Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy, *Bulletin Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy*, č. 4, 10. 1. 1969, s. 3, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-svs-c04-10-01-1969-lp-d299_1428857349.pdf, [8. 2. 2024].

⁵²⁴ REDAKCE, Plénum ÚV odborového svazu kováků, *Bulletin Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy*, č. 4, 10. 1. 1969, 27. 12. 1968, s. 2, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-svs-c04-10-01-1969-lp-d299_1428857349.pdf, [8. 2. 2024].

⁵²⁵ REDAKCE, Jednání se zástupci SVS s vedením Odborového svazu pracovníků v dřevoprůmyslu, *Bulletin Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy*, č. 4, 10. 1. 1969, s. 6, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-svs-c04-10-01-1969-lp-d299_1428857349.pdf, [8. 2. 2024].

⁵²⁶ PAŽOUT, J., *Mocným navzdory*, s. 136 – 137.

událost stala dalším důvodem k prohlubování vztahů mezi studujícími a dělnictvem a docházelo tak k dalším podpurným dohodám, jakými byla například dohoda mezi SVS a Českým odborovým svazem pracovníků energetiky. Obě strany se v ní nejen opět přihlásili k tzv. polednové politice a akčnímu programu KSČ, slíbili si také výměnu informací a politickou podporu a jednali i o zcela praktických věcech každodenního života. Odboráři se měli postarat o nástupy absolventů na pracovní místa v odvětví energetiky, vypsání výrobních praxí a námětů na témata diplomových prací, studenti a studentky zase slíbili účast na dětských rekreacích, brigádnickou výpomoc v mimořádně naléhavých případech či praktickou pomoc podnikovým radám.⁵²⁷ Den před odvoláním Alexandra Dubčeka, tedy 16. dubna, se konala společná schůze pražských závodů a studujících, kde se přítomní dohodli vyslat společnou delegaci na zasedání ÚV KSČ se společnou rezolucí, ve které se stavěli za představitele polednové politiky včetně Alexandera Dubčeka a vedle toho deklarovali, že „v případě perzekuce kteréhokoliv z představitelů dělnického a studentského hnutí, pokrokových politiků, novinářů, kulturních pracovníků a vědců, vystoupí dělnictvo a studentstvo jednotně na jejich obranu.“⁵²⁸ Toto usnesení vedle zástupců pražského studentského parlamentu podepsalo více jak 30 dělnických závodů a podobný počet výzkumných či univerzitních pracovišť.⁵²⁹

Přestože jedno z hlavních nestudentských politických témat představovalo postupné opouštění polednové politiky a odstraňování reformních komunistů z významných funkcí, nebylo to téma jediné. Vedle toho se studenti a studentky zabývali i mezinárodními otázkami, jako byla válka ve Vietnamu. Jedna z největších studentských demonstrací se konala na podporu jugoslávských komunistů a komunistek, resp. proti neúčasti české delegace na Sjezdu na IX. sjezdu Svazu komunistů Jugoslávie. Zhruba 6000 studujících se v polovině března roku 1969 vydalo na pochod městem za skandování hesla „Ať se dozví Tito, že je nám to líto!“ Předsednictvo SVS poslalo telegram Svazu komunistů Jugoslávie, kde se omluvilo za

---

⁵²⁷ REDAKCE, Dohoda o spolupráci mezi ústředním výborem Českého odborového svazu pracovníků energetiky a Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy, *Bulletin Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy*, č. 6, 24. 4. 1969, s. 72, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-svs-c06-24-04-1969-na-svs_1428857427.pdf, [8. 2. 2024].

⁵²⁸ REDAKCE, Usnesení společné schůze představitelů závodů a studentů konané dne 16. dubna 1969, *Elixír. Časopis studentů VŠCHT v Praze*, r. 11, zvláštní vydání Fleš, 19. 4. 1969, s. 3, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r11-fles-19-04-1969-lp-d508_1428864342.pdf, [8. 2. 2024].

⁵²⁹ Tamtéž.

československé komunisty a poděkovalo za jejich odmítavý postoj k okupaci Československa.⁵³⁰ Mimořádná popularita jugoslávských komunistů a komunistek pramenila z nezávislého postoje vůči SSSR, ale také z hlediska hledání alternativních modelů socialismu a jugoslávského důrazu na různé formy samospráv.⁵³¹

V politické otázce opouštění polednové politiky představovaly nejdůležitější události již dvě zmiňované stávky, upálení Jana Palacha a celorepublikové protesty na výročí okupace. Celorepubliková okupační stávka v roce 1968 bývá považována za vrchol studentské aktivity. Přestože se jednalo o událost s velkým dosahem, které se zúčastnily tisíce studentů a studentek a kterou podpořila i široká veřejnost, to, že nepřinesla žádný hmatatelný výsledek, se považuje za jeden z důvodů slábnoucí aktivity studujících.⁵³² Podobný ambivalentní efekt mělo i sebeupálení Jana Palacha, které sice krátkodobě vedlo k mimořádné studentské mobilizaci po celé republice, zároveň však mohlo mít podíl na šíření skepse ohledně politické angažovanosti. Dubnová stávka v roce 1969 ukázala, že přestože existovalo ještě mnoho aktivních studentů a studentek, politická mobilizovanost studujících se snižovala.

Výše zmíněné události tak měly z hlediska dynamiky hnutí klíčový vliv. Vyvolávaly silné emoce, jež měly ovšem opačný efekt, než jaký vyvolalo emoční vzednutí po Strahovu. Zejména se otevíral rozdíl mezi energií, kterou bylo potřeba do studentského hnutí investovat a mezi pozitivními výsledky, které to přinášelo.⁵³³ V případě upálení Jana Palacha lze argumentovat, že když ani nejvyšší možná položená oběť nevedla k požadovanému zlepšení, ve svém výsledku hnutí spíše oslabilo.

Jednorázový vrchol představovalo výročí okupace, kdy vyšlo po celé republice do ulic okolo milionu lidí. Československá města byla svědky protestů, které neměly v československých dějinách obdoby. Ve městech vznikaly barikády z tramvají, protestující zapalovali převrácená policejní auta, útočili na zasahující bezpečnostní složky kameny atd. Brutální zákrok bezpečnostních složek měl na svědomí 5 mrtvých, stovky zraněných, zhruba 2500 zatčených, mezi nimiž převažovali mladí lidé, zejména

---

⁵³⁰ REDAKCE, Znění telegramu P SVS do Jugoslávie, ěčko. Časopis studentů PEF, roč. 1, č. 3, 30. 3. 1969, s. 9, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/ecko-r1-30-03-1969-na-svs_1351784753.pdf, [8. 2. 2024].

⁵³¹ MUŠKA, Jiří, Polský podzim 1956 a pražské jaro 1968, *Vosa. Volná Osa*, č. 2, 19. 5. 1968, převzato z JAREŠ, J., SPURNÝ, M., VOLNÁ, K. a kol., *S minulostí zúčtujeme*, s. 372 – 376.

⁵³² OTÁHAL, M., *Studenti a moc*, s. 28.

⁵³³ Tamtéž, s. 35.

dělníci a dělnice, ale byli mezi nimi samozřejmě také studenti a studentky.⁵³⁴ Tyto obrovské protesty byly i jedním z odůvodnění silného represivního řezu, který vedl ke zrušení většiny studentských organizací. Než se však výklad dostane ke konci nově vzniklých studentských samospráv a tím i ke konci této dizertační práce, je potřeba se ještě vrátit ke společenským procesům a dění, které se odehrávalo uvnitř studentského hnutí, potažmo k vnitřní dynamice studentského hnutí i každodenního života.

Jak již bylo zmíněno, první měsíce roku 1968 byly ve znamení „zakladatelské horečky“. Kladen tak byl důraz především na vyřešení problémů politické participace, což mělo usnadnit i řešení dalších problémů. To ovšem neznamenalo, že ostatní problémy zmizely nebo že přestaly být důležité. Problémy s jídlem v menze nezmizely, na kolejích se také ze dne na den nepřestaly šířit nemoci, nové ubikace pro studující se samy nepostavily. Jestliže tak podobné problémy v prvních měsících přestaly být hlavním tématem studentského tisku, postupně se začaly vracet. Dobře to ilustruje text redaktora časopisu *Elixir*, jehož zamyšlení nakonec opět skončilo u materiálních podmínek života:

„Hledejme však specifickou skupinu či vrstvu lidí, kteří především se musí ptát a kteří tlakem jasně formulovaných otázek na adresu moci popoženou stojaté vody společenského uspořádání ve státě, anebo dokonce na světě. Mám za to, že tuto funkci plní, anebo by měli plnit, především studenti. Oni jsou totiž ve své většině lidmi, kteří ve srovnání s ostatními vrstvami společnosti nemají téměř co ztratit, snad kromě možností dokončit studium. [...] Co ztratíme, když zhruba za pět set korun měsíčně žijeme a trpíme skrytou podvýživou? Kolik z nás si zvyklo nesnídat anebo obědvat tři rohlíky a 10 dkg bramborového salátu nebo dokonce suchý chléb, protože již nejsou lístky v menze? Z kolika z nás se stali neurotici z ustavičných nerváků, které se opakují ve zkouškovém období semestr co semestr. A za takový život budeme ještě platit státu tím, že si vyděláme po absolvování školy mnohem méně než většina těch, kdož za vysokou školu nešli? Co tedy ztratíme, budeme-li se angažovat za humánnější uspořádání společnosti a budeme za to stíháni mocipány, kteří jsou zrovna u koryta? Vůbec nic.“⁵³⁵

---

⁵³⁴ BÁRTA, Milan, BŘEČKA, Jan, KALOUS Jan, *Demonstrace v Československu v srpnu 1969 a jejich potlačení*, Praha 2012.

⁵³⁵ BROUK PYTLÍK, Proč, s. 3 – 4.

Problémy, které vytvářely hrubou nespokojenost a které byly jedním ze zdrojů odřeknutí loajality, tak nikam nezmizely a ovlivňovaly i podobu studentských diskuzí. Pro nově aktivní proponenty nově vzniklých struktur představovalo problém, že některé potíže, na které mířila starší kritika a byly dávány za vinu špatným strukturám ČSM, se začaly objevovat i v nových studentských strukturách, a to zejména problémy s informovaností a také pasivitou některých studentů či studentek. Opět se tak začala objevovat kritika toho, že SVS nebo městské parlamenty málo informují o vnitrosvazových politických záležitostech.⁵³⁶ Události připomínající dějá v představovalo druhé setkání parlamentu SVS v prosinci roku 1968, kdy si účastníci stěžovali, že předsednictvo nepřipravilo dostatek podkladových materiálů, tudíž o některých bodech nemohla proběhnout hluboká diskuze, tedy jednalo se o stejné problémy, které studenti a studentky vyčítali ČSM před jeho V. sjezdem.⁵³⁷ Přestože si celá řada především aktivních studentů a studentek byla vědoma, že vybudovat masovou organizaci trvá, opakující se problémy přesto vedly část členů a členek k nespokojenosti s celkovou koncepcí studentské vysokoškolské struktury.⁵³⁸

Postupně se tak začal opět prohlubovat konflikt mezi tím, co má být hlavní náplní studentských struktur, o kterém dobře vypovídá výzkum, které SVS zadal vypracovat pro potřeby organizace. Celorepublikový průzkum mezi studujícími vypracovaly odbornice z Fakulty sociálních věd a publicistiky FF UK pod vedení Jany Vítečkové. Dotazováno bylo přes 1700 studujících z celé republiky a jeho výsledky byly zveřejněny v dubnu roku 1969. Výzkum se soustředil na různé předpoklady studentského zájmu o společenské aktivity, ale také na různé názory ohledně už existujících studentských struktur.⁵³⁹ V přímo položené otázce sporu mezi politickou a odborovou koncepcí 72 % studujících hájilo střední cestu, tedy chtěli organizaci politickou i odborovou (6 % chtělo převážně politickou, 9 % převážně odborovou),⁵⁴⁰ Když však studenti a studentky měli vyjmenovat konkrétní činnost, kterou se má SVS

---

⁵³⁶ DNEBOVSKÝ, Josef, Povědomí kontinuity, *Dalila. Časopis studentů vysoké školy zemědělské v Českých Budějovicích*, únor 1969, s. 4 – 6, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/dalila-unor-1969-lp-dnebosky_1353489342.pdf, [8. 2. 2024].

⁵³⁷ REDAKCE, II. parlament SVS – 13. – 15. 12. 1968, *Bulletin. Věštník pražského studentského parlamentu*, 8. 2. 1969, s. 2 – 3, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-ppsp-zvlastni-vydani-8-2-1969-lp-d334_1361623334.pdf, [8. 2. 2024].

⁵³⁸ VÍTEČKOVÁ, Jana, Studentstvo ČSR o své organizaci, *Bulletin Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy*, č. 6, 24. 4. 1969, s. 1 – 38, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-svs-c06-24-04-1969-na-svs_1428857427.pdf, [8. 2. 2024].

⁵³⁹ Tamtéž, s. 1 – 38.

⁵⁴⁰ Tamtéž, s. 14.

zabývat, 92 % respondentů či respondentek uvedlo hájení sociálních zájmů (stipendia, rozmíst'ování, byty), 87 % hájení studijních zájmů (podmínky studia, organizace studia). Pouze 55 % pak odpovědělo, že provozováním politické činnosti.⁵⁴¹ I z těchto čísel vyplývá, že materiální a sociální problémy studujících tak hrály prim – a to i přesto, že politika byla důležitá pro více jako polovinu dotazovaných.

Konflikt mezi *politickou a odborovou pozicí* uvnitř hnutí dál eskaloval. Na třetím zasedání parlamentu SVS v Brně 21. – 22. února došlo kvůli konfliktům již k třetí volbě předsednictva a předsedy SVS, které přes odpor pražských studujících opět vyhrál brněnský student Michael Dymáček.⁵⁴² Ten však čelil velké kritice především pražských studujících mimo jiné i za jeho postoj k protestům, které se odehrávaly po smrti Jana Palacha. Michael Dymáček ze strachu, aby případné konfliktní protesty nebyly využity proti studujícím, pomáhal příslušníkům VB protesty tlumit.⁵⁴³ Konflikt pokračoval na čtvrtém zasedání parlamentu SVS 28. 4. 1969, který se konal den po kongresu SVS. Zasedání parlamentu se účastnilo 55 delegátů a delegátek. Spor mezi *politickou a odborovou pozicí*, který ovšem nabíral již zcela otevřené podoby sporu mezi Prahou a Brnem, zašel tak daleko, že paralyzoval činnost představenstva, protože spolu někteří zastánci obou koncepcí nebyli schopni jednat. Proto padaly i reálné návrhy, aby bylo předsednictvo vytvořeno jen ze zastánců jedné koncepce, což samozřejmě mělo jeden těžce řešitelný problém – která z těch dvou by to měla být. Vedle toho padl také návrh, aby kvůli nevyřešeným konfliktům předsednictvo až do příštího kongresu vyvíjelo pouze sociální a odborovou činnost a politickou mělo parlamentem zakázáno. Ani tento návrh nepřekvapivě neprošel.⁵⁴⁴

Zasedání parlamentu bylo nakonec úspěšnější pro pražskou *politickou pozici* – z 13 míst v předsednictvu jich 10 obsadili studenti a studentky z Prahy, předsedou se stal student práv Jozef Trenčanský a místopředsedou Karel Kovanda. V předsednictvu

---

⁵⁴¹ VÍTEČKOVÁ, J. Studentstvo ČSR o své organizaci, s. 28.

⁵⁴² DEJMAL, I., Svaz vysokoškolských studentů, 17 - 19.

⁵⁴³ REDAKCE, Zpráva odjinud, *Bulletin Q. Vydává brněnské studentské centrum*, 6. 2. 1969, s. 5 – 7, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-q-06-02-1969-lp-i21_1491421719.pdf, [8. 2. 2024].

⁵⁴⁴ REDAKCE, IV. parlament SVS Čech a Moravy v Olomouci, 28. 4. 1969, *Impuls. Časopis studentů VŠZ Praha-Suchdol*, roč. 5, č. 4, červen 1969, s. 25, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/impuls-r5-c4-04-06-1969-lp-d175_1428866963.pdf, [8. 2. 2024].

zasedal mimo jiné i Lubomír Holeček.⁵⁴⁵ Poté, co v květnu rezignoval Trenčanský, se stal prozatímním předsedou Karel Kovanda.⁵⁴⁶

V dubnu roku 1969 také vrcholil konflikt ohledně vstupu do Národní fronty, který měl v SVS zastánce především mezi brněnskou *odborovou pozicí*. Tato strana měla dva hlavní argumenty: za prvé představovala Národní fronta završení struktury celospolečenské samosprávy, která neměla být parlamentní, ale měla být založena na činnosti a koordinaci různých sociálních organizací, které spolu na různých úrovních komunikovaly. Základní jednotku měly tvořit fakultní organizace, které měly s ostatními studujícími z jednoho města komunikovat díky městským studentským parlamentům či centrům. Komunikaci mezi městy mělo zprostředkovávat SVS, který měl vzájemnými dohodami se ZVS zjednodušovat i kontakt se slovenskými studujícími. S jinou mládeží mohli studenti a studentky komunikovat prostřednictvím přidruženého členství ve Sdružení dětí a mládeže. S jinými společenskými organizacemi mohli být ve spojení skrze smlouvy a dohody, které uzavírali. Podle zástupců vstupu do Národní fronty tak přes všechny její problémy měla představovat platformu, kde mohli studenti a studentky komunikovat s ostatními společenskými skupinami a kde „se studentstvo [...] může podílet jak na kontrole moci, tak i na spoluúčasti na tvorbě politiky.“⁵⁴⁷ Zastánci také argumentovali, že rozhodnutím nevstoupit do Národní fronty se studující dostanou do izolace tím, že budou v pozici „jediného nesouhlasícího s pravidly hry.“⁵⁴⁸

Druhým argumentem zastánců a zastánkyň vstupu byl pragmatický vztah k prosazování materiálních a sociálních zájmů, což byl politický program, na kterém byla shoda, jak koneckonců ukázal např. výše zmíněný průzkum, ale často ho zmiňovaly také různé studentské rozbory vysokoškolské situace.⁵⁴⁹ Zastánci *odborové pozice* věřili, že v Národní frontě budou moci lépe prosazovat materiální zájmy studentstva.

---

⁵⁴⁵ REDAKCE, IV. parlament SVS Čech a Moravy v Olomouci, 28. 4. 1969, *Impuls. Časopis studentů VŠZ Praha-Suchbát*, roč. 5, č. 4, červen 1969, s. 25, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/impuls-r5-c4-04-06-1969-lp-d175_1428866963.pdf, [8. 2. 2024].

⁵⁴⁶ PAŽOUT, J., *Mocným navzdory*, s. 138.

⁵⁴⁷ RÝC, IVO, Otázky kolem NF, Bulletin Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy, č. 6, 24. 4. 1969, s. 42 – 47, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-svs-c06-24-04-1969-na-svs_1428857427.pdf, [8. 2. 2024].

⁵⁴⁸ Tamtéž.

⁵⁴⁹ JAKL, L., Jak dál?!, Elixír. Časopis studentů VŠCHT v Praze, r. 11, č. 5, 2. 4. 1969, s. 5, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r11-c05-02-04-1969-lp-i8_1428864918.pdf, [8. 2. 2024].

Tuto pozici tak představilo brněnské předsednictvo SVS pár dní před tím, než bylo nahrazeno předsednictvem pražským, kdy 24. 4. 1969 doporučilo kongresu SVS do Národní fronty vstoupit:

„SVS je především organizací vyjadřující zájmy studentů jako sociální skupiny [...] SVS se programově zabývá sociálními a studijními zájmy studentů – jmenujme například vypracování materiálů o životní úrovni vysokoškoláků, podíl na přípravě nového VŠ zákona, zřízení studentských podniků, příprava bytového družstva o kapacitě 1500 bytů, probíhající diskuze k této problematice s odborovými svazy, mezinárodní styky atd. [...] P SVS se domnívá, že na půdě Národní fronty ČSSR je řada možností, jak účinně hájit zájmy studentů a je přesvědčeno, že současné složení Národní fronty je zárukou, že postupně dojde k naplnění úlohy Národní fronty jakožto orgánu majícího rozhodující podíl na tvorbě, realizaci a kontrole politiky ve státě. P SVS je přesvědčeno, že studentstvo by se tohoto procesu mělo zúčastnit s plnými právy, povinnostmi a zodpovědností.“⁵⁵⁰

Naopak odpůrci a odpůrkyně vstupu do Národní fronty argumentovali, že účast v Národní frontě nejenže nezvýší možnosti politické účasti studujících, naopak jejich politickou činnost paralyzuje, a to zejména s odkazy na roli a funkce Národní fronty před rokem 1968. Argumenty proti vstupu artikuloval opět Jiří Müller ve svém dopisu kongresu SVS v dubnu 1969, kde se mělo o vstupu hlasovat:

„Národní fronta vznikla ve stalinismu jako mezičlánek neutralizující politické strany. Jejím účelem bylo zachovat zdání demokratického, tj. zachovat existenci více politických stran a zároveň těmto politickým stranám kromě ČSM zabránit fungovat jako politické strany. [...] Kdo z vás má právo připustit možnost ztráty sebevyjádření, tedy věc, pro kterou vysokoškoláci odešli z ČSM a která byla hlavním motivem několikaletých bojů proti ČSM. [...] Způsob myšlení, který produkuje tyto a podobné argumenty [pro vstup do Národní fronty] vychází z předpokladu, že je nutné jednat s mocenským centrem, aby se domohli některé vzájemné jistoty. Tento způsob myšlení se orientuje na podílení se na moci. [...] Nejde totiž o to, kdo a jakým způsobem nás bude ovládat. Nejde ani o to, abychom i my mohli ovládat. Radikální přístup usiluje o odstranění ovládnutí. [...] Závěrem bych chtěl říci: Původní smysl Národní fronty jako

---

⁵⁵⁰ Dopis P SVS předsedovi ÚV NF ČSSR s. E. Erbanovi, *Bulletin Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy*, č. 6, 24. 4. 1969, s. 48 – 49, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/bulletin-svs-c06-24-04-1969-na-svs_1428857427.pdf, [8. 2. 2024].

převodové páky KSČ nebyl podstatně změněn. I v tak mizerných podmínkách nejsou určeny mechanismy fungování Národní fronty ani míra samostatnosti členských organizací. Protože netoužím po náhradě svobodného studentského hnutí za prosperující státní převodovou páku, dávám svůj hlas proti vstupu do Národní fronty.“⁵⁵¹

Otázce vstupu do Národní fronty se věnoval i výše zmíněný průzkum, ze kterého vyplynulo, že studentská masa po celé republice nezastávala tak radikálně odmítavé stanovisko jako pražští zástupci a zástupkyně jednotlivých fakult. Pouze 6 % v průzkumu odpovědělo, že SVS by se za žádných okolností nemělo stát členem Národní fronty. Naopak 36 % studujících odpovědělo, že SVS by se rozhodně mělo stát členem Národní fronty, 45 % odpovědělo, že SVS by se měl stát členem Národní fronty pouze tehdy, bude-li členství podmínkou jeho další existence.⁵⁵²

Na kongresu SVS v Olomouci konaném 25. – 27. dubna 1969 zastánci vstupu do Národní fronty nezískali dvoutřetinovou většinu a konkrétní výsledek tak byl, aby si jednotlivá městská centra či parlamenty případné členství v Národní frontě zkusily vyřešit po vlastní ose.⁵⁵³ Toto rozhodnutí SVS představovalo počátek definitivního zrušení SVS. Bezprostředním důsledkem bylo zastavení dotací ze strany Národní fronty, znemožnění předsednictvu SVS jednat se stranickými či jinými státními orgány.⁵⁵⁴ V *Rudém právu* začaly vycházet texty namířené proti předsednictvu SVS a nejznámějším kritikům Národní fronty jako byl Jiří Müller či Lubomír Holeček.⁵⁵⁵ V druhé polovině června 1969 došlo k úřednímu zrušení SVS. Předsednictvo SVS za pomoci právníka Pavla Rychetského podalo odpor. Poslední snahy SVS zachránit, které byly podpořeny několika dělnickými stávkami, nebyly úspěšné, 1. října 1969 došlo k definitivnímu zákazu SVS.⁵⁵⁶

Na podzim roku 1969 tak proběhl poměrně rychlý represivní řez, během kterého došlo vedle zrušení SVS, městských center a parlamentů (protože byli součástí SVS)

---

⁵⁵¹ MÜLLER, Jiří, Dopis kongresu SVS, *Impuls. Časopis studentů VŠZ Praha-Suchdol*, roč. 5, č. 4, červen 1969, s. 24 – 25, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/impuls-r5-c4-04-06-1969-lp-d175_1428866963.pdf, [8. 2. 2024].

⁵⁵² VÍTEČKOVÁ, J. Studentstvo ČSR o své organizaci, s. 16.

⁵⁵³ URBÁŠEK, P., PULEC, J., *Vysokoškolský vzdělávací systém*, s. 394.

⁵⁵⁴ REDAKCE, Co nového v SVS?, *Elixír. Časopis studentů VŠCHT v Praze*, r. 11, č. 6 – 7, 25. 5. 1969, s. 7 – 8, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/elixir-r11-c06-07-25-05-1969-na-svs_1428864248.pdf, [8. 2. 2024].

⁵⁵⁵ REDAKCE, Cesta do izolace, *Rudé právo*, 22. 5. 1969, s. 3, ONDROUCH, Josef, Politika, studenti a jejich organizace, *Rudé právo*, 27. 5. 1969, s. 3.

⁵⁵⁶ PAŽOUT, J., *Mocným navzdory*, s. 138 – 139.

také k zrušení vydávání všech studentských časopisů.⁵⁵⁷ V říjnu 1969 byly zrušeny Vysokoškolské výbory KSČ, vůči studentům a studentkám nejotevřenější stranické instituce, které dokonce kritizovaly zrušení SVS.⁵⁵⁸ Již od července začaly přípravy na založení nové studentské instituce, která měla stejnou zkratku – Svaz vysokoškolských studentů ČSR, na němž se podíleli vedle konzervativně-komunistických studentů a studentek ze Svazu mladých také někteří členové staršího předsednictva SVS (např. student práv Jozef Trenčanský).⁵⁵⁹ Svaz mladých a Sdružení dětí a mládeže se na počátku ledna 1970 transformovaly v nově založenou celomládežnickou organizaci – Socialistický svaz mládeže, které zrušilo federativní formu Sdružení a volně navázalo na ČSM, včetně přísného uplatňování demokratického centralismu a podřízenosti KSČ.⁵⁶⁰

---

⁵⁵⁷ JAREŠ, J., Filozofická fakulta UK v období počátků normalizace, s. 23.

⁵⁵⁸ ČERNÁ, M., CUHRA, J. a kol., *Prověrky*, s. 96.

⁵⁵⁹ PAŽOUT, J., *Mocným navzdory*, s. 139.

⁵⁶⁰ KNAPÍK, J., FRANC, M. a kol., *Mezi pionýrským šátkem a mopedem*, s. 397.

Závěr

„Studentstvo mělo prst na spoušti, ale nevědělo, kam zamířit, aby rána seděla.“⁵⁶¹

Jiří Müller, 1969

Slova závěrečného citátu použil Jiří Müller pro popis reality studentského hnutí po upálení Jana Palacha, které způsobilo jedno z posledních celospolečenských vzednutí. Také ale bylo jedním z počátků konce studentského hnutí, jehož dynamiku zkoumala předložená dizertační práce.

Ústřední figurou tohoto textu byl *Schrödingerův student*. Život studujících ve sledovaném období sužovala nejistota. Aktivní studenti a studentky si nemohli být nikdy zcela jistí, jestli jsou zrovna socialistická inteligence nebo buržoazní reakce. Jeden a ten samý konkrétní akt mohl být v určitém kontextu vyhodnocen jako pokrokový a záslužný, v jiném zase jako negativní či reakční. Tato nejistota tak byla jedním ze zdrojů toho, že účast v ČSM se pro mnohé stávala pouhým performativním aktem, během kterého byla samotná účast na schůzi důležitější, než její obsahy. Pro jiné byla však tato nejasnost naopak motivací pro aktivní účast na politickém životě, pro přetváření studentských struktur a pro naplňování emancipačních politik socialismu.

Figura *Schrödingerova studenta*, tedy specifická dvojí pozice studentstva, jež mělo být nositelem pokrokových socialistických hodnot, zároveň se však mohlo snadno stát potenciální reakční silou, měla své kořeny v poststalinském napětí. Toto napětí mělo dva zdroje – zaprvé potřebu udržovat zdání konsensu strany, které tak navenek zahlazovalo vnitřní rozpory vycházející ze stranického názorového kolbiště, vytvářející však zároveň rozpory nové – vzešlé především z toho, že si studující nikdy nemohli být jisti, jestli jejich jednání bude zhodnoceno jako přijatelné, nebo jako odsouzeníhodné.

Druhý zdroj poststalinského napětí tkvěl v komunistické doktríně a její nekritické oslavě – ve výdobytků cesty, na kterou se Československo pod vedením Komunistické strany Československa vydalo. Zdůrazňování současných i budoucích

---

⁵⁶¹ REDAKCE, rozhovor s Jiřím Müllerem, O studentském hnutí, *Buchar, Orgán studentů ČVUT Fakulty strojního inženýrství*, jaro 1969, č. 3, s. 2 – 3, https://cdn.libpro.cz/content/uploads/2019/03/buchar-r1969-c3-brezen-duben1969-lp-dnebosky_1362527355.pdf, [8. 2. 2024].

výdobytků tak stimulovalo obrovská očekávání, za jejichž naplňování brali komunisté a komunistky zodpovědnost. Dizertační práce proto nehodnotila výkony socialistické diktatury, nýbrž analyzovala konkrétní očekávání, která z nich vycházela a artikulaci jejich (ne)naplňování.

Tato očekávání měla charakter jednak materiální, tedy spojená s přísliby blahobytu a vědeckotechnické revoluce, jednak postmateriální, konkrétně očekávání spojená s přísliby pravdy a informovanosti a přísliby socialistické demokracie. Tyto čtyři typy příslibů, resp. jejich nenaplňování v každodenní realitě stály za vznikáním (nejednalo se o jednorázový, nýbrž dlouhodobý efekt) studentské nespokojenosti. Ať studentky a studenti kritizovali špinavé menzy, nedostatek studentských ubikací, zastaralé vybavení chemických laboratoří, nedostatek informací o zahraničních výjezdech či sisyfovskou práci při pokusech dosáhnout opravy výpadků elektrického proudu, všechny tyto nedostatky nepředstavovaly nějaký abstraktní problém, nýbrž vycházely z každodenní zkušenosti, kterou je potřeba pro pochopení vzniku nespokojenosti zkoumat. Studentská kritická aktivita nepředstavovala abstraktní antikomunistický postoj, naopak mířila tam, kde nebyly naplňované hlavní přísliby socialismu. Čím fundamentálnější rozpor mezi deklaracemi, očekáváním a žitou realitou, tím větší riziko ztráty legitimacy vládnoucích způsobovaly.

Mezi posledním říjnem a půlkou prosince roku 1967 se všechny tyto rozpory koncentrovaně projevíly: k počátku odepření poslušnosti došlo na kolejích, tedy v místě, kde se měly materializovat jak přísliby blahobytu, vědeckotechnické revoluce (svým moderním vybavením) a kde mělo docházet k základní politické socializaci pomocí studentských samospráv. Výpadky elektrického proudu na Strahově, které se studentské kolejni samosprávy pokusily mnohokrát řešit oficiální cestou, vedly k masové mobilizaci, která byla nakonec kvůli snahám vedení ČSM znemožnit studentskou výměnu informací o událostech přesměrována proti samotnému svazu. Silné morální emoce způsobené policejním násilím i dalšími zmíněnými věcmi se díky neúnavné politické práci protagonistů a protagonistek studentského hnutí podařilo nasměřovat k odřeknutí loajality, kdy se studentská masa postavila za požadavek tzv. pražských radikálů a radikálek. Studenti a studentky tak v předvečer pražského jara napadli princip demokratického centralismu a z kraje ledna 1968 začali prakticky zakládat nové studentské struktury, založené na principech společenské samosprávy.

Strahovské události ovšem znamenaly i značný úspěch politických strategií, které si původní velmi malé hnutí, soustředěné především v Praze, zvolilo. Jednalo se o taktiku *poziční politiky*, tedy obsazování důležitých studentských organizací v ČSM – od celofakultních po celopražských až k celorepublikové Vysokoškolské radě při ÚV ČSM (s tím, že poslední zmíněnou se jim obsadit nepodařilo). To hrálo velikou roli v tom, že když se konaly společenské diskuze o dění okolo Strahovských kolejí, byli to oni, kdo se mohl postavit do čela vyjednávání a vyšetřování. Důležitá taktika tzv. *ruchů* přinesla také své ovoce. Pražským radikálům a radikálkám se povedlo využít zjitřené atmosféry a veliké pozornosti, které se Strahovu dostalo, k vyvolání referenda, během kterého se měli studenti a studentky rozhodnout, jestli dají přednost ČSM, či nové studentské organizaci. V neposlední řadě fungovala i taktika *mravenčí práce*, tedy důsledného hájení studentských zájmů v průběhu vyšetřování událostí, díky které si mezi nimi pražští radikálové a radikálky získali velkou legitimitu.

Československý svaz mládeže hrál v dynamice studentského hnutí ambivalentní roli. Tato instituce při zběžném pohledu na celou sledovanou dobu působí staticky, v roce 1967 ji studující kritizovali za téměř totožné věci, jako v roce 1956. Studenti a studentky dokonce opakovaně označovali vedení svazu za konzervativnější než vedení KSČ. Konečně se nakonec stala hlavním terčem studentské kritiky. Na druhou stranu v jeho strukturách zkoumaní aktéři a aktérky procházeli procesem politického učení, testovali v nich různé možnosti a způsoby prosazování zájmů, zkoušeli, co je možné říct, aniž by přišla represivní reakce, ale v neposlední řadě se učili nejběžnější agendě politického života, jako jsou schůze, spolková byrokracie, organizování konferencí a sjezdů atd. Nové vysokoškolské struktury zakládáné od počátku roku 1968 sice byly v něčem radikálně odlišné od struktur ČSM, zejména v důrazu na demokratické procesy (tajné volby, důraz na odvolatelnost, důraz na politické impulsy v nejnižších složkách atd.), organizačně však staré struktury připomínaly (například existencí předsednictev a sekretariátů, sjezdů atd.). Staré zkušenosti z ČSM tak pro konkrétní studující představovaly výhodu pro prosazení se ve strukturách nových. Celá řada studentů a studentek tak do roku 1968 vstupovala s nabitými zkušenostmi, které jim ulehčovali zakládání zcela nových republikových struktur a to právě díky své aktivní účasti v nepopulárním svazu.

Období pražského jara bylo mimo jiné charakteristické hledáním obsahu pro tzv. demokratický socialismus. Asi žádná jiná společenská skupina ho neměla tak moc silně provázaný s představou socialistické samosprávy jako právě studenti a studentky, kteří se ji až do výročí okupace v roce 1969 snažili budovat. Nové studentské struktury tak byly promyšlené zdola nahoru – tedy od členství přes základní fakultní organizace, městská centra, celonárodní až po celostátní úroveň. Podobné očekávání studenti a studentky měli i o ostatních společenských skupinách, se kterými je měly vázat dohody o spolupráci. Konečným sporem se stalo členství v Národní frontě, kdy někteří aktéři a aktérky v ni nevěřili ani v období největších nadějí pražského jara, zatímco někteří v její demokratický potenciál věřili až do konce studentského hnutí.

Tato konkrétní aplikace budování samosprávného socialismu (sice pouze ve studentském prostředí, ale ve víře, že zbytek společnosti bude budovat podobné struktury) ukazuje na specifickou roli utopického a revolučního myšlení, která byla pro poststalinismus charakteristická, a která ho odlišovala od „normalizačního ustrnutí“ i „konce dějin“ devadesátých let.⁵⁶² Zároveň toto revoluční myšlení bylo zcela reálné a, ukotvené v dobových společenských vztazích a přes vnitřní problémy ztroskotalo především kvůli zásahu zvenčí. Zároveň to byla politická aktivita, která měla řešit jak materiální, tak postmateriální problémy, což z ní činí politickou „revoluční“ praxi zcela konkrétní, avšak nezbavenou politické imaginace.

Až do roku 1967 artikulace kritiky různých studentských problémů probíhala paralelně vedle sebe a teprve až strahovské události všechny tyto typy kritiky spojily do jednoho proudu. To vedlo k posílení studentského hnutí, které mobilizovalo i ty aktéry, kteří do té doby nebyli ochotní se politicky angažovat za řešení svých problémů. Tato šíře témat se však později také stala jedním z problémů studentského hnutí, což v konečném důsledku vedlo ke štěpení a oslabování hnutí. V období pražského jara a zejména celý rok po vojenské intervenci vojsk Varšavské smlouvy se mezi studentstvem začaly projevovat staronové problémy. Zejména se zřetelně ukázalo, že jednotlivé socialistické přísliby mají svou hierarchii. Přestože problémy postmateriální povahy, tedy ty spojené především s informovaností a politickou participací, představovaly zásadní problém podle průzkumů minimálně pro půlku studujících, drtivá většina studentstva chtěla vyřešit alespoň problémy materiální, tedy ty spojené s přísliby

---

⁵⁶² KOLÁŘ, P., *Soudruzi a jejich svět*, s. 212.

blahobytu a vědeckotechnické revoluce. I to byl jeden ze zdrojů silného konfliktu mezi studenty a studentkami hájícími tzv. *odborovou pozici* studentského hnutí a těmi, kteří hájili tzv. *politickou pozici*.

Zejména od listopadové studentské stávky v roce 1968 se začal objevovat nový problém: nenaplňování očekávání ohledně dosahování cílů nového studentského hnutí, který zvláště kontrastoval s tím, kolik energie budování nových struktur vyžadovalo. Tyto emoce tak vedly u celé řady studujících k pasivitě a stáhnutí se do soukromé sféry.⁵⁶³ Silné emoce vedoucí nejprve k silné mobilizaci, posléze ale u řady lidí k demoralizaci, vyvolalo také upálení Jana Palacha.

Represivní řez, který přišel mezi dubnem a říjnem roku 1969, není jediným vysvětlením toho, že původně jedna z nejaktivnějších sociálních skupin – studentstvo – v říjnu 1969 zcela zanechalo svých původních cílů. Část studentstva již dříve omezila své požadavky především na hájení materiálních zájmů, které představovaly jeden z příslibů nově vzniklého Svazu socialistické mládeže, na což ukazuje částečná personální provázanost vedení SVS a nově vzniklé vysokoškolské organizace, například v osobě studenta práv Jozefa Trenačanského, který byl krátce předsedou SVS, později se podílel na etablování nových struktur vedoucích k založení SSM.⁵⁶⁴ Část studentstva upadla do pasivity již před výročím okupace, ke které je vedlo buď to, že se nenaplnovala očekávání ohledně úspěchů studentského hnutí, znechucení nad konflikty uvnitř hnutí či pocity zmaru po Palachově smrti. Definitivní zákaz SVS i dalších nově vzniklých studentských organizací tak sebralo politickou energii i těm, kteří do poslední chvíle hájili studentskou nezávislost.

Poslední část závěru není podložena tezí, ale podnětem k dalšímu výzkumu. Historici Jakub Jareš, Matěj Spurný a historička Kateřina Volná označili rok 1970 klíčový ve velké výměně zejména vyučujících na FF UK,⁵⁶⁵ na které dopadla represivní opatření (především vynuceného odchody z práce) nepoměrně více než na studující.⁵⁶⁶ Tomáš Vilímek ve své kapitole o socialistickém manažerismu v knize *Architekti dlouhé změny* popsal, že masivní čistky z roku 1970 otevřely prostor mladé generaci, která

---

⁵⁶³ Teoreticky tento problém rozebírá ekonom HIRSCHMAN, A., *Shifting Involments*, Princeton 1982. O tom, jak velká část studentstva po listopadové stávce začala upadat do pasivity, píše PAŽOUT, J., *Mocným navzdory*, s. 129.

⁵⁶⁴ PAŽOUT, J., *Mocným navzdory*, s. 139.

⁵⁶⁵ JAREŠ, J., SPURNÝ, M., VOLNÁ, K. a kol., *S minulostí zúčtujeme*, s. 19.

⁵⁶⁶ Tamtéž.

v první polovině roku 1970 vstupovala do výrobního procesu, kdy v letech 1970 – 1974 nastoupilo do zaměstnání cca 80 tisíc vysokoškoláků, kdy řada z nich tak díky čistkám mohla nastoupit na relativně vysoké pracovní pozice.⁵⁶⁷ Bylo by tak zajímavé prověřit, nakolik tento aspekt, tedy to, že desetitisíce lidí získaly solidní zaměstnání, tedy byly částečně kompenzovány jejich problémy z materiální oblasti, hrál také roli v konci nezávislé studentské politiky a jako stabilizační prvek normalizace.

---

⁵⁶⁷ VILÍMEK, Tomáš, Podnikový management v Československu, in: KOPEČEK, Michal (ed.), *Architekti dlouhé změny. Expertní kořeny postsocialismu v Československu*, Praha 2019, s. 105.

Seznam použitých pramenů a literatury

Archivní prameny:

Národní archiv v Praze:

---, č. f. 994/0/4, f. Ministerstvo školství a kultury, Praha – kolegium ministra.

---, č. f. 1261/0/4 f. Komunistická strana Československa – Ústřední výbor 1945 - 1989, Praha – předsednictvo.

---, č. f. 1261/0/14, f. Sekretariát ÚV KSČ, 1954 – 1962.

---, č. f. 1261/0/15, f. Sekretariát ÚV KSČ, 1962 – 1966.

---, č. f. 1261/0/16, f. Sekretariát ÚV KSČ, 1966 – 1971.

---, č. f. 1261/0/45, KSČ – ÚV (1945 – 1989) – Kancelář prvního tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného – tajné.

---, č. f. 1026, fond Československý svaz mládeže, nezpracovaný fond.

Archiv hlavního města Prahy

---, č. f. 1499, f. Komunistická strana Československa – Vysokoškolský výbor.

Archiv Univerzity Karlovy

---, č. f. 138, f. Kolejní rada areálu Strahov,

---, č. f. 65, f. Studentské hnutí.

Archiv bezpečnostních složek

---, č. f. A7, f. Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Jaroslava Klímy

---, č. f. A2/3, f. Sekretariát ministra vnitra III. díl, 1966 – 1975.

--- ABS, č. f. A/9, f. Sekretariát I. náměstka ministra vnitra plk. Jana Záruby,

Libri prohibiti

---, f. Československé studentské hnutí šedesátých let dvacátého století

Zákony:

ČESKOSLOVENSKO, Ústavní zákon ze dne 11. července 1969, Ústava
Československé socialistické republiky, Praha 1960, Prohlášení I., dostupné online:
https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html

Oficiální literatura a dokumenty:

STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ, *Statistická ročenka Republiky Československé 1938*

STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ, *Statistická ročenka ČSSR 1960.*

STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ, *Statistická ročenka ČSSR 1968.*

ÚSTŘEDNÍ VÝBOR ČSM, Resoluce IV. plenárního zasedání Ústředního výboru ČSM,
Mladá fronta, 15. 5. 1956, s. 3 – 4.

MITIN, Mark Borisovič, *Demokracie sovětská a demokracie buržoazní*, Praha 1949.

ODDĚLENÍ PROPAGANDY A AGITACE ÚV KSČ, *Demokratický centralismus –
nejdůležitější zásada organizační výstavby strany*, 1959.

JÄGERMAN, Stanislav, *Demokratický centralismus*, Praha 1966.

ÚV ČSM, *Stanovy Československého svazu mládeže. Schválené III. sjezdem ČSM
v prosinci 1958 a doplněné IV. sjezdem v dubnu 1963*, Praha 1963.

Dobová periodika

Rudé právo

Mladá Fronta

Reportér

Studentská periodika:

Tyto i další studentské časopisy jsou dostupné elektronicky:

<https://www.libpro.cz/studentske-casopisy/>

<https://scriptum.cz/cs/periodika/studentske-casopisy-60-let-xx-stol>

Aktuality, vydává vysokoškolská rada ÚV ČSM, 1964 – 1966.

Buchar. Orgán studentů ČVUT Fakulty strojního inženýrství, vydává Fakultní výbor ČSM, 1963 – 1969.

Bulletin Brněnského studentského centra, 1968 – 1969.

Bulletin Q, vydává brněnské studentské centrum, 1969.

Bulletin VOV ČSM Praha, 1966 – 1968.

Dalila. Časopis studentů vysoké školy zemědělské v Českých Budějovicích, 1968 – 1969.

Éčko. Časopis studentů PEF, 1969.

Ekonom. Časopis studentů Vysoké školy ekonomické v Praze, 1968 – 1969.

Elektron. Časopis Fakulty Elektrotechnické Vysokého učení technického v Brně, 1968.

Elixír. Časopis studentů VŠCHT v Praze, 1959 – 1969.

Fórum zahraničních studentů, 1969.

Hejrup, časopis VV ČSM na PF v Ústí n. L, 1965 – 1966.

Impuls. Časopis studentů VŠZ Praha-Suchdol, 1964 – 1969.

Index. Časopis plzeňských vysokoškoláků, 1966 - 1969

Informace AMU. Čtrnáctidenník studentských organizací, 1969.

Integrál. Časopis studentů MFF UK Praha, 1968 – 1969.

LEF. Měsíčník FV ČSM lesnické fakulty v Brně, 1964 – 1969.

Medik. Časopis mediků Lékařské fakulty J. E. Purkyně, 1968.

Motto. Časopis studentů FTVS UK, 1969.

Reflex. Časopis Fakultního výboru ČSM Fakulty všeobecného lékařství UK v Praze, 1962 – 1968.

Ruch. Časopis studentů FF Univerzity U. J. Purkyně v Brně, 1968.

Spektrum. Časopis Akademické rady Přírodovědné fakulty UK v Praze, 1968 – 1969.

Studentský Hyde Park. Občasník Predsedníctva ZVS při VŠP v Nitre, 1968 – 1969.

Zpravodaj Vědecké rady UV ČSM, 1964.

Sekundární literatura

ANAND, Nikhil, GUPTA, Akhil, APPEL, Hannah, *The Promise of Infrastructure*, Durkam 2018.

BÁRTA, Milan, BŘEČKA, Jan, KALOUS Jan, *Demonstrace v Československu v srpnu 1969 a jejich potlačení*, Praha 2012.

BLAIVE, Muriel, *Promarněná příležitost: Československo a rok 1956*, Praha 2001.

BLAŽEK, Petr, Akce „Mácha“. Historická rekonstrukce petřínských událostí 1. května 1962, in: PETRÁŠ, Jiří, SVOBODA, Libor, *Československo 1954–1962*, Praha 2015, str. 193–202.

BLAŽEK, Petr, Majáles 1956. Pražská studentská slavnost ve fotografiích Antonína Rozsypala, *Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů* 10, 1/2006, s. 108 - 113.

BLAŽEK, Petr, Vyhoštění krále majálesu. Allen Ginsberg a státní bezpečnost, *Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů* 5, 2/2011, str. 28–43.

ČERNÁ, Marie, CUHRA, Jaroslav a kol., *Prověrky a jejich místo v komunistickém vládnutí Československo 1948 – 1989*, 2012.

CONNELLY, John, *Zotročená univerzita. Sovětizace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945 – 1956*, Praha 2008.

DUŠKOVÁ, Lucie, *Noc v Československu 1945 – 1960: reprezentace a sociální praxe*, dizertační práce, Praha 2019.

ECHOLS, Alice, *Daring to be Bad: Radical feminism in America, 1967 to 1976*, Minneapolis 1989.

ENGELS, Bedřich, *Anti-Dühring. Pana Evžena Dühringa a převrat vědy*, Praha 1964.

EYERMAN, Ron, JAMISON, Andrew, *Music and Social Movements: Mobilizing Traditions in the Twentieth Century*, Cambridge 1998.

GOLDMANOVÁ, Wendy Z., *Vytváření nepřítele: Udávání a zastrašování ve stalinském Rusku*, Praha 2014.

GOODWIN, Jeff, JASPER, James M., Emotions and Social Movements, in STETS, Jan E., TURNER, Jonathan H. (eds.), *Handbook of the Sociology of Emotions*, New York 2007, s. 613.

GOODWIN, Jeff, The Libidinal Constitution of a High-Risk Social Movement: Affectual Ties and Solidarity in the Huk Rebellion, *American Sociological Review* 62, s. 53 – 69.

- GUTH, Stephan One future only. The Soviet Union in the Age of the Scientific-Technical Revolution, *Journal of modern European History* 13, 3/2015, s. 355 – 376.
- HIRSCHMAN, Albert, *Shifting Involments: Private Interest and Public Action*, Princeton 1982.
- HOLEČKOVÁ, Marta Edith, *Příběh zapomenuté univerzity. Univerzita 17. listopadu (1961 – 1974) a její místo v československém vzdělávacím systému a společnosti*, Praha 2019.
- JARAUSCH, Konrad (ed.) *Dictatorship as Experience: Towards a Socio-Cultural History of the GDR*, New York 1999.
- JAREŠ, Jakub, SPURNÝ, Matěj, VOLNÁ, Katka a kol., *S minulostí zúctujeme. Sebereflexe Filozofické fakulty UK v dokumentech sedmdesátých a devadesátých let 20. století*, Praha 2014.
- JAREŠ, Jakub, SPURNÝ, Matěj, VOLNÁ, Katka a kol., *Náměstí Krasnoarmějců 2: Učitelé a studenti na Filozofické fakultě UK v období normalizace*, Praha 2012.
- JASPER, James M.: *The Art of Moral Protest : Culture, Biography and Creativity in Social Movements*. Chicago 1997.
- JIČÍNSKÝ, Zdeněk, *Právní myšlení v šedesátých letech a za normalizace*, Praha 1992.
- JIRKOVÁ, Marie, SOBOTKA, Ladislav, *Demokratizace vzdělání v socialistické společnosti*, Praha 1978.
- JURČÁK, Alexej, *Bylo to na věčné časy, dokud to neskončilo: poslední sovětská generace*, Praha, 2018.
- KALINOVÁ, LENKA, *Konec nadějí a nová očekávání. K dějinám české společnosti v letech 1969 - 1993*, Praha 2012.
- KALINOVÁ, Lenka, Odborové a občanské hnutí v letech 1968 a 1969, in: TŮMA, Oldřich, VILÍMEK, Tomáš (eds.), *Historik v soudobých dějinách. Milanu Otáhalovi k osmdesátým narozeninám*, Praha 2008.
- KALINOVÁ, Lenka, Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám 1945 – 1969, Praha 2007.

- KNAPÍK, Jiří, FRANC, Martin a kol., *Mezi pionýrským šátkem a mopedem. Děti, mládež a socialismus v českých zemích 1948 – 1970*, Praha 2018.
- KOLÁŘ, Pavel, Pražské jaro jako průsečík evropských duchovních dějin aneb budoucnost mezi Richtou a Grausem, in: KOLÁŘ, Pavel, PULLMANN, Michal, *Co byla normalizace?*, Praha 2017, s. 146 – 155.
- KOLÁŘ, Pavel, *Soudruzi a jejich svět. Sociálně myšlenková tvářnost komunismu*, Praha 2019.
- KOPEČEK, Michal, *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953 – 1960*, Praha 2009.
- KOPEČEK, Michal, Obraz vnitřního nepřítele – revizionismus na stránkách *Otázek míru a socialismu* v letech 1958 – 1969, in: KÁRNÍK, Zdeněk, KOPEČEK, Michal, *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, Svazek I.*, s. 225 – 252.
- KŘÍŽKOVSKÝ, Matyáš, POLÁK, Michael, SLAČÁLEK, Ondřej, The Anti-Authoritarianism of the Movement of Revolutionary Youth? Three Contextualisations, *Contradictions. A Journal for Critical Thought* 5, 2/2021, s. 31 – 55.
- KUDRNA, Ladislav, Nepřizpůsobiví. Studenti, máničky a další pohledem československých mocenských orgánů, Paměť a dějiny *Revue pro studium totalitních režimů* 5, č. 2/2011, 3 – 16.
- KUŘÍK, Bob, Temporal Collision: Time, Infrastructure, and Protest in the Shadow of the Hamburg Port, in FREJLACHOVÁ, Kateřina, PAZDETA, Miroslav, ŘÍHA, Tadeáš, (eds.) *Steel Cities. Architecture of Logistics in Central and Eastern Europe*, ed. Kateřina Frejlachová, Miroslav Pazdera, Tadeáš Říha, Praha 2020, s. 306 – 327.
- LARKIN, Brian, The Politics and Poetics of Infrastructure, *Annual Review of Anthropology* 42, 2013, s. 327 – 343.
- LE BON, Gustave: *Psychologie davů*. Praha 1946.
- LINDENBERGER, Thomas, *Die Diktatur der Grenzen: Zur Einleitung, Herrschaft und Eigen-sinn in der Diktatur*, Köln 1999.

MARUŠIAK, Juraj, *Príliš skoré predjarie... Slovenskí študenti v roku 1956*, Bratislava 2020, 111.

MATTHEWS, John P. C., *Majáles 1956. Nevydařená revolta československých studentů*, Brno 2000.

MCCARTHY, John D., ZALD, M., Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory, *American Journal of Sociology* 82, 1977, s. 1212 - 1241.

MERVART, Jan, *Naděje a iluze: čeští a slovenští spisovatelé v reformním hnutí šedesátých let*, Brno 2010,

MERVART, Jan, RŮŽIČKA, Jiří, „Rehabilitovat Marxe!“ *Československá stranická inteligence a myšlení post-stalinské modernity*, Praha 2020.

MEYER, David, Protest and Political Opportunities, *Annual Review of Sociology* 30, 2004, s. 125–145.

MOORE, Barrington, *Injustice. The Social Basis of Disobedience and Revolt*, London, Basingstoke 1978.

MORKES, František, *Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích*, Praha 2002.

MRÁZEK, Rudolf, *Engineers of Happy Land: Technology and Nationalism in a Colony*, Princeton 2002.

NAVICKAS, Katrina, A return to materialism. Putting social history back into place, in: HANDLEY, Sasha, MCWILLIAM, Rohan, NOAKES, Lucy (eds.), *New Directions in Social and Cultural History*, Bloomsbury 2018, 87 – 108.

NEBŘENSKÝ, Zdeněk, *Marx, Engels, Beatles. Myšlenkový svět polských a československých vysokoškoláků 1956 – 1968*, Praha 2017.

NOVÁK, Arnošt, *Tmavozelený svět. Radikálně ekologické aktivity v ČR po roce 1989*, Praha 2016.

OTÁHAL, Milan, *Studenti a komunistická moc v českých zemích 1969 – 1989*, Praha 2003.

PAŽOUT, Jaroslav, „Chceme světlo, chceme studovat!“ Demontrace studentů z vysokoškolských kolejí v Praze na Strahově 31. října 1967, *Paměť a dějiny* 2, 1/2008, str. 4–13.

PAŽOUT, Jaroslav, *Mocným navzdory: studentské hnutí v šedesátých letech v Československu*, Praha 2008.

PERNES, Jiří, *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, Brno 2008.

POLÁK, Michael, ‘We Want Light!’ Prague Students and the Failing Scientific-Technological Revolution in the Post-Stalinist Era (1956–1968). *Journal of Modern European History* 20 1/2022, s. 127 – 145.

POLÁK, Michael, Politika ulice. Studentské manifestace v šedesátých letech v Praze a rozpad vysokoškolských struktur ČSM, *Soudobé dějiny* 16, 2 – 3/2019.

POLÁK, Michael, *Studentské protesty v Praze v letech 1962 – 1967*, diplomová práce FF UK, Praha 2018, s. 42.

PRŮCHA, Václav, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992. 2. díl, období 1945 – 1992*, Brno 2004.

PULLMANN, Michal, Historický rozměr uznání, in: HRUBEC, Marek, a kol., *Etika sociálních konfliktů. Axel Honneth a kritická teorie uznání*, Praha 2012, str. 25–51.

PULLMANN, Michal, Sociální hnutí jako problém soudobé historické vědy v kontextu sociálních věd. Příspěvek k interdisciplinárnímu přístupu, in: KÁRNÍK, Zdeněk, KOPEČEK, Michal (eds.), *Bolševismus, komunismus, radikální socialismu v Československu, díl 1.*, Praha 2003, s. 271 – 284.

PULLMANN, Michal, Zneuznání, konflikt, revoluce. Místo hodnotových orientací a praktických jednání historických aktérů v dynamice sociálních hnutí, in: ČECHUROVÁ, Jana, ŠTAIF, Jiří (eds.), *K novověkým sociálním dějinám českých zemí. Díl 6. Sociální dějiny dnes*, Praha 2004, s. 59 – 67.

RANCIERE, Jacques, *Neshoda. Politika a filosofie*, Praha 2011.

- RÁKOSNÍK, Jakub, *Sovětizace sociálního státu. Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu*, Praha 2010.
- REID, E. Susan, The Krushchev Kitchen: Domesticating the Scientific-Technological Revolution, *Journal of Contemporary History* 40, 2/2005, s. 289–316.
- RICHTA, Radovan, *Civilizace na rozcestí. Společenské a lidské souvislosti vědeckotechnické revoluce*, Praha 1966), 125.
- ROBNETT, Belinda, *How Long, How Long? African-American Women in the Struggle for Civil Rights*, New York 1997.
- SABROW, Martin, *Das Diktat des Konsenses. Geschichtswissenschaft in der DDR 1949 – 1969*, München 2001.
- SUK, Jiří, *Veřejné záchodky ze zlata. Konflikt mezi komunistickým utopismem a ekonomickou racionalitou v předsrpnovém Československu*, Praha 2016.
- SCHULZE WESSEL, Martin, *Pražské jaro. Průlom do nového světa*, Praha 2018.
- SCOTT, Alan, Movements of Modernity: Some Questions of Theory, Method and Interpretation, in: CLARK, Jon, DIANI, Marco, *Alain Tourain* , 1996.
- ŠLOUF, Jakub, *Spříznění měnou: genealogie plzeňské revolvy 1. června 1953*, Praha 2016, str.
- SOMMER, Vítězslav a kol., *Řídit socialismus jako firmu. Technokratické vládnutí v Československu, 1956 – 1989*, Praha 2019.
- SOMMER, Vítězslav, *Angažované dějepiscectví. Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem*, Praha 2011.
- SOMMER, Vítězslav, Scientists of the world, unite! Radovan Richta's Theory of Scientific and Technological revolution, in: ARONOVA, Elena, TURCHETI, Simone (eds.), *Science Studies during the Cold War and Beyond. Paradigms Defected*, New York 2016, s. 177. – 205.
- SPURNÝ, Matěj, 1968: Mezi diktaturou, technokracií a demokracií, in RÁKOSNÍK, Jakub, SPURNÝ, M., ŠTAIF, Jiří (eds.), *Milníky moderních českých dějin. Krize konsenzu a legitimacy v letech 1848 – 1989*, Praha 2018.

SPURNÝ, Matěj, 1968: Mezi diktaturou, technokracií a demokracií, in: RÁKOSNÍK, Jakub, SPURNÝ, Matěj, ŠTAIF, Jiří, *Milníky moderních českých dějin. Krize konsenzu a legitimacy v letech 1848 – 1989*, Praha: Argo, 2018.

SPURNÝ, Matěj, Building a New Society in the Czech Borderlands after 1945, in: HOFFMANN, Stefan Ludwig, Sandrine KOTT, Sandrine, WIEVIORKA, Oliver (eds.), *Seeking Peace in the Wake of War. Europe (1943 – 1947)*, Amsterdam 2015, s. 163 – 182.

STÁTNÍK, Dalibor, Pražské jaro v odborech. Hledání souvislostí, in: *Svět historie – historikův svět. Sborník profesoru Robertu Kvačkovi*, Liberec 2007.

SVATOŠ, Michal, Studentský majáles roku 1965 aneb Ginsberg králem majálesu, in: SVOBODNÝ, Petr, ZILYNSKÁ, Blanka, *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970). Sborník z konference*, Praha 2001, s. 365 – 370.

THOMPSON, Edward P, *The making of the english working class*, Penguin 1963.

TOURAINÉ, Alain, *The Voice and the Eye: An Analysis of Social Movements*, Cambridge 1981.

URBÁŠEK, Pavel, PULEC, Jiří, *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945 – 1969*, Univerzita Palackého v Olomouci 2012.

VERNER, Jiří, *Fenomén chmelových brigád v socialistickém Československu*. Diplomová práce FF UK, Praha 2014.

VILÍMEK, Tomáš, Podnikový management v Československu, in: KOPEČEK, Michal (ed.), *Architekti dlouhé změny. Expertní kořeny postsocialismu v Československu*, Praha 2019, s. 103 – 154.

WAGNER, Peter, *A sociology of Modernity, Liberty and Discipline*, London, New York 1994.

ZNEBEJÁNEK, František, *Sociální hnutí*, Praha 1997.

Seznam zkratek

ABS	Archiv bezpečnostních složek
AMP	Archiv hlavního města Prahy
ARS	Akademická rada studentů
ARPS	Akademická rada pražských studentů
BSC SVS	Brněnské studentské centrum při SVS
ČSSR	Československá socialistická republika
ČVUT	České vysoké učení technické
DAMU	Divadelní akademie múzických umění
FSI ČVUT	Fakulta strojního inženýrství ČVUT
FF UK	Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
IASTE	International Association for Exchange of Students for Technical Experience
IFMSA	International Federation of Medical Students Associations
Klikoživ	Klika opozičních živlů
KRAS	Kolejní rada areálu Strahov
KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
LP	Libri prohibiti
MŠK	Ministerstvo školství a kultury
NF	Národní fronta
MV	Ministerstvo vnitra
NA	Národní archiv
ONV	Okresní národní výbor
OPBH	Okresním podnikem bytového hospodářství
ROH	Revoluční odborové hnutí
SOS	Samostatná organizace studentů
STAR	Studentská akademická rada
StB	Státní bezpečnost
SVS	Svaz vysokoškolského studentstva
ÚV ČSM	Ústřední výbor Československého svazu mládeže
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VB	Veřejná bezpečnost
VOV ČSM	Vysokoškolský obvodní výbor ČSM
VŠCHT	Vysoká škola chemicko-technologická v Praze
VŠE	Vysoká škola ekonomická
VŠR ÚV ČSM	Vysokoškolská rada při ÚV ČSM
VŠZ	Vysoká škola zemědělská
VV KSČ	Vysokoškolský výbor Komunistické strany Československa
ZVS	Zvaz vysokoškolských študentov